

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích
Teologická fakulta
Katedra filosofie a religionistiky

Diplomová práce

SMRT V TAJEMSTVÍ Z POHLEDU TEOLOGICKÉ
ANTROPOLOGIE

Autor práce: Petra Husáková

Vedoucí práce: Doc. Mgr. Jaroslav Vokoun, Th.D.

Studijní obor: Teologie služby, KS

Ročník: 3

2010

Prohlašuji, že svou diplomovou práci jsem vykonala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění, souhlasím se zveřejněním své diplomové práce, a to v nezkrácené podobě elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách.

28. března 2010

podpis:

Děkuji panu docentu Vokounovi za laskavé vedení této diplomové práce,
a Mgr. Martinu Peroutkovi za konzultace.

OBSAH

ÚVOD	7
1 POJEM SMRT	8
1.1 Stvoření pro Boha.....	10
1.1.1 Bůh tvoří člověka ke svému obrazu	11
1.1.2 Původ prvního člověka.....	12
1.2 Adam	13
1.2.1 První Adam	13
1.2.2 Druhý Adam	14
1.3 Smrt v životě člověka.....	15
1.3.1 Terminologie	16
1.3.2 Biblické základy	18
1.3.3 Starozákonní kontext.....	19
1.3.4 Novozákonní kontext	21
1.3.5 Učení církve	22
1.3.6 Teologický výklad.....	22
1.3.7 Smrt jako zmar života	24
1.4 Filosofické pojetí smrti.....	27
2 ESCHATOLOGICKÝ ROZMĚR SMRTI.....	32
2.1 Věčný život	32
2.1.1 Biblické základy	34

2.1.2	Učení církve	34
2.1.3	Teologický výklad.....	35
2.2	Nesmrtelnost duše	36
2.2.1	Partikulární (soukromý) soud.....	37
2.2.2	Očišťování	38
2.2.3	Nebe	41
2.2.4	Peklo.....	42
2.3	Výkupná smrt Ježíše Krista.....	43
2.3.1	Ježíš byl vzkříšen	47
2.3.2	Vzkříšení v Pavlovském pojetí.....	48
3	SLUŽBA ČLOVĚKU – SLUŽBA KRISTU	50
3.1	Biblické základy	52
3.1.1	Starý Zákon	52
3.1.2	Nový Zákon.....	53
3.1.3	Služba lásky.....	55
3.1.4	Pastorační péče (pastýřská péče).....	57
3.2	Když člověk umírá	61
3.2.1	Fáze umírání	62
3.2.2	Jednotlivá stádia vývoje	67
3.2.3	Být s umírajícím	68
3.2.4	Rozhovor s umírajícím	69
3.2.5	Naslouchat umírajícímu	71
3.2.6	Mlčení může být více než slova	72
3.2.7	Smrt dříve a dnes.....	73

3.3	Svátostná péče o umírající.....	76
3.3.1	Svátost pomazání nemocných	77
3.3.2	Svátost smíření	79
3.3.3	Eucharistie – pokrm na cestu	80
3.4	Modlitba	81
3.4.1	Modlitba a služba	83
3.4.2	Ježíšova modlitba	85
3.4.3	Modlit se k Ježíši	86
	ZÁVĚR	89
	Použitá literatura	90
	Použité zkratky	96
	ABSTRAKT	97

ÚVOD

Cílem této diplomové práce je pojednat o smrti v perspektivě tajemství zjeveného výkupnou smrtí Ježíše Krista, a to v rovině víry, naděje a lásky.

Zřetelně přihlížím k aspektu, že Bůh člověka tvoří ve svém velikém milosrdenství ke společnému bytí, které se plně rozvine právě až na základě konce tohoto pozemského života, který nachází svůj smysl ve výkupné smrti Ježíše Krista.

Za nosný pilíř považuji učení katolické církve, o kterém nepolemizuji a jednoznačně z něj vycházím. Významnou inspirací v názorech a postojích mi byl teolog a antropolog Vladimír Boublík, jehož díla považuji pro toto téma za stěžejní.

Kapitola „Pojem smrt“ pojednává o základních pohledech na konečnost lidského života a definuje základní pojmy. Zabývá se stvořením člověka, jeho původem a prvním hříchem, na jehož základě vstupuje smrt do dějin. Smysl smrti přichází v Božím vykupitelském díle, a tak se smrt stává pro člověka vstupní branou do plnosti života věčného.

Navazující kapitola „Eschatologický rozměr smrti“ popisuje smrt v jejím přesahu do života věčného tak, jak křesťané věří. A protože nás Kristus svou výkupnou smrtí a zmrtevýchvstáním zve do tajemství života v plnosti, ukazují toto pozvání jako veliký úkol k naplnění těchto zaslíbení.

Závěrečná část s názvem „Služba člověku – služba Kristu“ se zabývá praktickou službou umírajícím lidem v lásce Ježíše Krista. Představuji zde zásadní prvky nutné pro kvalitní a účinnou péči o umírající. V této souvislosti se věnuji i svátostné péči, která by měla každého umírajícího na jeho nelehké cestě doprovázet.

Tato práce nehledá odpovědi na otázky ohledně smrti, spíše se snaží před čtenářem rozprostít různé úhly pohledu na smrt v jejím tajemství, a to v kontextu teologickém a antropologickém.

1 POJEM SMRT

Smrt každého člověka je velikým tajemstvím na cestě životem. Týká se každého z nás – je jistotou našeho života. Člověk si tuto jistotu uvědomuje, je schopen svou smrt očekávat, myslet na ni a obávat se jí. A pokud na ni nemyslí, zůstává svému lidství cosi dlužen.¹ Uvědomovat si, že na konci života na nás na každého jistojistě čeká smrt, je velmi důležité, protože právě to nás motivuje k jeho smysluplnému prožití.

„Korelátem k jednorázovosti lidské existence – v čase, v následnosti – je jedinečnost každého člověka – v postavení jednotlivých individuí vedle sebe. Ale právě tak jako smrt, znamenající časové, vnější omezení, nebere životu smysl, nýbrž daleko spíše jeho smysluplnost teprve konstituuje, právě tak dává vnitřní omezení člověka jen smysl jeho životu.“²

Smrt nám také otevírá význam času. Kdyby nebylo smrti nic by nebylo naléhavé, čas by ztratil svou důležitost, naléhavost a výjimečnost. Člověk díky vědomí smrti získává nový pohled na věci, které ho obklopují. Zakouší své bytí jako něco, o co má strach, aby ho neztratil. Jde mu o své bytí, protože si uvědomuje svou konečnost.³

„Smrt vtiskuje životu ten pravý smysl, dává mu dynamiku, náboj, ale dává mu také touhu, tížďadost a ano, lásku. Nikdo neví, jak dlouho bude žít, kolik má ještě času, aby něco vykonal, aby postrčil ten svůj o kousek dopředu...“⁴

Z opačného úhlu pohledu ale také zjišťujeme, že právě to, že vše - úplně vše na tomto světě budeme muset nakonec opustit, v nás vzbuzuje ambivalentní pocity. Se smrtí jsou totiž spojeny veliké protiklady. Skutečnost smrti v životě člověka není jen koncem a ztrátou všeho, co na tomto světě máme. Je to zároveň

¹ Pohunková, Dagmar. Umění odcházet. *Teologické texty*, 2001, roč. 12, č. 3, s. 109.

² FRANKL, Viktor Emil. *Lékařská péče o duši*. Brno: Cesta, 2006, s. 84.

³ Blaženínová, Jana. Vědomí smrti jako hledisko k ocenění života. *Getsemany*, 1997, roč.7, č. 10, s. 215.

⁴ Fischer, Jan. O smrti. *Křesťanská revue*, 2002, roč. 5, č. 69, s. 130.

i inspirace k intenzivněji prožitému životu, protože vědomí vlastní konečnosti nás dovede motivovat k odvážným činům.

„Když bratr Mauricius při jedněch nešporách pro mládež kázal o smrti, položil přítomným otázku, co by dělali, kdyby měli žít jen rok nebo dokonce měli před sebou pouze jeden den života. Odpovědi se shodovaly v tom, že by každý chtěl prožít tuto dobu uvědoměleji. Mnozí by si dopřáli cestu kolem světa, jiní by se snažili usmířit s lidmi, kterých si váží; jiní by odpovědně uvažovali o tom, co by řekli lidem, které mají rádi, nebo jak by formulovali smysl života nebo cíl svého snažení, nebo že by uvažovali o tom, co by řekli světu. Jiní by si dělali myšlenky o tom, co je v životě nejdůležitější, a to by pak také dělali. U všech bylo zřejmé, že smrt v nich jaksi posílila život. Tuto zkušenost prodělalo také mnoho lidí, kteří se dostali do blízkosti smrti. Zakoušeli existenci jako dar.“⁵

Ovšem pro křesťany je tady ještě jeden důležitý aspekt, který přináší radikálně nové prvky: utrpení a smrt začaly být chápány jako spoluúčast na smrti a utrpení Ježíše Krista, jako oběť. A protože Kristus vstal z mrtvých, může i ten, kdo je s ním spojen, očekávat vzkříšení z mrtvých a věčný život. Kristovo vykupitelské dílo přemohlo osten smrti. Přidáme-li se ke slovům apoštola Pavla: „Ať žijeme, ať umíráme, patříme Pánu“ (Ř 14,8), nemáme se čeho obávat, protože: „Co oko nevidělo a ucho neslyšelo, co ani člověku na mysl nepřišlo, připravil Bůh těm, kdo ho milují.“ (1 K 2,9).⁶

„Smrt Kristova není událost, která se prostě stala; spíše to je podle víry celého křesťanského světa událost, která má před Bohem věčnou platnost, přestože její vnější stránka patří minulosti. Je to událost v lidské historii, kvůli níž věčný Bůh drží toto lidstvo v objetí svého slitování a své lásky. Pokud však chce křesťan vzpomínat na smrt Kristovu tak, aby toto oslavné vzpomínání nabylo trvalé platnosti smrti Páně a aby v něm ve své vykupitelské moci skrze víru začalo působit, a má-li skutečně pochopit, co se mu v poselství o této smrti říká, pak se musí snažit o pochopení smrti jako takové.“⁷

⁵ GRÜN, Anselm. *Smrt v životě člověka*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1997, s. 7.

⁶ Pohunková, Dagmar. *Umění odcházet*. *Teologické texty*, 2001, roč. 12, č. 3, s. 110.

⁷ Rahner, Karl. *O křesťanském umírání*. *Teologické texty*, 2001, roč. 12, č. 3, s. 90.

Ježíš Kristus nám ve svém životě a smrti na kříži zanechává živý odkaz (srov. J 15,9; 15,12; 15,17; aj.). V tom bychom ho měli vytrvale následovat, a tak dojít svého cíle v plnohodnotném prožití našeho života. A je to právě smrt, která nás vede k tomu, abychom nakonec vše opustili a úplně se odevzdali do Božích rukou po vzoru Ježíše Krista, který ve chvíli smrti volá mocným hlasem: „Otče, do tvých rukou odevzdávám svého ducha.“ (L 23,46).

Vložit se bezvýhradně do Božích rukou je veliký a ušlechtilý cíl lidského života, ale není to jednoduchá záležitost. Neznamena to totiž, že se vzdáváme jen všech svých věcí, ale především sami sebe, své role i své identity,⁸ že všechnu svou vlastní vůli vyměníme za vůli Boha a spolu s Kristem budeme ve chvíli nejtěžší říkat: „...ne má, nýbrž tvá vůle se staň“ (L 22,42).

1.1 Stvoření pro Boha

Člověk je Bohem zván do zcela výlučného vztahu, v němž Bůh povolává lidi skrze spasitelné dílo Ježíše Krista, aby se v Duchu svatém stali jeho adoptivními dětmi, a tím i dědici jeho blaženého života.⁹ To je smyslem lidského života a jeho naplněním. Bůh stvořil člověka ke svému obrazu a své podobě a ve smrti otevírá člověku cestu k věčné blaženosti ve své milující otcovské náruči. Člověk je tedy Bohem povolán k životu v lásce.

Stvoření je základem „všech spásonosných Božích plánů“, „počátkem dějin spásy“, které vrcholí v Kristu.¹⁰ Ve své počáteční činnosti – stvoření, a později při spasitelném působení, dokazuje Bůh, že má svrchovanou „moc“. Tato moc se projevuje Slovy lásky volajících k životu. Podle první kapitoly Geneze je stvoření prvním projevem spasitelského působení Boha, který dává život, volí a volá ke spáse.¹¹

⁸ GRÜN, Anselm. *Smrt v životě člověka*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1997, s. 12.

⁹ *Katechismus katolické církve*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2002, 1.

¹⁰ KKC 280.

¹¹ BOUBLÍK, Vladimír. *Teologická antropologie*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2006, s. 30.

1.1.1 Bůh tvoří člověka ke svému obrazu

Písmo svaté již na začátku Starého zákona líčí původ člověka - Bůh člověka tvoří ke svému obrazu, podle své podoby (srov. Gn 1,27). Stavebním materiálem k tvorbě tohoto velkolepého díla se mu stává prach země a dílo je dokonáno, když mu je v chřípí vdechnut dech života - „Tak se stal člověk živým tvorem“ (Gn 2,7).

Písmo nelíčí biologický vznik člověka, ale ukazuje jeho závislost na Bohu se vším, co člověk je. Vedle skvostného Božího díla stojí nicotnost člověka.¹² Ovšem nezapomeňme, že právě a jedině člověk je ze všech viditelných tvorů schopen poznávat a milovat svého Stvořitele, je jediným tvorem, kterého Bůh chtěl pro něho samého.¹³ Jen člověk je povolán, aby sdílel poznáním a láskou Boží život, k němuž byl stvořen a který je hlavním důvodem jeho důstojnosti.¹⁴ Snad právě proto Bůh tvoří člověka, aby byl jeho obrazem (srov. Gn 1,26n; 9,6).

Výraz obraz a podoba patří k sobě. Vyjadřují rozlišenost - člověk není Bůh, ale je zde podobnost. Tato podobnost spočívá v tom, že člověk je zástupce a svrchované znamení Boží ve světě. Nemá sice podobu s Bohem, ani není s Bohem totožný, ale má podobnou důstojnost a slávu, moc a vznešenost jako Bůh.¹⁵

V Novém zákoně je toto téma rozšířené o christocentrický rámec – Kristus je dokonalým obrazem Otce¹⁶ a nám je určeno podílet se na obrazu Krista. Syn je obrazem Otce, protože představuje a dokonale zjevuje Otcovu lásku. Kristus se stává dokonalým obrazem Otce ve svém zmrtvýchvstání a ve věčném oslavení, protože jenom v tomto „druhém stvoření“ se v Kristu dokonale zjevuje Otcova láska.¹⁷

¹² ZVĚŘINA, Josef. *Teologie Agapé - II. svazek*. Praha: Scriptum, 1994. s. 399.

¹³ *Dokumenty II. vatikánského koncilu*. Praha: Zvon, 1995, GS 12; 24.

¹⁴ KKC 356.

¹⁵ ZVĚŘINA, Josef. *Teologie...* s. 98.

¹⁶ Chvalozpěv Kristu (Ko 1,15; Žd 1,3).

¹⁷ BOUBLÍK, Vladimír. *Teologická...* s. 69.

1.1.2 Původ prvního člověka

První kapitola Geneze vypráví o stvoření světa a uzavírá ji pasáž o stvoření člověka: „I řekl Bůh: ‚učinme člověka¹⁸, aby byl naším obrazem podle naší podoby. Ať lidé panují nad mořskými rybami a nad nebeským ptactvem, nad zvířaty a nad celou zemí i nad každým plazícím se po zemi.‘ Bůh stvořil člověka, aby byl jeho obrazem, stvořil ho, aby byl obrazem Božím, jako muže a ženu je stvořil. A Bůh jim požehnal a řekl jim: ‚Plodte a množte se a naplňte zemi. Podmaňte ji a panujte nad mořskými rybami, nad nebeským ptactvem, nade vším živým, co se na zemi hýbe.‘“ (Gn 1, 26-28).

Povšimněme si důležitosti této poslední věty – Bůh chce, aby člověk vládl nade vším živým. Nejde jen o to, že je dovednější nebo mocnější, ale že používá svět a věci způsobem výslovně lidským, že „vládne“ jako bytost vynikající nad všemi ostatními svou podobností s Bohem a zvláštním povoláním ke společenství s ním.¹⁹

Vladimír Boublík k tomuto tématu dodává: „...text nechce poučovat světské vědy o struktuře světa. Předkládá víře nauku o vztahu mezi světem a Bohem.“²⁰ Důležitá je skutečnost, že pouze člověk je schopen „poznávat a milovat svého Stvořitele“.²¹ Tento fakt je nutný pro pochopení nezměrné lásky Boha k člověku, protože všechno, co Bůh tvoří, tvoří pro člověka.²² A člověk byl stvořen, aby miloval Boha.²³ Mezi člověkem a Bohem je tedy nerozdělitelný vztah. Narušíme-li tento výlučný vztah člověka k Bohu tím, že ho odmítneme, narušujeme tím svou vlastní přirozenost, která lne ke svému Stvořiteli.

¹⁸ „Učinme člověka“ – Proč mluví Bůh v množném čísle? Starší vykladačská tradice zde vidí narážku na božskou Trojici; novější výklady předpokládají, že v plurálu je zahrnuto Boží dvořanstvo (srov. 1 Kr 22,19-21; Jb 1,6-8.). První pojetí dogmatizuje a druhé není dost průkazné, neboť Bible nic neví o jiných bytostech, s nimiž by se Bůh radil o svých záměrech. Bůh rozhoduje sám v sobě. Plurál je slavnostní formou, kterou je vyjádřeno osobní rozhodnutí Stvořitelovo. *Výklady ke starému zákonu. Díl I. Zákon*. Praha: Kalich, 1991, s. 24.

¹⁹ BOUBLÍK, Vladimír. *Teologická...* s. 31.

²⁰ *Ibid*, s. 30.

²¹ *2. vatikánský koncil*, GS 12.

²² *Ibid*, GS 12; 24; 39.

²³ KKC 358.

1.2 Adam

Člověk je označován hebrejským slůvkem „adam“. Je to původně jméno hromadné, značící: lidstvo, lidské pokolení, lidský druh. Z tohoto slova se stalo vlastní jméno prvního člověka. Etymologický smysl slova „adam“ je nejistý, snad znamená „ten, který náleží zemi“ jak svým původem, tak svou historií a svou smrtí.²⁴

1.2.1 První Adam

Bůh stvořil člověka ke svému obrazu a zahrnul ho svým přátelstvím. Člověk je oduševnělý tvor a na základě toho nemůže žít toto přátelství s Bohem jinak, než že se svobodně podrobí Bohu a jeho vůli.²⁵ A tak člověk, pokoušený ďáblem, zneužil své svobody, neposlechl Božího příkazu, a právě v tom spočívá jeho první hřích (srov. Ř 5,19).

Soulad, ve kterém žili první lidé díky prvotní spravedlnosti, je hříchem zničen a nakonec se ještě uskuteční následek ohlášený pro případ neposlušnosti – člověk se navrátí do země, z níž byl vzat (Gn 2,17; 3,19), tak do lidských dějin vstupuje smrt (Ř 5,12).

Teprve Pavel poznal, že hlavou hříšného lidstva je Adam a hlavou vykoupených Kristus.²⁶ První Adam se stává protějškem Krista – tzv. druhého Adama. V listě Římanům Pavel píše: „Skrze jednoho člověka totiž vešel do světa hřích a skrze hřích smrt; a tak smrt zasáhla všechny, protože všichni zhřešili... Smrt však vládla od Adama až po Mojžíše i nad těmi, kdo hřešili jiným způsobem než Adam. On je protějšek toho, který měl přijít... Proviněním toho jediného, totiž Adama, mnozí propadli smrti... Jestliže proviněním Adamovým smrt se zmocnila vlády skrze jednoho člověka, tím spíše ti, kteří přijímají hojnost milosti

²⁴ BOUBLÍK, Vladimír. *Teologická...* s. 31.

²⁵ KKC 396.

²⁶ ZVĚŘINA, Josef. *Teologie...* s. 426.

a darované spravedlnosti, budou vládnout v životě věčném skrze jednoho jediného, Ježíše Krista.“ (Ř 5,12 – 21).

Po vzoru svatého Pavla církev vždy učila, že lidskou náklonnost ke zlému a ke smrti chápe v souvislosti s Adamovou vinou. Přihlíží ke skutečnosti, že Adam nám předal hřích, jímž jsme nakaženi od narození.²⁷ Celý lidský rod je v Adamovi „jako jediné tělo jednoho člověka“.²⁸ Pro tuto „jednotu lidského rodu“ jsou všichni lidé zasaženi Adamovým hřichem.²⁹ Nicméně předávání prvotního hříchu je tajemstvím, jež nemůžeme plně pochopit.³⁰

1.2.2 Druhý Adam³¹

Ježíš je nový Adam, kterým začíná nové stvoření: „První člověk byl utvořen ze země... druhý člověk je z nebe.“ (1 K 15,47). „A tak tedy: Jako jediné provinění přineslo odsouzení všem, tak i jediný čin spravedlnosti přinesl ospravedlnění a život (Ř 5,18). Bůh člověka po pádu neopustil. Naopak, Bůh ho volá a tajemným způsobem mu ohlašuje, že zlo bude přemoženo a člověk bude ze svého pádu pozvednut: „Mezi tebe a ženu položím nepřátelství, i mezi símě tvé a símě její... (Gn 3,15)³². Křesťanská tradice vidí v tomto úryvku zvěst o „novém Adamovi“, který svou poslušností „až k smrti na kříži“ (F 2,8) více než dostatečně odčinil Adamovu neposlušnost (srov. Ř 5,19-20).

Na závěr této kapitoly nezbývá než spolu s dokumenty 2. vatikánského koncilu konstatovat: „Je skutečností, že tajemství člověka se opravdu vyjasňuje jen v tajemství vtěleného Slova.“³³

²⁷ KKC 403.

²⁸ AQUINSKÝ In: KKC 404.

²⁹ KKC 404.

³⁰ Ibid.

³¹ Také lze použít - nový Adam.

³² Tento úryvek z Geneze je také nazýván „protoevangelium“, protože je to první zvěst o Mesiáši, o boji mezi hadem a ženou a o konečném vítězství jejího potomka.

³³ 2. vatikánský koncil. GS 22.

1.3 Smrt v životě člověka

Život člověka se ubírá od narození přes čas dětství, dlouhé období dospělosti, až ke svému vyústění ve stáří a smrt. Konec života s sebou přináší různé těžkosti v podobě přibývajících nemocí, s tím souvisejících bolestí a také obavy z blížící se smrti. S jistotou můžeme říci, že v životě jsou chvíle, které jsou těžké. Z psychologických závěrů vyplývá, že lidé považují za těžké různé věci – od změny zaměstnání, stěhování, ale i odchodu do důchodu, přes nemoc, vážný úraz až samozřejmě smrt někoho blízkého.³⁴ A zajímavý je fakt, že rodina umírajícího prožívá právě tak těžké období, jako sám umírající.³⁵

Smrt z přirozeného pohledu předznamenává jednoznačně něco záporného.

Smrt jako konec živého organismu, a toto konečné zničení a rozpad je důvodem ke zděšení, strachu a odmítnutí. Ambivalence přijetí smrti je napříč dějinami lidstva vždy přijímána nějak nově a tak jsou dějiny smrti paradoxně dějinami života, který je smrtí jednoznačně určen.³⁶

Jde-li o člověka nám blízkého, pak jeho odchod znamená bolest ze ztráty blízké osoby, jde-li o náš vlastní odchod, pak s pomyšlením na něj je zcela přirozené cítit obavy a strach.³⁷ Člověk umírá jen jednou, a protože nemá jak si tuto důležitou a těžkou chvíli nacvičit, je to tedy vždy jakási premiéra každého člověka a obavy jsou zcela na místě. Dobré ale není tyto obavy nechat přerůst v obrovského strašáka, který nás děsí čím dál více, nebo naopak tuto skutečnost zasypat v chaosu denního shonu. To bychom mohli být velmi překvapení, protože je jistotou, že celý náš život vyústí v toto poslední stádium lidského vývoje – ve smrt. A domnívám se, že právě celý život je jakousi přípravou na blížící se poslední chvíli na tomto světě.

³⁴ KŘIVOHLAVÝ, Jaro; KACZMARCZYK, Stanislav. *Poslední úsek cesty*. Praha: Návrat domů, 1995, s. 5.

³⁵ KÜBLER-ROSSOVÁ, Elizabeth. *Hovory s umírajícími*. Hradec Králové: Signum Unitatis, 1992, s. 148.

³⁶ DREHSEN, Volker (Hg.); et al.. *Wörterbuch des Christentums*. München: Orbis Verlag, 1995, s. 1262.

³⁷ KŘIVOHLAVÝ, Jaro; KACZMARCZYK, Stanislav. *Poslední úsek...* s. 7.

I přes tuto negativní stránku našeho zániku, která zavání nicotou bytí, nezapomeňme na příslib, který nám byl dán v životě a vykupitelné smrti našeho Pána Ježíše Krista – na naději v život věčný.

1.3.1 Terminologie

Protože slovem smrt nemyslíme nutně pouze konec biologického života, uvádím základní definice tohoto pojmu. I přesto, že některými tématy se již dále nebudu zabývat, protože nejsou předmětem této práce a souvisí s ní pouze vzdáleně, považuji za nutné podat vysvětlení v kontextu tak, jak se můžeme s těmito termíny nejčastěji setkat.

Smrt fyzická

Je úplná, trvalá a ireperabilní³⁸ ztráta vědomí.³⁹ V běžné praxi je nejčastěji konstatována smrt jako nevratná zástava srdeční činnosti.⁴⁰ Tlukot srdce byl donedávna oficiálním měřítkem života, když ustal, bylo to znamením smrti. Avšak s rozvojem medicíny je nyní možné oživit i lidi, jejichž srdce i dech se zastavil. Tyto okolnosti si vyžádaly, aby byly vytvořeny nové definice, které jsou spojeny s názorem, že s odchodem funkcí mozku odchází i vědomí a tudíž není přítomen ani jedinec. Smrt tedy znamená, že nefunguje žádná část mozku.⁴¹

Haškovcová smrt definuje: „Smrt je individuální zánik organismu, tedy také člověka. V jistém slova smyslu se dá říci, že člověk umírá od narození. Geneze smrti je podmíněna životem a život je umožňován smrtí. Biologové hovoří o programu života, který je střídán smrtí, anebo o programu smrti, k jehož spuštění dojde poté, kdy byl vyčerpán program života.“⁴²

³⁸ Ireperabilní – nenapravitelný, trvale nenahraditelný.

³⁹ MISCONIOVÁ, Blanka. *Péče o umírající – hospicová péče*. Praha: Národní centrum domácí péče České republiky, 1998, s. 16.

⁴⁰ HAŠKOVCOVÁ, Helena. *Thanatologie. Nauka o umírání a smrti. Druhé přepracované vydání*. Praha: Galén, 2007, s. 96.

⁴¹ MISCONIOVÁ, Blanka. *Péče o umírající...* s. 16.

⁴² HAŠKOVCOVÁ, Helena. *Thanatologie...* s. 89.

Smrt psychická

Je naprostou psychickou rezignací, intenzivně prožívanou beznadějí a zoufalstvím, které nepochybně usnadňuje vstup smrti fyzické.⁴³

Psychickou smrt lze definovat jako „umírání bez nemoci těla, z čistě psychické příčiny.“⁴⁴

S tímto typem smrti se můžeme setkat nejčastěji u starých, opuštěných lidí, kteří přestali z nějakého důvodu mít zájem o život.

Smrt sociální

Je stav, kdy člověk sice žije, ale je vyvázan z důležitých sociálních, interpersonálních vztahů, kdy je odtržen od všeho lidského a nelze jej vrátit do kontextu společnosti.⁴⁵ Jedná se o psychickou rezignaci, intenzivně prožívanou beznadějí a zoufalství, jež můžeme nejčastěji zažít u lidí starých, nemocných a opuštěných. Smrt sociální úzce souvisí i se smrtí psychickou. Tento aspekt také jistě přispívá ke zhoršení celkového stavu člověka a dopomáhá ke smrti fyzické.⁴⁶

Smrt duchovní

Jestliže lidé žijí ve hříchu, jsou mrtvi již za svého pozemského života, a tak nemají života, který v nich zůstává. O smrti v tomto kontextu zvláště mluví evangelista Jan. U něho smrt neznamena zpravidla smrt fyzickou, nýbrž následky hříchu a odcizení od Boha – opak života, věčného života.⁴⁷

Smrt křesťanská

Křesťanská smrt nabývá ve své podstatě pozitivního smyslu ve smrti a zmrtvýchvstání Krista. Smrt je Kristem přeměněna. Sv. Pavel ve svých listech píše: „Pro mě život je Kristus a smrt ziskem.“ (F 1,21). A dále: „Tohle je jisté:

⁴³ MISCONIOVÁ, Blanka. *Péče o umírající...* s.16.

⁴⁴ „Sterben ohne Krankheit des Körpers, aus rein seelischer Ursache.“ (PETERS, Uwe, Henrik. *Wörterbuch der Psychiatrie und medizinischen Psychologie: mit einem englischen und französischen Glossar.* Augsburg: Bechtermünz, 1997. s. 531).

⁴⁵ HAŠKOVCOVÁ, Helena. *Lékařská etika. Třetí rozšířené vydání.* Praha: Galén, 2002, s. 206.

⁴⁶ MISCONIOVÁ, Blanka. *Péče o umírající...* s. 16.

⁴⁷ NOVOTNÝ, Adolf. *Biblický slovník.* Praha: Kalich, Česká biblická společnost, 1992, s. 926.

Když jsme s ním umřeli, budeme s ním také žít.“ (2 Tm 2,11). Podstatně nové je na křesťanské smrti toto: Křtem již křesťan svátostně „zemřel s Kristem“, aby žil novým životem; umíráme-li v Kristově milosti, tělesná smrt dovršuje toto „zemřít s Kristem“ a zakončuje tak přivtělení k němu v jeho vykupitelském úkonu.⁴⁸

1.3.2 Biblické základy

Pro přiblížení smrti v jejím tajemství je nezbytné opřít se o Písmo svaté a z něj čerpat. V hlubším kontextu Starého a Nového zákona se nám postupně toto téma odkrývá.

Starý zákon se k problematice umírání a smrti staví jinak, než Zákon nový. Také přijetí smrti je v obou částech Písma uchopeno odlišně. Starozákonní pojetí se ke smrti staví se strachem a bází. V povědomí Izraelitů se smrt jevila jako jednoznačné negativum, kdy se od člověka odvrátil Hospodin. Svou roli hrál v tématice Starého zákona také strach, a to jak ze smrti jednotlivce, tak i celého národa, a v neposlední řadě i strach ze setkání s Hospodinem.⁴⁹

Nový zákon toto pojetí smrti překonává, situace se zcela mění příchodem Krista na svět.

Téma smrti má v Novém zákoně jednoznačně větší váhu než ve většině spisů Zákona starého. Základ k tomu leží v osobě Ježíše. Křesťanské společenství Nového zákona věří v Ježíše Krista jako svého Pána, o kterém vyznávají, že jako jediný vstal z mrtvých. Víra v něj byla vždy vírou v život, který převládne nad mocí smrti.⁵⁰

⁴⁸ KKC 1009.

⁴⁹ Srov. WÄCHTER, Ludwig. *Der Tod im Alten Testament*. Berlin: Frankenstein, 1967, s. 10-30.

⁵⁰ LEUENBERGER, Robert. *Der Tod. Schicksal und Aufgabe*. Zürich: CVB Buch, 1971, s. 83.

1.3.3 Starozákonní kontext

Starý zákon chápe smrt jako nutnost, která je tvorstvu uložena Hospodinem. Člověk byl sice stvořen k obrazu Božímu, ale důsledkem porušení řádu, odvrácení se od Boha – dárce života, vstupuje do lidského života smrt a stává se Božím trestem (Gn 3,14nn)⁵¹.

Bytí pro smrt je pro Starý zákon bezútešnou záležitostí, osudem života o kterém není žádných pochyb.⁵²

Konkrétní pasáže Starého zákona jasně definují pomíjivost člověka: „Prach jsi a v prach se navrátíš.“ (Gn 3,19); „Vždyť jsme smrtelní...“ (2 S 14,14); „Jestliže jsou stanoveny jeho dny, počet jeho měsíců je ve tvé moci...“ (Jb 14,5); „...tu by všechno tvorstvo rázem vyhynulo, člověk by se obrátil v prach.“ (Jb 34,15); „Ty člověka v prach obrácíš...“ (Ž 39,14); „A prach se vrátí do země, kde byl, a duch se vrátí k Bohu, který jej dal.“ (Kaz 12,7); „...od věků platí výrok: ‚Určitě zemřeš‘.“ (Sír 14,17).

Smrt ve Staré zákoně neznačí jen umírání, ale představuje i všechny nepřátelské síly duchovní, duševní i tělesné.⁵³

Typické pro Starý zákon je, že smrt znamená odloučení od živého Boha. To potvrzují slova žalmisty: „Mezi mrtvými tě nebude nic připomínat; což ti v podsvětí vzdá někdo chválu?“ (Ž 6,6); dále: „Jsem odložen mezi mrtvé jako skolení, co leží v hrobech, na které už ani nevzpomeneš, kteří jsou zbaveni ochrany tvých rukou.“ (Ž 88,6). I úsek Izaiáše zachycuje tuto tematiku obdobně:

⁵¹ „Protožeš to učinil, buď proklet, vyvržen ode všech zvířat a ode vší polní zvěře. Polezeš po břiše, po všechny dny svého života žrát budeš prach. Mezi tebe a ženu položím nepřátelství, i mezi sítě tvé a sítě její. Ono ti rozdrtí hlavu a ty jemu rozdrtíš patu.“ Ženě řekl: „Velice rozmnožím tvé trápení i bolesti těhotenství, syny budeš rodit v utrpení, budeš dychtit po svém muži, ale on nad tebou bude vládnout.“ Adamovi řekl: „Uposlechl jsi hlasu své ženy a jedl jsi ze stromu, z něhož jsem ti zakázal jíst. Kvůli tobě nechť je země prokleta; po celý svůj život z ní budeš jíst v trápení. Vydá ti jenom trní a hloží a budeš jíst polní byliny. V potu své tváře budeš jíst chléb, dokud se nenavrátíš do země, z níž jsi byl vzat. Prach jsi a v prach se navrátíš.“

⁵² BAUER, B. Johannes (Hg.). *Bibeltheologisches Wörterbuch. Zweiter Band.* Graz; Wien; Köln: Styria, s.1101.

⁵³ ZVĚŘINA, Josef. *Teologie...* s. 443.

„Říkal jsem si: ‚Nikdy už nespátřím Hospodina, Hospodina v zemi živých, člověka už nikdy nezahlédnu, přiřadím se k obyvatelům té říše zapomnění.‘“ (Iz 38,11).

V úzkém vztahu byly viděny smrt a hřích. Obojí vytvářelo překážku pro obecenství s Bohem. Pro Starý zákon znamená smrt zlo, zlořečení, hořkost a hrůzu. Smrt je něco cizího podstatě Boží a v pojetí proroků nebyla v původním stvořitelském plánu Božím a dostavila se až jako Boží soud.⁵⁴

Starý zákon nazírá na smrt jako na přírodní zákon, v podstatě nezávislý na mravních nebo náboženských hodnotách. Je zákonem přírody, jemuž podléhá všechno stvoření. Starozákonní lid tak přirozeně prožívá mocnou bázeň před smrtí.⁵⁵

Teprve apokalyptická literatura přináší naději na život po smrti: „Panovník Hospodin provždy odstraní smrt ...“ (Iz 25,8); „Mnozí z těch, kteří spí v prachu země, procitnou...“ (Dan 12,2). Život znamená účast na společenství, smrt je především vyloučení ze společenství.⁵⁶

Podíváme-li se na Starý zákon v celku, zjistíme, že jeho autoři jen málo reflektují osud jednotlivce po smrti. Izrael totiž chápe smrt jako nemožnost naplnění života, tj. nemožnost Boha chválit: „Mrtví nechválí už Hospodina, nikdo z těch, kdo sestupují v říši ticha.“ (Ž 115, 17).

V Izraeli byla rozšířena představa o říši mrtvých pod zemí, která se nazývá šeol. Šeol není pro Izrael výrazem naděje, protože zemřelí nežijí v šeolu pravým životem, ale prožívají „stínovou existenci“ bez síly. Šeol je hrozným místem⁵⁷,

⁵⁴ NOVOTNÝ, Adolf. *Biblický...* s. 926.

⁵⁵ WÄCHTER, Ludwig. *Der Tod im Alten Testament*. Berlin: Evangelische Verlagsanstalt, 1967, s. 56n.

⁵⁶ DOLISTA, Josef. *Perspektivy naděje. (Teologická výpověď o naději ve vzkříšení)*. Brno: Cesta, 1997, s. 60.

⁵⁷ Srov. „I nejhlubší podsvětí je kvůli tobě rozrušeno, čeká na tvůj příchod, probudilo kvůli tobě přízraky všech vojevůdců země. Všechny krále pronárodů přimělo vstát ze svých trůnů. Ti všichni se ozvou a řeknou tobě: ‚Také jsi jako my pozbyl síly? Už jsi nám podoben!...‘“ (Iz 14,9-11).

místem zapomnění⁵⁸, kam Boží ruka nedosahuje⁵⁹. Být v šeolu znamená být odříznut od Boží skutečnosti a od společenství živých.⁶⁰

1.3.4 Novozákonní kontext

Nový zákon přináší změnu - zemřelým se skrze Ježíše Krista dostává naděje ve vzkříšení: „...lid bydlící v temnotách uvidí veliké světlo...“ (Mt 4,16); „...aby se zjevil těm, kdo jsou ve tmě a stínu smrti, a uvedl naše kroky na cestu pokoje.“ (L 1,79). Tato naděje na vzkříšení pramení z poznání, že Kristus je vzkříšení.

Příčinnou souvislost mezi smrtí a hříchem ale vidí Nový zákon také. Smrt v Novém zákoně většinou neznamena jen konec pozemského života, ale stav člověka propadlého Božímu soudu, takže smrt a soud Boží, Boží odsouzení, mohou být souznačné pojmy.⁶¹ V tomto smyslu lidé, kteří jsou ve hříchu, jsou mrtvi už za svého pozemského života.⁶²

Smrt Ježíše Krista způsobila převrat v nazírání na smrt u novozákonních věřících. Se smrtí a zmrtvýchvstáním Krista byl zahlazen hřích a přemožen ten, který má moc nad smrtí, tj. ďábel. Tím byli osvobozeni ti, kteří jsou strachem před smrtí po celý život zotročeni (srov. Žd 2,14; 1 Kr 15,55nn; 2 Tm 1,10). Nový zákon žije tímto novým a svrchovaným okoušením vítězství nad smrtí.⁶³

Zajímavé je, že Nový zákon mluví o věčném životě, o věčném ohni (Mt 18,8), o věčném trápení (Mt 25,46), nikde se však nezmiňuje o věčné smrti jako o naprostém zániku života, leda by výraz „druhá smrt“ (Zj 2,11; 20,6.14; 21,8), o níž mluví rabínská literatura, ukazoval tímto směrem.⁶⁴ Jde o ty, kteří nejsou zapsáni v knize života a po všeobecném vzkříšení propadnou druhé smrti

⁵⁸ „Což jsou známy v temnotě tvé divy, tvoje spravedlnost v zemi zapomnění?“ (Ž 88,13).

⁵⁹ „Jsem odložen mezi mrtvé jako skolení, co leží v hrobech, na které už ani nevzpomeneš, kteří jsou zbaveni ochrany tvých rukou.“ (Ž 88,6).

⁶⁰ DOLISTA, Josef. *Perspektivy naděje...* s. 61.

⁶¹ NOVOTNÝ, Adolf. *Biblický...* s. 926.

⁶² Viz. kap. Smrt duchovní

⁶³ NOVOTNÝ, Adolf. *Biblický...* s. 926.

⁶⁴ *Ibid*, s. 927.

(Zj 20,12-15). Tento výraz ale lze vykládat i jako druhé, a to konečné odsouzení, jež bude vyneseno při druhém vzkříšení (srov. Zj 20,13).

1.3.5 Učení církve

Církev definuje, že: „Při smrti, to je odloučení duše od těla, propadá tělo rozkladu, kdežto duše jde vstříc Bohu.“⁶⁵ Na jednu stranu je smrt přirozená, avšak z naší víry vyplývá skutečnost, že je též „odplatou za hřích“ (Ř 6,23). Ovšem pro ty, kteří umírají v Kristově milosti, se stává účastí na smrti Pána, a tak můžou mít podíl na jeho vzkříšení.⁶⁶

Tedy, smrt je trestem za hřích prvních lidí, a zároveň náleží k přirozenosti člověka. Je také všeobecná - i poslední lidé projdou základní proměnou (1 K 15,51). A důležité v této věci je, že smrt je definitivním koncem poutnického stavu – tj. neexistuje převtělování duší ani období zkoušky zavržených.⁶⁷

1.3.6 Teologický výklad

Teologie se zabývá tajemstvím smrti, protože Kristova smrt je jedním ze základních momentů dějin spásy, a také křesťanova smrt je událostí osobní spásy. Již křtem je člověk sakramentálně zpodobněn s umírajícím Kristem (Ř 6,3) a ve smrti je s ním spojen reálně.

Smrt jako naplnění je dokonáním poutnického stavu a počátkem nového života. Společenství spásy, do něhož jsme křtem vstoupili, se stává společenstvím s trojjediným Bohem, přijetím do slávy. Eucharistie a život ve vědomí smrti (askeze, očekávání) připravili počátek vstupu do nového života.⁶⁸

⁶⁵ KKC 997.

⁶⁶ Ibid, 1006.

⁶⁷ Proti Origenovi synod Cañhradský In: ZVĚŘINA, Josef. *Teologie...* s. 444.

⁶⁸ ZVĚŘINA, Josef. *Teologie...* s. 444.

Tři základní výpovědi o smrti:

1. **všichni lidé musí zemřít**; tuto tezi přijímá každý člověk, ani nemusí být křesťanem. Nevyhnutelnost smrti je každému zřejmá a není ani v biblických textech vlastním tématem, ale spíše předpokladem pro zvěst vykoupení na temném pozadí zkušenosti se smrtí. Věta „všichni lidé musí zemřít“ v sobě ukrývá teologickou výpověď o hříchu a o naději v možnost „nezemřít“ absolutně a o volání k novému způsobu života po smrti na základě Boží stvořitelské moci lásky.

2. **smrt znamená konec stavu poutníků**; křesťanská tradice nazývá život mezi narozením a smrtí „poutnickým stavem“. Smrtí dostává lidská existence svou plnou závažnost. Věta „smrt jako konec stavu poutníků“ v podstatě nabízí výpověď o jedinečnosti života, v němž se uskutečňují jednotlivá rozhodnutí, která mají význam pro věčnost.

3. **smrt je následek trestu za hřích**; křesťanská tradice pojímá smrt jako následek hříchu. Zvláště u Pavla je souvislost hříchu a smrti jednoznačná: „Jako skrze jednoho člověka přišel na svět hřích a skrze hřích smrt, a tak smrt přešla na všechny lidi, protože všichni zhřešili“ (Ř 5,12).⁶⁹

Vítězstvím nad smrtí není míněno její odstranění, ale její proměna. Tomuto tvrzení je blízká myšlenka, že důsledkem hříchu není smrt jako taková, ale spíše rozmanitost negativní zkušenosti smrti. Touto cestou se ubírá soudobá teologie.⁷⁰ Pak se dá tvrdit, že důsledkem hříchu není nemožnost zemřít, ale skutečnost, že smrt zakoušíme jako něco cizího, nepřátelského, jako zlom, který odporuje dynamice života.

Člověk v ráji, před prvním hříchem, mohl přijmout smrt radostně v důvěryplném a láskyplném odevzdání se Bohu, jako šťastné zrození pro nový

⁶⁹ DOLISTA, Josef. *Perspektivy naděje...* s. 84 - 86.

⁷⁰ *Ibid*, s. 86.

život. Hřích je nedostatek lásky a důvěry. Jestliže hřích zasahuje každého člověka⁷¹, pak je jasná souvislost mezi hříchem a zkušeností smrti. Protože člověk nedůvěřuje Bohu a nemiluje ho, pak se mu nedaří uskutečnit smrt jako své životní dovršení. Toto pojetí lze nazvat následkem hříchu, kdy také smrt již nejsme schopni považovat za součást života, ale vidíme v ní nepřítele života.⁷²

1.3.7 Smrt jako zmar života

Smrt také jednoznačně znamená úplný konec biologického života. Toto stanovisko prožijí asi nejvíce v úzkosti lidé nevěřící v Boha a ve věčný život. Právě pro ně je smrt koncem všeho, koncem veškerého dění. Smrt se totiž mění na nesmyslnou záhadu v okamžiku, kdy je zbavena svého náboženského obsahu.

Prožívá-li člověk odsouzení ke smrti bez naděje v Boha Stvořitele, nutně objeví úzkost a nejistotu.⁷³ A to jsou důležité emoce, které člověka dokážou ve chvílích posledních zcela ochromit. Není-li v životě člověka víra – víra, která otevírá bránu naději v život nový a lepší, stává se z pojmu smrt hrůzostrašné slůvko, které neznamená nic jiného než naprosté zmaření všeho.

Smrt má mnoho tváří, ale vždy odděluje a rozbíjí celek. Zakoušíme ji jako krutou a násilnou, jako nepřítele života.⁷⁴

Často také bývá smrt definována jako spánek, do kterého člověk upadne.⁷⁵ Smrt se v takovém pohledu sice přestává stávat strašákem obludných rozměrů, ale život tak svého smyslu nenabývá. Protože neskrývá-li smrt žádné tajemství, je-li

⁷¹ „Skrze jednoho člověka totiž vešel do světa hřích a skrze hřích smrt; a tak smrt zasáhla všechny, protože všichni zhřešili.“ (Ř 5,12).

⁷² DOLISTA, Josef. *Perspektivy naděje...* s. 87.

⁷³ BOUBLÍK, Vladimír. *Teologie dějin spásy*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2002, s. 114.

⁷⁴ JÜNEMANN In: *Der Tod gehört zum Leben. Sterben und Sterbebegleitung aus interdisziplinärer Sicht*. Münster: LIT, 2005, s. 63.

⁷⁵ ELIAS, Norbert. *O osamělosti umírajících*. Praha: Nakladatelství Franze Kafky, 1998, s. 56.

to jediné, co přežívá, vzpomínka na zemřelého, pak se víra v život věčný jeví jako zbytečná a marná.⁷⁶

I přesto, že příchod smrti nemůžeme ovlivnit, a nebo snad právě proto, je člověk již dlouhá staletí smrtí zaujat. Smrt je ve své nezvratitelnosti jaksí fascinující a každý živý člověk na ni musí myslet. Ale proč? Vždyť: „ Když jsi tady, pak tu není smrt. Až tu bude smrt, tak ty tu nebudeš. Vy dva tedy nemáte nic společného.“⁷⁷ Jenomže zkušenosti se smrtí nás vedou ke zcela opačnému postoji. O smrti přemýšlíme a zabýváme se jí. Víme, že spolu s jejím příchodem se změní úplně vše, ať už v jakékoli formě, a snad právě proto nám nad její fascinující existencí doslova zůstává rozum stát.

Právě na konci života přichází bilancování. Umírající přemýšlí, jaký měl jeho život smysl, co ho naplnilo, v čem našel pravou podstatu života. Odpovědi na tuto otázku mohou být velmi rozdílné, a to především podle toho, z jakého úhlu pohledu k ní přistoupíme. Křesťan najde pochopení smyslu svého života ve víře ve věčný život. Život po smrti ho naplní nadějí ve vykoupění, a tak najde smysl v morálně dobrém životě. Ovšem jsou tady i profánní verze, které mají proti této jiné hledisko. Tak se stane, že nejvyšším smyslem života může být život přinášející štěstí nebo blaho. Smysl tohoto postoje je žít šťastně. A je tu ještě jeden přístup, a to, že smyslem života je veselit se tolik, jak je to jen možné.⁷⁸

Pokládám si ale otázku, zda se nám na konci života, tváří v tvář smrti, tyto profánní životní smysly nerozpadnou a my nezůstaneme osamoceni s naším hlubokým nepochopením...

Smrt je jasně daná – vše živé spěje ke svému fyzickému zániku, fyziologický rozvoj těla smrt předpokládá, vždyť rytmus rozvoje přirozenosti je nemyslitelný bez ustavičných zrození a umírání.⁷⁹ A přesto je, troufám si říci, pro každého člověka smrt naprosto konsternující, již asi i pro svou jedinečnost, neopakovatelnost i pro svou sílu nás zcela vytrhnout ze stavu existence. Smrt totiž vstupuje do lidského života jako nezvaný host. I přesto, že se člověk svobodně může rozhodnout a říci: „Já chci zemřít“, není schopen realizovat opak, tedy „Já

⁷⁶ ELIAS, Norbert. *O osamělosti...* s. 56.

⁷⁷ ŠPIDLÍK, Tomáš. *Věřím v život věčný / Eschatologie*. Olomouc: Refugium, 2007. s. 97.

⁷⁸ LENZEN, Wolfgang. *Liebe, Leben, Tod. Eine moralphilosophische Studie*. Stuttgart: Philips Reklam jun., 1999, s. 121n.

⁷⁹ ŠPIDLÍK, Tomáš. *Věřím...* s. 98.

nechci zemřít“. A protože je člověk ve své nejvlastnější povaze osobou, a ta předpokládá individuální svobodu a svobodné vztahy s ostatními, představuje smrt v dané situaci násilnický útok na obě zmíněné charakteristiky osob.⁸⁰

Smrt také můžeme pochopit jako událost směřující proti přirozenosti, záhadné odsouzení nebo násilí. V tomto kontextu bychom mohli hovořit o jakémsi nesmyslném obsahu smrti, protože bez víry v Krista a věčný život nemůžeme smrt pochopit, pouze ji přijmout jako jasně daný fakt.⁸¹

Bez víry a naděje v život věčný se smrt stává jednoznačným negativem nekompromisně mařící životy lidí. I přesto, že lidé věřící nejsou ochráněni od takových nebo podobných pocitů, najdeme propastný rozdíl právě v zakoušení víry a naděje pramenící z tajemství lásky ukřižovaného Krista, v jehož spásném činu máme naději ve vlastní záchranu v podobě života věčného.

„Protože smrt nás zcela bere nám samým, protože je přechodem od bytí, které se stává, k bytí dovršenému, přechodem od svobody zadané jako úkol k dokonalému dovršení a současně okamžikem radikální bezmoci, když se sami sobě ztrácíme, protože jsme odcházející a nepřicházející a vidíme se mimo tuto zemi: vlivem toho všeho je dovršení pro nás zahaleno. V umírání se chápeme neuchopitelného; ovoce života, které dovádíme k zralosti, se nedá bezprostředně okusit už teď. A protože je smrt tak zahalena, představuje opět absolutní situaci možné víry i možného zoufalství, možné smrti Kristovy i smrti Adamovy. Ta mlčící osamělost, svým tichem vše pohlcující, do níž umírající vchází, k níž se po celý život vždy více přibližoval, je situací otázky, odhodlání a výzvy k rozhodnutí: situaci spasitelné víry či smrtícího zoufalství. Zahalenost smrti dává člověku možnost obojího.“⁸²

⁸⁰ ŠPIDLÍK, Tomáš. *Věřím...* s. 98.

⁸¹ KAMLAH In: SCHERER, Georg. *Smrt jako filosofický problém*. Kostelní vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2005, s. 10.

⁸² Rahner, Karl. O křesťanském umírání. *Teologické texty*, 2001, roč. 12, č. 3, s. 91.

1.4 Filosofické pojetí smrti

Tato kapitola se zabývá výkladem smrti ve světle křesťanské filosofie, která připouští Boží existenci a „nezničitelnost“ duše.

Odpověď na záhady smrti předpokládá především opravdový pohled na lidské bytí a zvláště na skutečnosti odpovídající vysvětlení vztahu mezi duchovním a tělesným rozměrem člověka, jeho osobnosti a jeho života.⁸³

Okamžik smrti se vykládá jako okamžik závěrečného osvobození z hranic prostoru a času vnucených „tělem“ a jako přechod k plnosti duchovního života. A právě v tomto okamžiku, v tomto vrcholném a konečném bodě lidského života, nalézáme mnoho nezodpovězeného. Snad pro svou nevysvětlitelnost, pro své tajemství i svou hrozbu, se lidé již odedávna snaží nalézt pro tuto fázi lidského bytí nějaké odpovědi, opěrné body, alespoň nějakou jistotu. Ve světě se v rozmanitých kulturních podmínkách tříbily během staletí nejrůznější názory na smrt. Avšak pro křesťany je důležitým základem platónská filosofie, která v teologii Otců a ve středověku vytvořila ty správné podmínky pro spříznění teologie a filosofie. To platí i pro teologické učení o věčném životě a platónské učení o nesmrtelnosti duše.

Platón (427-347 př. Kr.) dal filosofické diskusi o problému smrti podobu, která podstatně určuje evropské myšlení až do současnosti. Scherer říká, že vlastní jádro Platónovy nauky spočívá v poznání, že duše je nesmrtelná a smrt je oddělení těla a duše.⁸⁴

Víra ve věčný život našla v platónském učení o stavu ducha po smrti svůj podklad. Křesťanská filosofie si proto bez obtíží osvojila Platónovy myšlenky, protože poselství o věčném životě zdánlivě dávalo za pravdu jeho úvahám.⁸⁵

Svatý Tomáš tento zdánlivý souzvuk rozbil, a jeho antropologický náhled je platný i dnes. Výchozím bodem této antropologie je podstatná jednota mezi

⁸³ BOUBLÍK, Vladimír. *Člověk očekává Krista*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1997, s. 137.

⁸⁴ SCHERER, Georg. *Smrt jako...* s. 126.

⁸⁵ BOUBLÍK, Vladimír. *Člověk očekává...* s. 138.

„tělem“ a „duší“⁸⁶. Tato jednota se uskutečňuje v řádu bytí a projevuje se v řádu jednání: každý způsob lidského jednání je výraz podstatného spojení mezi tělesným a duchovním hlediskem lidského bytí. Tělesný prvek neovlivňuje pouze „nižší“ jednání, nýbrž je nutně přítomen ve všech životních projevech. Člověk tedy „je“ a jedná jako podstatná jednota vytvořená dvěma rozměry, oba dva stejně nutné pro lidské bytí a život. Rozbití této jednoty znamená konec člověka – takové rozbití se uskutečňuje v okamžiku smrti. Smrt znamená konec člověka, jeho zničení. Člověk je omezen ohraničeným rozměrem lidského bytí. Lze uvažovat, zda a jak tělesná a duchovní složka budou pokračovat v bytí po smrti, je ale nutné přijmout, že člověk ve smrti končí. Co přežije, není člověk chápaný jako podstatná jednota „těla“ a „duše“.⁸⁷

Je zřejmé, že v této souvislosti se smrt jeví jako násilné a protipřirozené ukončení, protože ničí člověka, jeho lidský život, jeho budoucnost.⁸⁸

Tomáš Akvinský (1225-1274) rozvíjí v aristotelských pojmech jednotu člověka. Podle něho je duše *unica forma corporis*, jediná forma těla. To znamená, že pro duši není ničím vnějším, že je v těle, že formuje a utváří tělo, patří to k její esenci. Pro Tomáše Akvinského však neexistuje jako pro Aristotela nejvyšší část duše, jež nemá na in-formování těla duší žádný podíl. Existuje jen jedna jediná duše, i když má různé mohutnosti, smyslové a duchovní, rozum a vůli. Až do nejvyššího vrcholu své duchovnosti, až po činný rozum, je duše duší, tj. aktem těla, který pozdvihuje tělo z pouhé potence látky k jeho specifické lidské tělesnosti. Je-li duchovní duše člověka v tomto smyslu formou těla, znamená to, že nejen formuje tělo, nýbrž sama je ztělesněná. Pro Tomáše je „každý akt bytí (forma) těla vlastní akt duše“. Můžeme tedy říci, že „lidské bytí záleží jen v živé jednotě těla a duše, v níž akt existence duše je akt existence těla a celého člověka“.⁸⁹

Každý druh bytí směřuje ke svému zachování, dokonalému uskutečnění všech možností svého tělesného a duchovního života, dokonce by chtěl překonat hranice tohoto života, který je vázán do prostoru a času, avšak nachází smrt, zničení života a bytí. Na jedné straně touha živená duchovním rozměrem bytí nese

⁸⁶ BOUBLÍK, Vladimír. *Člověk očekává...* s. 138.

⁸⁷ Ibid.

⁸⁸ AQUINSKÝ In: BOUBLÍK, Vladimír. *Člověk očekává...* s. 138.

⁸⁹ GRESHAKE In: SCHERER, Georg. *Smrt jako...* s. 163.

člověka k jakési trvalosti, životu bez omezení, k plnosti bez hranic... Na druhé straně je tu ale smrt, která se staví proti této touze, proti lidskému bytí a jeho touhám.⁹⁰

Násilný a protipřirozený obsah smrti se projevuje i v průběhu, který vede ke smrti. „Tělesný“ člověk v sobě nese zárodek své smrti a přibližuje se ke smrti. Duchovní rozměr lidského života v sobě nese zárodek věčnosti a stává se zdrojem vnitřní síly. V lidském životě se tedy setkávají dvě zaměření: temná „síla“ zrozená z hmoty, jež směřuje ke zničení života, a životní vzmach zrozený především z ducha, který touží po plnosti bez hranic prostoru a času. V tomto protikladném setkání nevíteží životní vzmach, nýbrž ničivé síly. V okamžiku smrti je svoboda podřízena určeností hmoty: životní vzmach, který touží po plnosti, končí v jakési nicotě.⁹¹ Člověk, který je povolán, aby stále překonával hmotný svět, končí tím, že se stává otrokem a obětí ničivých „sil“ hmoty: Svatý Tomáš mluví o protipřirozené danosti⁹².

Z pojetí svatého Tomáše lze vyvodit, že stav, který se vytváří ve smrti, je filosoficky neospravedlnitelný, protože z něj vyplývá násilí vůči lidskému bytí a vytváří stav, který odporuje bytostným touhám lidského bytí a také „odloučené“ duše.

„Svatý Tomáš nikdy nepochybuje o tom, že „duše“ je nezničitelná, a přežije smrt. Nachází však – a hned to uvidíme – velké obtíže, když chce vysvětlit bytí a život „odloučené“ duše; tvrdí dále neúnavně, že stav „odloučené“ duše – ať již je jakýkoli – zahrnuje vždy (dokonce ve stavu věčného života!) cosi protipřirozeného. Jednota mezi duší a tělem patří k bytostnému složení člověka, proto každé rozdělení tvoří násilnou danost, která protičeží bytostnému určení duše. Svatý Tomáš má odvahu tvrdit, že tento stav je vysvětlitelný, pouze uvede-li se do vztahu lidského údělu vina a trest: stav „odloučené“ duše je ospravedlněn v souvislosti učení o božské Prozřetelnosti, pouze je-li důsledkem trestu (Contra Gentiles. IV,c,52).“⁹³

⁹⁰ BOUBLÍK, Vladimír. *Člověk očekává...* s. 138n.

⁹¹ Ibid, s. 139.

⁹² AQUINSKÝ In: BOUBLÍK, Vladimír. *Člověk očekává ...* s. 138n.

⁹³ BOUBLÍK, Vladimír. *Člověk očekává ...* s. 140.

Svatý Tomáš vychází z učení o prozřetelnosti Boha stvořitele a přijímá tak možný smysl, který se ve smrti ukrývá, když tvrdí, že filosofie může a musí myslet na možnost budoucího tajemného oživení mrtvého člověka. Podle Boublíka vede svatého Tomáše k těmto závěrům protipřirozený a násilný stav, v němž se nachází „odloučená“ duše.⁹⁴

Slova svatého Tomáše jsou mocná a mají velmi moderní důraz. Je tedy nezbytné přihlédnout k jeho slovům a vzít v potaz jejich výpovědní hodnotu, když říká, že není možné, že to, co je v člověku přirozené a nutné, by bylo pomíjivé, a skoro nic; a naopak to, co je protipřirozené a samo sebou případkové, by se mělo stát závěrečným, kdyby duše zůstala vždy bez těla.⁹⁵

Lidský život je determinovaný svou omezeností, svou krátkostí, křehkostí, prchavostí. Je příliš dočasný, než aby mohl být považován za samotný smysl lidského bytí. Naopak stav „odloučené“ duše by měl být závěrečný, neodvolatelný a bez konce. Svátý Tomáš jako filosof nesouhlasí s takovým závěrem, který odporuje myšlence Boží prozřetelnosti a lidské důstojnosti. Vyjadřuje nutnost budoucího obnovení jednoty těla a duše a vyžaduje řešení pro smrt, protože je přesvědčen, že smrt jako zničení nemůže být závěrečným řešením. Boublík se k tomuto vyjadřuje slovy, ve kterých se filosofie Aquinského odráží: „Jeho filosofická „víra“ je pěkná a dojemná; zakládá se na některých důkazech nepopíratelných ve filozofické souvislosti, jež připouští pojem Boha a jeho prozřetelnosti. Nicméně jeho „víra“ není filosofickým řešením, je pouze „vírou“ v možné řešení nebo očekávání řešení, jež přesahuje jakékoli očekávání.“⁹⁶

Smrt zůstává tajemstvím a záhadou i pro filosofické uvažování, stejně tak jako je smrt záhadou a tajemstvím pro celý lidský život. Přes rozmanité přístupy a názory na smrt v jejím tajemství zůstává platný názor, že každá filosofie, ať křesťanská nebo ateistická, by asi měla ve smrti vidět především zničení života. Nezapomeňme ale připomenout, že křesťanské filosofii se otevírá ještě druhá možnost pro vysvětlení smrti. Možným vysvětlením pro mrtvého člověka se stává stvořitelská Boží láska a Boží prozřetelnost. Avšak ani toto řešení není zcela jisté.

⁹⁴ BOUBLÍK, Vladimír. *Člověk očekává ...* s. 140.

⁹⁵ AQUINSKÝ In: BOUBLÍK, Vladimír. *Člověk očekává...* s. 140.

⁹⁶ BOUBLÍK, Vladimír. *Člověk očekává...* s. 141.

Protože, začne-li se myslet na skutečnost, že Bůh je tvůrcem řádu ovládaného utrpením a smrtí, nemůže filosofie ospravedlnit přítomnost smrti v dějinách odvoláním na prvotní hříchy. Bůh se tedy zároveň jeví jako jediný původce smrtelného bytí. Z ohraničenosti bytí, která se projevuje ve smrti, tak může vyjít výkřik žaloby proti Stvořiteli. Stvořitel, který odsoudil člověka k smrti, vzbuzuje úzkost. A tak víra v prozřetelnost zásah stvořitele v okamžiku smrti zůstává i nadále filosoficky nejistou.⁹⁷

Celé téma můžeme uzavřít právě těmito slovy Vladimíra Boublíka: „Zdá se mi tedy, že je oprávněné tvrdit, že smrt pro filosofii zůstává neproniknutelnou záhadou. Tajemstvím, jež se nabízí různým často protichůdným výkladům, jež však zároveň činí každý výklad pochybným.“⁹⁸ Každý výklad tajemství smrti má svou pravděpodobnost a zároveň žádný z nich nemůže úplně uspokojit. Každému řešení lze odporovat, žádné nelze bezvýhradně vyvrátit. Nezbyvá než konstatovat, že člověk, který chce nalézt tajemství smrti filozofickými úvahami, své hledání nedokončí.⁹⁹

⁹⁷ BOUBLÍK, Vladimír. *Člověk očekává...* s. 144

⁹⁸ Ibid.

⁹⁹ Ibid.

2 ESCHATOLOGICKÝ ROZMĚR SMRTI

Budeme-li se snažit jakkoli definovat smrt, nejspíše zjistíme, že o ní lze pojednat pouze s vědomím velikého tajemství, které se v ní skrývá. V těchto úvahách nejde o fyzické tělo – to smrtí podléhá svému přirozenému rozkladu¹⁰⁰ a tento jev není ani tajemný ani nepravděpodobný. Jinak je tomu ale s lidskou duší¹⁰¹, o které věříme, že je nesmrtelná. Právě ta je zahalena tajemstvím svého budoucího bytí. Toto tajemství se nám poodhaluje v křesťanské víře, která definuje, že nesmrtelná duše svou přirozeností lne k životu věčnému¹⁰², který se plně rozvíjí teprve na základě smrti těla.

2.1 Věčný život

Bible představuje Hospodina jako Boha živých, jako toho, kdo žije a kraluje napříč všemi věky. On stvořil člověka ke svému obrazu¹⁰³ a ke své podobě, když mu daroval život. Smrt vstoupila na scénu jako důsledek hříchu, a proto musí být přemožena. Království smrti a podsvětí je personifikováno jako strašidelná obluda, proti které je třeba bojovat.¹⁰⁴ Kristus nad smrtí vítězí a Nový zákon je nám svědectvím právě tohoto vítězství Krista nad smrtí, na kterém máme mít podíl i my, a právě proto vyznáváme: „Věřím v odpuštění hříchů a v život věčný.“

¹⁰⁰ Církev ovšem zná případy svatých, jejichž tělo zůstalo rozkladem netknuto.

¹⁰¹ Výraz duše označuje v Písmu svatém často lidský život (srov. Mt 16,25n; J 15,13) nebo celou lidskou osobu (srov. Sk 2,41). Označuje však také to, co je v člověku nejnítěrnější (srov. Mt 26,38; J 12,27), co má v něm největší cenu (srov. Mt 10,28; 2 Mak 6,30), to, v čem je člověk obzvláště Božím obrazem: „duše“ znamená *duchový princip* v člověku (KKC 363).

¹⁰² Lidská osoba, obdařená „duchovou a nesmrtelnou duší“ (srov. 2. vatikánský koncil, GS 14), je „jediný tvor na zemi, kterého Bůh chtěl pro něho samého“ (srov. 2. vatikánský koncil, GS 24). Již od svého početí je určena pro věčnou blaženost. (KKC 1703).

¹⁰³ Viz kap. *Bůh tvoří člověka ke svému obrazu*.

¹⁰⁴ ŠPIDLÍK, Tomáš. *Věřím v život...* s. 222.

„Věčný život, který se rodí z vydanosti Ježíše Krista na kříži, je především nastoupení do služby a nasazení se pro Boží lásku. Milost a spása, věčný život a blaženost jsou však pro víru a naději, jež mají oči otevřené, ukryty v tom Kristu, který dal svůj život za všechny a v této lásce pohřbil utrpení a smrt.¹⁰⁵

Boublík poukazuje na Karla Bartha, který zdůrazňuje podstatný zlom uskutečněný ve smrti a překonaný pouze ve vzkříšení. Smrt uvádí člověka do stavu jakéhosi záhadného „nic“, z něhož může být vysvobozen pouze Božím slovem, jež člověka vzkřísí tím, že ho „znovu stvoří“ tak, jak se uskutečnil ve smrti, a přivede ho do tajemné plnosti věčného života. Podle Boublíka Barth nepřipouští přechodný stav mezi smrtí a vzkříšením. Povolání k věčnému životu osvobozuje člověka z nicoty smrti, která i přes to, že se liší od „ničeho“, které předchází stvoření, má některé společné prvky s tímto stavem. Nelze proto vůbec mluvit o nějakém přežití nebo o věčném životě „oddělené duše“, lze pouze doufat ve vzkříšení ze stavu smrti.¹⁰⁶

K názoru Bartha staví Boublík Bultmanna a zdůrazňuje, že se k témuž staví opačně. Tvrdí, že nauka o vzkříšení je pouze výkladem víry ve spásný význam smrti. Smrt je podle něj jedinou závěrečnou a neodvolatelnou událostí spásy. V okamžiku smrti svoboda dokonale a závěrečně uskutečňuje tajemnou budoucnost bytí: nový člověk se rodí v okamžiku smrti. Proto ve světle víry smrt není smrtí, nýbrž dokonalým zrozením k plnosti života.¹⁰⁷

U Bultmanna i Borose zdůrazňuje Boublík jakousi spojitost (nebo dokonce totožnost) mezi smrtí a věčným životem. Nutné je ale upřesnění, protože věčný život je vždy předkládán jako dar po vítce, jako závěrečné projevení Boží spásné lásky, jako nové „stvoření“. „Vstup“ do věčného života nezávisí na člověku, který se rozhoduje pro Boha, nýbrž na Bohu, který povolává k věčnému životu všechny, kdo věří v Krista a umírají v něm.¹⁰⁸

¹⁰⁵ Lehmann, Karl. *Věčný život. Teologické texty*, 2002, roč. 13, č. 2 - 3, s. 93.

¹⁰⁶ BOUBLÍK, Vladimír. *Teologie dějin...* s. 141.

¹⁰⁷ *Ibid.*, s. 142.

¹⁰⁸ *Ibid.*, s. 144.

2.1.1 Biblické základy

SZ mluví o věčnosti, která je po smrti (Jb 4,20; Ž 49,12; Kaz 12,5). Věčný život je dán člověku a lidstvu na základě vyvolení a zaslíbení jako milost a účast na Boží věčnosti.¹⁰⁹

NZ mluví o věčném životě jako o „slávě“ (2 K 4,17; 2 Tm 2,10; 1 P 5,10), dále jako o „věčných příbytcích“ (L 16,9; 2 K 5,1), a také jako o „neotřesitelně trvalém království“ (Žd 13,14). Sv. Jan nahrazuje synoptický výraz „Boží království“ výrazem „věčný život“.

2.1.2 Učení církve

Víra ve věčný život je závěrem snad všech vyznání víry – je to dogma. Pro křesťana, který spojuje svou vlastní smrt s Ježíšovou, je smrt příchodem k němu a vstupem do věčného života.¹¹⁰

Smrt ukončuje život člověka, to znamená, že ukončuje čas otevřený k přijetí nebo odmítnutí božské milosti projevené v Kristu (srov. 1 Tm 1,9-10). Ti, kdo umírají v Boží milosti a přátelství a jsou dokonale očištěni, žijí navždy s Kristem.¹¹¹

Věčný život je dar a člověku je darován ve chvíli, kdy učinil konečné rozhodnutí – nesoucí s sebou i očištění. Okamžik tohoto rozhodnutí je tedy přechodem k věčnosti. Z dějinné plnosti lásky uskutečněné ve smrti přechází člověk k věčné plnosti lásky.¹¹²

Tedy věčný život – život v nebi znamená „být s Kristem“.¹¹³

¹⁰⁹ ZVĚŘINA, Josef. *Teologie...* s. 462.

¹¹⁰ KKC 1020.

¹¹¹ Ibid, 1022.

¹¹² BOUBLÍK, Vladimír. *Teologická...* s. 179.

¹¹³ KKC 1025.

„Tento dokonalý život, toto společenství života a lásky s Nejsvětější Trojicí, s Pannou Marií, anděly a všemi blaženými se nazývá „nebe“. Nebe je konečným cílem a uskutečněním nejhlubších tužeb člověka, stav svrchovaného a konečného štěstí.“¹¹⁴

2.1.3 Teologický výklad

Teologie vychází nejčastěji z definice věčnosti novoplatónského filosofa Boetia, který vysvětluje obsah pojmu věčného života jako: „neukončitelné, plně současné dokonalé vlastnění života“.¹¹⁵ V této definici je pozoruhodné, že nemluví o překonání času, čímž se blíží pojetí biblickému, kromě toho vyjadřuje spíše stav určitého bytí.¹¹⁶

Filosofický pojem věčnosti se plně nekryje s teologickým pojmem věčného života – podle Tomáše Aquinského zavržení nemají věčný život, ale věčnost jako nekonečné uplývání času.¹¹⁷ V přesném slova smyslu je věčný pouze Bůh. Kdybychom chápali věčnost pouze jako nadčasovost a neměnnost, nebylo by toto pochopení dostatečné. Věčnost Boží znamená i jeho vládu nad všemi časy. Tato vláda se projevila nejdříve ve stvoření, pak i v dějinách, což vyvrcholilo ve vtělení Božího Syna. Tak se umožnil lidem přístup do věčnosti, kterou ztratili hříchem (Ř 5,2; Ef 2,18). Věčný život není jen pokračováním našeho časného života, ale účast na Boží věčnosti.

Věčný život, dokonalé znovuzrození, je darem Boha volajícího k plnosti lásky všechny lidi zemřelé s Kristem. K věčnému životu je totiž povolán jen člověk, který okusil s Kristem všechny stránky výkupné smrti.¹¹⁸

¹¹⁴ KKC 1024.

¹¹⁵ BOETIUS In: ZVĚŘINA, Josef. *Teologie...* s. 462.

¹¹⁶ ZVĚŘINA, Josef. *Teologie...* s. 462.

¹¹⁷ Ibid.

¹¹⁸ BOUBLÍK, Vladimír. *Teologická...* s. 179.

2.2 Nesmrtelnost duše

Teologická nauka předpokládá jistou formu „přirozeného“ přežití člověka. Zmar¹¹⁹ není úplný a dokonalý, protože ve svém duchovním rozměru (v „duši“) není člověk smrtí zmařen.¹²⁰ Stav smrti lze vysvětlit, připustíme-li, že ve smrti dochází k hluboké proměně lidské bytosti. Smrt je totiž nejen „zničením“ dějinného „způsobu“ lidského bytí; je také počátkem hluboké přeměny člověka, jeho způsobu bytí a jednání. V eschatologickém přechodu, který začíná smrtí, se uskutečňuje tajemná proměna člověka.¹²¹ Teologický výklad situace člověka zemřelého v Kristu musí být promyšlen v kontextu účasti na Kristu ukřižovaném a zmrtvýchvstalém. Člověk zemřelý v Kristu se nikdy nenalézá v „přirozeném“ stavu. Když zemře dokonale „v Kristu“, vstupuje do společenství se Zmrtvýchvstalým a má účast na věčném životě.¹²²

Účast člověka na životě oslaveného Krista je předjata při křtu¹²³, protože každé společenství s Ukřižovaným vede k účasti na Kristově oslaveném životě (Ř 6,1n). Když je tedy naše smrt v Kristu dokonalá, je věčný život pro člověka žitou skutečností. Dokonalá účast na životě zmrtvýchvstalého Krista se uskuteční při konečném vzkříšení. K účinnému povolání k věčnému životu však dochází již ve chvíli, kdy člověk plně zakouší svou smrt s Kristem. V dokonalé smrti nalézá člověk Krista. Zde se nacházíme před paradoxem křesťanské existence: Člověk, který umírá, je volán k plnosti života. Když umírá dokonale, opravdově žije... (J 11,25).¹²⁴

¹¹⁹ Viz kapitola: „Zmar života“.

¹²⁰ BOUBLÍK, Vladimír. *Teologická...* s. 168.

¹²¹ BOUBLÍK, Vladimír. *Teologie dějin...* s. 147.

¹²² BOUBLÍK, Vladimír. *Teologická...* s. 169.

¹²³ Svatý křest je základem celého křesťanského života, vstupní branou k životu v Duchu („vitae spiritualis ianua“)... Křtem jsme osvobozeni od hříchu a znovuzrozeni jako Boží děti... (KKC 1213).

¹²⁴ BOUBLÍK, Vladimír. *Teologická...* s. 169.

2.2.1 Partikulární (soukromý) soud

Nový zákon mluví o soudu především ve výhledu na konečné setkání s Kristem při jeho druhém příchodu, ale mluví také o bezprostřední odplatě, kterou po smrti dostane každý podle svých skutků a své víry.¹²⁵

Církev také odlišuje soud partikulární – soukromý, ke kterému dochází hned po smrti, a soud konečný – na konci světa. Ovšem ve Zjevení ani v Magisteriu není osobní soud ve srovnání s obecným dostatečně vylíčen a dost jasný není ani vztah obou těchto soudů.¹²⁶ Je ale jisté, že ve smrti dochází k neodvolatelnému rozhodnutí pro budoucnost člověka, protože věčný život nebo definitivní zavržení závisí na volbě provedené v okamžiku smrti. Boublík toto téma dále definuje a připomíná, že pro úvahy o soukromém soudu je nezbytný předpoklad pochopit působení Krista jako Soudce. Postoj Krista Soudce k lidem závisí na našem postoji ke slovu a smrti Ježíše, jenž trpí a umírá v dějinách (Mk 8,34n). Kdo přijme Ježíše a jeho evangelium kříže, nebude souzen, protože už žije s Kristem; kdo Ježíše a jeho poselství odmítne, už se odsoudil (J 5,24n).¹²⁷

Z toho můžeme pochopit, že existují dvě skupiny lidí, o kterých se mluví v eschatologické řeči (Mt 23,31n). Tyto dvě skupiny se začínají vyhraňovat již v dějinách. Ježíšovo slovo a kříž vyvolávají v dějinách eschatologickou „križi“, protože vedou k definitivní volbě, na níž závisí spása nebo zavržení.

V dějinách ale není žádná volba definitivní, proto dochází k definitivnímu oddělení až ve chvíli smrti. Pro rozdělení těchto dvou skupin se předpokládá zásah Krista – Soudce, který ji potvrdí.¹²⁸ Kristus přijímá ty, kteří se pro něho rozhodli a opouští ty, kteří ho opustili (J 5,24; Mk 8,34n).

Partikulární soud tedy můžeme vykládat jako eschatologické (definitivní) „setkání“ člověka s Kristem a jako eschatologický „rozchod“ mezi ním a hříšníkem. Člověk, který ve smrti volí lásku, potká Krista volajícího k věčné plnosti života. Hříšník proměňující smrt v definitivní projev hříchu, se nejen

¹²⁵ KKC 1021.

¹²⁶ ZVĚŘINA, Josef. *Teologická...* s. 448.

¹²⁷ BOUBLÍK, Vladimír. *Teologická...* s. 170n.

¹²⁸ Ibid.

„rozejde“ s Kristem, ale stává se „předmětem“ rozchodu, vysloveného a uskutečněného slovem Krista odsuzujícího každý hřích. Partikulární soud je dílem Kristovým, jenž volá k věčnému životu a vyhlašuje rozchod s hříchem.¹²⁹

2.2.2 Očišťování

V Písmu sv. nenalezneme žádný výslovný odkaz na očistec. Mluví se však o jakémisi radikálním přetvoření člověka, k němuž dochází po smrti. To vypráví úryvek z 2. knihy Makabejské který líčí, jak Juda, který našel u vojáků padlých v bitvě amulety, se modlil a uspořádal sbírku, kterou poslal do Jeruzaléma jako oběť za hřích. Potom se dodává: Kdyby nebyl přesvědčen, že padlí vstanou, bylo by zbytečné a marné modlit se za mrtvé. On však byl přesvědčen, že těm, kdo zemřeli ve zbožnosti, je připravena nejkrásnější odměna (srov. 2 Mak 12,43n). To je vznešená a zbožná myšlenka – proto dal přinést smírčí oběti za mrtvé, aby jim byly odpuštěny hříchy.¹³⁰ Z tohoto příběhu se vyvozuje, že v posledních stoletích před Kristem židé věřili, že po smrti by docházelo k jakémusi osvobození od hříchů. Věřili, že mohou zemřelým pomáhat modlitbou a obětí.¹³¹

Podle katolické nauky ten, kdo se po smrti dobrovolně neodloučil od Boha, ale není vzhledem k svému minulému životu schopen dokonalého spojení s Bohem, vstupuje do očišťování – do očistce.¹³² Církev učí, že „ti, kdo umírají v Boží milosti a přátelství, ale nejsou dokonale očištěni, i když si jsou jisti svou věčnou spásou, jsou po smrti podrobena očišťování, aby dosáhli svatosti nutné ke vstupu do nebeské radosti.“¹³³

Učení o očistci má dlouhou a dosti pohnutou historii, která se neobešla bez zbytečných deformací, které zvláště v lidové zbožnosti vyvolávaly představu o očistci odpovídající spíše středověkému vězení než stavu, ve kterém dochází

¹²⁹ BOUBLÍK, Vladimír. *Teologická...* s.171.

¹³⁰ *Ibid.*, s. 173n.

¹³¹ *Ibid.*, s. 173.

¹³² ZVĚŘINA, Josef. *Teologie...* s. 450.

¹³³ KKC 1030.

k definitivnímu obrácení a očištění.¹³⁴ Chceme-li mít představu o očištění, musíme především myslet na hluboké obrácení, protože naše nazírání očištění vychází z biblického pojmu metanoia¹³⁵ a zdůrazňuje tajemnou proměnu, která se uskutečňuje během očisty.¹³⁶

Nový zákon zachycuje Kristova slova, kdy prohlašuje, že hřích proti Duchu svatému nebude odpuštěn ani v tomto světě, ani na onom (Mt 12,32). Z tohoto tvrzení lze vyvodit, že jsou hříchy, které mohou být po smrti odpuštěny.¹³⁷ I z dalšího Kristova prohlášení o vězení, ze kterého nikdo nevyjde, dokud nezaplatí dluh do posledního haléře (Mt 5,25n), lze vyvodit obdobné stanovisko. Také apoštol Pavel předpokládá, že posmrtný stav dává možnost, aby se hříšníkově dostalo spásy. Pro symbol očisty užívá ohně, a to ne ohně očištěvacího, nýbrž ohně, kterým shoří budova života, jestliže byla postavena nedbale (ze dřeva a slámy).¹³⁸

Slovo očištěnec (purgatorium) se poprvé vyskytlo až v 11. století¹³⁹ a dodnes je sporným bodem mezi katolíky, pravoslavnými a protestanty. Proto se o něm často zmiňoval učitelský úřad. Důležitá ustanovení byla vyslovena na 2. lyonském koncilu (r. 1274), dále na florentském koncilu (r. 1439) a koncilu tridentském (r. 1545).

Magisterium zdůrazňuje dva základní body:

1. ti, kteří umírají ve společenství s Kristem, aniž se dokonale očištěli od svých hříchů, budou po smrti podrobeni jistým očištěním mukám

¹³⁴ BOUBLÍK, Vladimír. *Teologická...* s. 172.

¹³⁵ Z řec. metá, »změna«, a noein, »myslet«, čili »změna smýšlení«. Biblický termín, jenž znamená návrat k Bohu, - obrácení. Zahrnuje v sobě radikální změnu smýšlení, úsudků, rozhodnutí a její projev ve známkách - pokání. Ve východních obřadech se výrazem m. označuje úklona a znamení kříže nebo padnutí na tvář, provedené na znamení pokory a klanění se (- latríe).

¹³⁶ BOUBLÍK, Vladimír. *Teologie dějin...* s. 154.

¹³⁷ BOUBLÍK, Vladimír. *Teologická...* s. 173.

¹³⁸ Ibid.

¹³⁹ ZVĚŘINA, Josef. *Teologie...* s. 450.

2. přímluvy věřících mohou zmírnit očišcová muka. Poznamenejme, že učitelský úřad nezdůrazňuje očišcový oheň a netvrdí, že očištec je nějaké místo.¹⁴⁰

Věřící mohou pomáhat zemřelým v očištní modlitbami, obětí mše svaté a různými skutky zahlazujícími následky hříchů spáchaných zemřelými. Tato pravda potvrzovaná magisterem má svůj základ v tajemném společenství všech členů církve, které smrt nemůže zničit. Mezi námi a zemřelými tedy trvá nadále tajemné společenství.¹⁴¹

Boublík shrnuje jedno ze stanovisek očišťování a píše: „Očišťování po smrti lze tedy pokládat za jakési setrvávání ve stavu „smrti s Kristem“. V něm se uskutečňuje dokonalý rozchod s hříchem, úplný exodus ze světa a přetvoření nutné ke vstupu do věčného života.“¹⁴²

Očištění od hříchu se vztahuje na tzv. „všední hříchy“¹⁴³. Člověk disponuje schopností sloužit dvěma pánům – Bohu a světu. Avšak po smrti převládá v člověku neodvolatelné rozhodnutí pro Boha zjeveného v Kristu, ale toto rozhodnutí rovněž potřebuje očištu, protože ještě není dokonale oprostěno od nezřízeného lnutí k světu.¹⁴⁴

Boublík se domnívá, že trest za hříchy není uložen Bohem, ale že tkví v situaci zemřelého, který ještě neprovedl dokonalou „metanoiou“. Upřímné obrácení zahrnuje vždy lítost a bolest. Ta se rodí ve chvíli smrti, kdy člověk hledí na svou minulost a přítomnost, aby je přehodnotil ve světle požadavků Krista – Soudce. Každý obrácený hříšník nalézá ve své minulosti „prázdnou“, „ztracený čas“, „marnost“, chyby a opomenutí. Vidí také následky svých hříchů, plody svých nezodpovědných činů a svých opomenutí...¹⁴⁵

¹⁴⁰ BOUBLÍK, Vladimír. *Teologická...* s. 173.

¹⁴¹ *Dokumenty 2. vatikánského...* LG 49-50.

¹⁴² BOUBLÍK, Vladimír. *Teologická...* s. 174.

¹⁴³ Je vhodné hodnotit hříchy podle jejich závažnosti. V tradici církve se prosadilo rozlišování mezi smrtelným a všedním hříchem. Smrtelný hřích ničí v srdci člověka lásku těžkým porušením Božího zákona; odvrací člověka od Boha, který je jeho posledním cílem. Všední hřích ponechává lásku „naživu“, ačkoli ji uráží a zraňuje.

¹⁴⁴ BOUBLÍK, Vladimír. *Teologická...* s. 175.

¹⁴⁵ *Ibid.*

2.2.3 Nebe

Nebe je obrazný výraz pro poslední naplnění, konečnou a již nikdy nezrušitelnou blízkost Boha, pro nejvyšší společenství a spojení s Ním v radosti a slávě.¹⁴⁶

Písmo svaté o nebi mluví v obrazech: život, světlo, pokoj, svatební hostina, víno, království, dům Otce, nebeský Jeruzalém, ráj¹⁴⁷. A dále: „Co oko nevidělo, co ucho neslyšelo, a nač člověk nikdy ani nepomyslel, co všechno Bůh připravil těm, kdo ho milují.“ (1 K 2,9).

Starý zákon chápe nebe v kosmologické představě – obloha, po níž se pohybují hvězdy, nad níž je sněh, voda, větry – a v nejvyšším nebi je sídlo Hospodina a andělů.¹⁴⁸

Nový zákon již ví, že nebe je „místem vykoupených, kde jsou pravé poklady“ (Mt 6,20). Odtud sestoupil Kristus, tam je naše pravá vlast, jsou tam zapsána jména živých; a odtud opět Kristus přijde (F 3,20) a nastolí své věčné království.

Nebe je nabídnuto všem, ale jen ti, kdo umírají v Boží milosti a přátelství a kdo jsou dokonale očištěni, žijí navždy s Kristem.¹⁴⁹

Nebe se zakládá na bytí v Kristu, a toto bytí v Kristu je přímo ovlivněné tím, jak mnoho se nachází člověk u Krista, protože právě v takové míře je člověk v nebi.¹⁵⁰ Nebe je blažené společenství všech, kteří jsou dokonale přivtěleni ke Kristu. On nám svým životem a zmrtvýchvstáním „otevřel“ nebe. Život blažených spočívá v plném vlastnění plodů vykoupení, které zjednal Kristus; ten přidružuje ke své nebeské oslavě ty, kteří v něho uvěřili a zůstali věrni jeho vůli.¹⁵¹

¹⁴⁶ ZVĚŘINA, Josef. *Teologie...* s. 449.

¹⁴⁷ KKC 1027.

¹⁴⁸ ZVĚŘINA, Josef. *Teologie...* s. 449.

¹⁴⁹ KKC 1023.

¹⁵⁰ RATZINGER, Joseph. *Eschatologie. Smrt a věčný život*. Brno: Barrister, 2004, s. 148.

¹⁵¹ KKC 1026.

2.2.4 Peklo

Velkolepé dílo vykoupení a milosti může být svobodným rozhodnutím člověka odmítnuto. Definitivní protivenství vůči Bohu se uskutečňuje jako nejzazší možnost ve smrti: v ní se rozhoduje s konečnou platností o společenství nebo absolutním a věčném odloučení od Boha, a to je peklo.¹⁵² Nemůžeme být totiž spojeni s Bohem, jestliže se svobodně nerozhodneme milovat ho.¹⁵³

Starý zákon peklo představuje jako šeol, který ale nikde ve starší tradici není místem nebo stavem zatracení (srov. Iz 14,15; Ez 12,23). Rostoucí víra ve vzkříšení tuto představu změnila. V Písmu čteme: jsou tam spravedliví i zatracení k příslušné odplatě (2 Mak 6,26; 7,36). Oproti tomu Kumránské texty šeol chápou jako místo věčného zavržení a ohně.¹⁵⁴

Podle slov Kristových je peklo připraveno nejen ďáblu a jeho sluhům (Mt 25,41), ale i těm, kdo neplnili přikázání lásky (Mt 25,41-45), neuvěřili a pohrdli dílem spásy (Mt 5,29 par). Jan Křtitel (Mt 3,12 par) i Ježíš mluví o věčném ohni (Mt 18,8 par), o tmě (Mt 8,12), o pláči a skřípění zubů (L 13,28; aj.). Pavel spojuje věčný trest s posledním soudem (2 Te 1,9; 1 Te 5,3; Ř 9,22; aj.). Kniha Zjevení líčí peklo starozákonním obrazem zkázy Sodomy jako sirné jezero.

Peklo je místem věčného zavržení, naprostého a neměnného odloučení od Boha, je spojeno s hříchem. Duše těch, kteří umírají ve stavu smrtelného hříchu, sestupují ihned po smrti do pekla, kde snáší pekelné tresty, „věčný oheň“.¹⁵⁵ Katechismus připomíná, že výpovědi Písma svatého a církevní nauka jsou výzvou k odpovědnosti, se kterou má člověk užívat své svobody se zaměřením na svůj věčný osud.¹⁵⁶ Současně je i naléhavou výzvou k obrácení: „Vejděte těsnou branou. Neboť prostorná je brána a široká cesta, která vede k záhubě, a mnoho je

¹⁵² ZVĚŘINA, Josef. *Teologie...* s. 451.

¹⁵³ KKC 1033

¹⁵⁴ ZVĚŘINA, Josef. *Teologie...* s. 452.

¹⁵⁵ KKC 1035.

¹⁵⁶ *Ibid*, 1036.

těch, kdo tamtudy vcházejí. Jak těsná je brána a úzká cesta, která vede k životu, a málo je těch, kdo ji najdou.“ (Mt 7,13-14).

Tajemství věčného odloučení od Boha je veliké tajemství naší víry. Na jedné straně je musíme zbavit mytologických představ (geografická určení, líčení trestů), aby vynikla pravda zjevení, a na straně druhé je nesmíme zbavovat věčného a závazného obsahu.¹⁵⁷

2.3 Výkupná smrt Ježíše Krista

Řešení tajemství smrti bylo lidem nabídnuto v ukřižování Ježíše Krista. Totiž právě na kříži Ježíš osvětlil propasti smrti tím, že ji přeměnil na bolestný přechod do věčného života.

Pro klasickou křesťanskou dogmatiku jako interpretaci světa z perspektivy Ježíšova příběhu je spásný význam Kristovy smrti (to, že umřel za nás) spolu s jeho zmrtvýchvstáním středem evangelia.¹⁵⁸

Ze záhadného „nic“ smrti dává Otec Ježíše Krista povstat věčné plnosti lásky. Jde o řešení, jež nevyklučuje úzkostlivé „nic“ smrti, a přesto odpovídá láskyplným způsobem tužbám života, který směřuje ke své plnosti.¹⁵⁹

V ukřižování a zmrtvýchvstání Krista nalézáme tajemné východisko rozporu smrti a života. Smrt tak našla na kříži řešení – stává se dějinně spásnou událostí.¹⁶⁰

„Na smrti se něco změnilo, když ji podstoupil Kristus. Kristus zemřel tak opravdově a drsně jako žádný jiný člověk; neboť smrt se stává tím více smrtí, čím dokonalejší je život, který ukončuje. Kristus zemřel tak jako žádný jiný člověk, protože žil takovou životností a jasností, jakých nedosáhl žádný prostý člověk.“¹⁶¹

¹⁵⁷ ZVĚŘINA, Josef. *Teologie...* s. 453.

¹⁵⁸ Macek, Petr. Kristův kříž jako poselství a poslání. *Teologická reflexe*. 2006, roč. 12, č. 1, s. 53.

¹⁵⁹ BOUBLÍK, Vladimír. *Člověk očekává...* s. 151.

¹⁶⁰ Ibid.

¹⁶¹ GUARDINI, Romano. *O posledních věcech. Křesťanské učení o smrti, posmrtné očistě, vzkříšení, soudu a věčnosti*. Řím: Křesťanská akademie, 1972, s. 26.

Apoštol Pavel píše o naději, která ze smrti a zmrtvýchvstání Krista plyne: „My vám hlásáme radostnou zvěst, že ta zaslíbení, která Bůh dal našim otcům, vyplnil na jejich dětech, na nás, když vzkřísil Ježíše.“ (Sk 13,32-33). Kristovo vzkříšení je předmětem víry jakožto transcendentní (přesažný) zásah samého Boha do stvoření a do dějin.¹⁶²

„Podle apoštola Pavla tvoří Kříž (smrt) a Zmrtvýchvstání (oslavený život) nerozdělitelnou jednotu. Ovšem dokonalé uskutečnění tajemství Krista se nemůže vázat jen na jednu událost, nýbrž na celé Kristovy „dějiny“: začíná ve Vtělení a dovršuje se v tajemství Velikonoc.“¹⁶³

Vzkříšený Kristus dává smysl našemu životu i smrti. Totiž stejně tak, jako On byl vzkříšen, věříme, že budeme vzkříšeni i my. A tak zmrtvýchvstalý Kristus je základem a zdrojem našeho budoucího života: Kristus vstal z mrtvých jako první z těch, kteří zesnuli... (srov. 1 K 15,20-22).

„Zde se něco od základu změnilo. Tím se nemyslí, že by byl nalezen nějaký lék proti smrti: to by bylo čarování. Zrovna tak nebyla objevena nová etika umírání; to by byl jen pokrok k dokonalejšímu lidskému chování. Skutečnost smrti zůstává; umísťuje se však do nové souvislosti života, stává se přechodem do nového božsky naplněného věčně lidského života, neboť nyní za naším umíráním je také vzkříšení.“¹⁶⁴

Víra nás jasně vede k poznání, že Kristova smrt je nám poselstvím vykoupění. Ovšem ten, kdo víru nemá, může mít za to, že se jedná jen o pouhé učení, protože to, že Kristova smrt je spásnou událostí, je věcí víry, jejím tajemstvím. Avšak tento tajemný rozměr se může vtělit do viditelného rozměru lidského života a může se proměnit v dějinné „znamení“, jež lidskému očekávání pomáhá, aby se přiblížilo k tajemství kříže.¹⁶⁵ Protože právě na kříži vrcholí

¹⁶² KKC 648.

¹⁶³ BOUBLÍK In: Skalický, Karel. Zakládající událost křesťanství: Ukřižování a zmrtvýchvstání Ježíše Nazaretského. *Teologické texty*, 2005, roč. 16, č. 3, s. 90.

¹⁶⁴ GUARDINI, Romano. *O posledních věcech...* s. 29.

¹⁶⁵ BOUBLÍK, Vladimír. *Člověk očekává...* s. 161.

dějiny tajemství okamžikem smrti, v němž se uskutečňuje dokonalá oběť, která je nutná pro vykoupení hříchů a pro vstup do věčnosti.¹⁶⁶

„Moudrost kříže není bláznovstvím, neboť nachází své dovršení v moudrosti zmrtvýchvstání. Úzkost, smutek a bolest dnů utrpení jsou nezbytné, moudrost kříže je nutnost, jíž neunikne žádný člověk, který se chce uskutečnit své určení k věčnosti. Velikonoční tajemství se však neuzavírá úzkostným zvoláním Ježíše na kříži, ale radostí *Exultet*.“¹⁶⁷

Evangelia, a zvláště evangelium svatého Jana, nám odhalují některé základní zkušenosti smrti prožívané Ježíšem z Nazareta. I přesto, že v Písmu nenajdeme uspořádaný rozbor Ježíšovy osobní zkušenosti, nalezneme v evangeliích roztroušené úryvky, které nám podávají dostatečné údaje. Jednou z nejvíce překvapujících zpráv evangelia - jak ji hodnotí Boublík v kontextu s Ježíšovou smrtí - je, že Kristus zakouší úzkost, jež se zdá mnohem hlubší než může být úzkost naše.¹⁶⁸ Je fascinující, že On – Bohočlověk – zná úzkost rodící se ze zkušenosti smrti... Tato úzkost je v jeho životě přítomná, jasně se projevuje v okamžicích předcházejících smrt, a v okamžiku smrti vrcholí.

Ježíš se před svým utrpením modlil: „Otče, chceš-li, odejmi ode mne tento kalich, ale ne má, nýbrž tvá vůle se staň.“ (L 22,42). Je to zároveň prosba i odevzdání. A obojí je upřímné a opravdové. Je to prosba o opatrování před tím strašlivým, co na sebe Ježíš bere, prosba v opravdovém strachu o vlastní život.¹⁶⁹

Důležité tedy je vzpomenout, že ani Kristus nebyl ušetřen velmi nepříjemných pocitů spojených se smrtí. V těch nejdramatičtějších chvílích zakouší úzkost, zděšení, a dokonce pláč (J 11,33-38). On, který je život, pláče, když se setkává se smrtí.¹⁷⁰ A s ní se setkává právě proto, aby svou vykupitelskou smrtí vynesl „na svém těle naše hříchy na dřevo kříže“ (1 P 2,24), a tak napravil naši neposlušnost.

¹⁶⁶ BOUBLÍK, Vladimír. *Teologie...* s. 64.

¹⁶⁷ Skalický, Karel. *Zakládající událost křesťanství...* s. 93.

¹⁶⁸ BOUBLÍK, Vladimír. *Člověk očekává...* s. 161.

¹⁶⁹ PESCH, Otto Herman. *Das Gebet*. Mainz: Mathias-Grünerwald-Verlag, 1980, s. 107.

¹⁷⁰ BOUBLÍK, Vladimír. *Člověk očekává...* s. 161.

Nezapomeňme ale, že právě a jen skrze smrt Služebníka, Spravedlivého (srov. Iz 53,11; Sk 3,14), byl ohlášen Božský plán spásy jako tajemství všeobecného vykoupení.¹⁷¹ Vedle bezbřehé úzkosti se totiž v evangeliích setkáváme také s Ježíšovými slovy naplněnými nadějí na věčný život, který se ze smrti rodí.

Odpověď na naléhavou otázku smrti byla tedy lidem nabídnuta ve smrti Ježíše Krista, ve které zjevil Bůh Otec tajemným způsobem svou všemohoucnost,¹⁷² protože Ježíš Kristus umírá ve shodě s Písmem za naše hříchy (srov. 1 K 15,3; Sk 3,18; 7,52; 13,29; 26,22n).

Smrt každého člověka má velmi hluboký smysl, který je dobré si uvědomit a vnést tak pochopení do této těžké zkoušky našeho života. Důležité je nalezení smyslu svého žití, které jistojistě vyústí ve smrt a společně sdílet tuto neodvratitelnou skutečnost spolu s Kristem. Sám Ježíš nám totiž ukázal smysl svého života i smrti ve světle trpícího Služebníka (srov. Mt 20,28). Ježíš Kristus se nám tak může stát mocným vůdcem a rádcem ve všech těžkostech spojených nejen se smrtí, ale především v ní – v této nejtěžší hodině života. Protože jen v Boží lásce může smrt dosáhnout své dokonalosti.

Příkladem nám může být apoštol Pavel, který zdůrazňuje, že základem života je Kristus a z tohoto důvodu relativizuje hranice fyzické smrti, když říká: „Ať žijeme, ať umíráme, patříme Pánu.“ (Ř 14,8).¹⁷³

Pavel dokonce chápe smrt i v jejím pozitivním významu a upozorňuje na to, že „zemřít s Kristem“ je realizací života (srov. Ř 6,1-11).

Budeme-li dále hledat evangelijní souvislosti, nalezneme je u evangelisty Jana, který klade důraz na přítomnost – pro něj věčný život začíná právě dnes. Protože kdo věří v Syna člověka, ten má věčný život a nebude souzen, protože „přešel již ze smrti do života“ (J 5,24).¹⁷⁴

¹⁷¹ KKC 601.

¹⁷² Ibid, 272.

¹⁷³ DOLISTA, Josef. *Perspektivy naděje...* s. 67.

¹⁷⁴ Ibid, s. 68.

2.3.1 Ježíš byl vzkříšen

Ježíš přijal veškerou vůli svého Otce, byl souzen, přibit na dřevo kříže, zemřel a byl pohřben. To vše, aby se naplnilo Písmo a On třetího dne vstal z mrtvých. Ježíšovo zmrtvýchvstání je vrcholnou pravdou naší víry v Krista.¹⁷⁵

Připomeňme si slova svatého Pavla, který píše: „A jestliže nevstal, marné je naše kázání, marná je vaše víra.“ (1 K 15,14). Vzkříšení je především potvrzením všeho, co Kristus vykonal a učil. Všechny pravdy, i ty, které jsou lidskému duchu nejméně dostupné, nacházejí své odůvodnění, jestliže Kristus svým zmrtvýchvstáním podal konečný důkaz své božské autority, jak to slíbil.¹⁷⁶

Kristovo vzkříšení je splněním zaslíbení Starého zákona (srov. L 24,26-27.44-48) i samotného Ježíše za jeho pozemského života (srov. Mt 28,6; Mk 16,7; L 24,6-7).¹⁷⁷

Pravda o Ježíšově božství je potvrzena jeho vzkříšením. On sám totiž říká: „Až povýšíte Syna člověka, tehdy poznáte, že jsem to já.“ (J 8,28) Vzkříšení ukřižovaného prokázalo, že je opravdu Boží syn a sám Bůh.¹⁷⁸ On totiž „umřel za všechny, aby ti, kteří jsou naživu, nežili už sobě, ale pro toho, který za ně umřel a vstal z mrtvých“ (2 K 5,15).

Zmrtvýchvstání Krista je tak klíčem k pochopení dějin světa i dějin celého stvoření a je hlavně klíčem k pochopení dějin člověka.¹⁷⁹ Člověk, stejně jako celé stvoření, je podřízen zákonu smrti, avšak díky tomu, co Kristus učinil, byl onen zákon podřízen zákonu jinému – zákonu života. Díky zmrtvýchvstání Ježíše Krista člověk neexistuje jen pro smrt, ale existuje pro život, který se má zjevit v nás. To je život, který přinesl Kristus na svět (srov. J 1,4).

¹⁷⁵ KKC 638.

¹⁷⁶ Ibid, 651.

¹⁷⁷ Ibid, 652.

¹⁷⁸ Ibid, 653.

¹⁷⁹ Jan Pavel II. *Člověk neexistuje pro smrt*. [online] [cit. 2010-2-28]. Dostupné na WWW: <http://pastorace.cz/index.php?typ=texty&sel_char=V&sel_tema=43&sel_podtema=326&sel_text=3218>.

2.3.2 Vzkříšení v Pavlovském pojetí

Pavlovo hlásání evangelia klade silný důraz právě na vzkříšení z mrtvých. Vzkříšení nejprve chápe jako účast na paruzii¹⁸⁰, ale k paruzii nedochází – současníci umírají. Pavel se tímto tématem zabývá a na základě jeho textů lze konstatovat, že naděje člověka se orientuje na setkání s Pánem a žití ve společenství s ním. To platí pro živé i pro mrtvé. Vzkříšení se u Pavla postupně dostává do popředí a stává se aktuálnější než paruzie.¹⁸¹ Podle Pavla patří ke spáse dovršení dějin a záchrana celého, tělesně – duchovního, člověka.¹⁸²

„Biblické texty dostatečně ukazují, že se v Novém zákoně píše o paruzii a soudu velmi obrazně, různotvárně a ve zřetelné souvislosti na jazyku Starého zákona i tehdejšího židovstva. Příslušný kontext a dikce zaměřená zcela na útěchu popř. napomenutí (textová pragmatika), ukazují, že autorům nejde o informaci ohledně průběhu nebo časového určení paruzie a soudu nad světem, nýbrž o výzvu k životu s vyhlídkou na setkání – pro všechny lidi rozhodujícím – s Kristem, Pánem, dárce života, zachráncem a soudcem všech lidí. Stejně jako u proroků, v židovstvu a u Ježíše slouží údaje o blízké paruzii a soudu jedinému cíli: napomínat ke stálé připravenosti a upevňovat naději v toužený záchranný příchod Krista.“¹⁸³

Skutečnost vzkříšení – předpoklady pro základ této skutečnosti nacházíme právě u Pavla, který identifikuje a zpřítomňuje svou interpersonální zkušenost se zmrtevýchvstalým Kristem v celé perikopě 1 K 15.

V 1 K 15 popisuje Pavel zmrtevýchvstání na konci časů se středem výpovědi o příchodu Páně v 1 Te 4,13-18. Proti Pavlovi a jeho tvrzení o zmrtevýchvstání stojí odpůrci - ti, kteří nenají naději (srov. 1 Te 4,13), vzkříšení zmrtevých neuznávají, a od Pavlova mínění se tak odchylují. Tito

¹⁸⁰ Paruzie je příchod vyvýšeného Pána na konci času s mocí a slávou. (BEINERT, Wolfgang. *Slovník katolické dogmatiky*. Olomouc: Matice cyrilometodějská, 1994, s. 246).

¹⁸¹ DOLISTA, Josef. *Perspektivy naděje ...* s. 66.

¹⁸² Oproti názoru některých tehdejších křesťanů, kteří se domnívali, že vzkříšení neexistuje, přesto Kristovo vzkříšení vyznávali. (DOLISTA, Josef. *Perspektivy naděje ...* s. 66).

¹⁸³ Kremer, Jacob. Paruzie a soud nad světem. *Teologické texty*, 2001, roč. 12, č. 3, s. 108.

pavlovi odpůrci zcela zamítají zmrtvýchvstání. Naproti tomu stojí Pavlovy představy o životě věčném v oslaveném těle.¹⁸⁴

V 1. listu Korintským Pavel jasně dokazuje Kristovo zmrtvýchvstání a v té souvislosti i naději ve vzkříšení všech lidí (1 K 15,3-34). Tato naděje přímo souvisí s působením Ducha svatého, který v nás přebývá.¹⁸⁵ Boží Duch je chápán v úzké souvislosti se zmrtvýchvstáním Krista, protože právě Duch Boží povolává mrtvé k životu. V pojetí apoštola Pavla existuje životodárná síla ve smrtelných lidech tam, kde přebývá oživující Boží Duch.¹⁸⁶

U Pavla je křesťanská naděje na spásu pevně spjatá s pojmem vzkříšení z mrtvých, a život věčný je definován tak, že se oba pojmy navzájem interpretují.¹⁸⁷

¹⁸⁴ BAUER, B. Johannes (Hg.). *Bibeltheologisches Wörterbuch. Zweiter Band.* Graz; Wien; Köln: Styria, s. 60.

¹⁸⁵ Srov. „Jestliže ve vás přebývá Duch toho, který Ježíše vzkřísil z mrtvých, pak ten, kdo vzkřísil z mrtvých Krista Ježíše, obživí i vaše smrtelná těla Duchem, který ve vás přebývá.“ (Ř 8,11).

¹⁸⁶ DOLISTA, Josef. *Perspektivy naděje ...* s. 67.

¹⁸⁷ *Bibeltheologisches Wörterbuch...* s. 61.

3 SLUŽBA ČLOVĚKU – SLUŽBA KRISTU

„Bůh je láska, kdo zůstává v lásce, zůstává v Bohu a Bůh zůstává v něm.“ (J 4,16). Tato část práce nezačíná právě těmito velmi známými slovy apoštola Jana náhodou. Protože je to právě láska, kterou nám přináší Kristus, jako poselství a jako příklad hodný následování – láska až do krajnosti, láska až na smrt. Encyklika „Deus caritas est“ tato slova evangelisty definuje jako „ohnisko křesťanské víry“¹⁸⁸. Zmíněným ohniskem víry je právě propojení niterného vztahu k Bohu s praktickými projevy blížecké lásky. Ovšem vědomí tohoto propojení není, v očích lidí, zcela běžnou skutečností. Poměr mezi kontemplací a činností je v praxi chápán jako proces plný napětí a úzké spojení obojího bývá přehlédnuto a nepochopeno.

C. V. Pospíšil se touto problematikou zabývá a tento poměr mezi kontemplací a činností definuje: „Naprostá většina křesťanů, odborníky nevyjímaje, podvědomě nahlíží poměr mezi kontemplací a činností na základě velmi prostého lineárního schématu, v němž je nahoře Bůh a dole svět a praktická činnost. Člověk se může zaměřovat jaksi lineárně vzhůru k Bohu různými formami modlitby, meditace či kontempace. Když se ale člověk zabývá praktickou každodenní činností nebo službou lidem potřebným a nemocným, jako by se od Boha vzdaloval a hroužil se do světa. Činnost a kontempace se jeví jako protichůdné pohyby, mezi nimiž vlastně není žádný styčný bod.“¹⁸⁹ Zároveň ale dodává, že je tu nové, dokonalejší schéma, které má kruhovou podobu. Pospíšil toto schéma nazývá christologicko-soteriologický kruh milosti.¹⁹⁰

Základem takového nahlížení duchovního života je tajemství poslání Ježíše z Nazareta, které je podle evangelisty Jana pojímáno jako kruhové vyjití z Otce a návrat k němu (srov. J 16,28).

¹⁸⁸ BENEDIKT XVI. *Encyklika Deus caritas est*. Praha: Paulínky, 2006. s. 5.

¹⁸⁹ POSPÍŠIL, Ctirad Václav. *Teologie...*s. 198.

¹⁹⁰ Ibid.

Potřebné vysvětlení tedy najdeme v propojení lásky ke Kristu s praktickou službou potřebným, která se naplňuje v kruhovém pojetí vyjít z Otce a návrat k němu.

„...Bonaventura po vzoru svatého Augustina vnímá kruh nebo kružnici jako nejdokonalejší geometrický tvar. Vedle této intuice však existují další důvody této interpretace. V první řadě je to řecký text Jan 1,18, kde stojí, že vtělený syn, který vyšel z Otce, je stále obrácen čelem k Otci, k jeho srdci nebo k jeho lůnu. To ale může platit jen v kruhovém schématu, kde vyjít od Otce a směřovat k němu je jedno a totéž.“¹⁹¹

V tomto christologicko – soteriologickém kruhovém modelu neexistuje žádné napětí mezi úkonem vtělení, událostí ukřižování a tajemstvím Kristova oslavení, mezi být poslán Otcem a vrátit se k Otci, mezi být darován Otcem a darovat se Otci. Neexistuje tedy výrazný protiklad mezi kontemplací a činností, jak je tomu v lineárním modelu, kde jít směrem k Bohu znamená opouštět svět, a jít směrem ke světu zase implikuje vzdalovat se od Otce. Christologicko – soteriologický kruh milosti bezprostředně znázorňuje, že pravá synovská láska k Otci se realizuje v lásce k bratřím a že autentická láska k bratřím je neoddělitelná od lásky k Otci.¹⁹² Láska je Božská ctnost, kterou milujeme Boha nade všechno pro něho samého a svého bližního jako sebe z lásky k Bohu.¹⁹³ A v tomto duchu nás nabádá i Ježíš: „Milujte se navzájem, jak jsem já miloval vás.“ (J 15,12).

Toto schéma by nám ve službě druhým mělo být inspirací a návodem. Protože jsou naše životy poznamenány následky prvotního hříchu a služba druhým se nám mnohdy může stát obtížnou a v naší nedokonalosti i rozptylující pro vztah s Kristem, mějme na paměti, že cokoliv uděláme pro jednoho z nejmenších, děláme pro Krista (srov. Mt 25,40).

¹⁹¹ POSPÍŠIL, Ctirad Václav. *Teologie...* s. 198.

¹⁹² *Ibid.*, s. 199.

¹⁹³ KKC 1822.

3.1 Biblické základy

Pro pochopení termínu služby, služebníka, je vhodné zabývat se jejich dějinným vývojem tak, jak je popisuje Starý a Nový zákon. Pravým smyslem služby je připodobňování se Bohu.¹⁹⁴ Svědkem i příkladem nám není nikdo jiný než samotný Bůh, který se sklání k člověku a co více, stává se jeho služebníkem (srov. Mt 20,28; Mk 10,45).

3.1.1 Starý zákon

Starý zákon chápe službu jako činnost, kterou vykonává především otrok, tj. ten, kterému vládne cizí vůle, který nemůže sám rozhodovat o tom, co dělat nebo nedělat.¹⁹⁵ Ve Starém zákoně nacházíme velké množství úryvků, které vypovídají o službě v tomto kontextu: otroci v Egyptě (Ex 14,5.12) – Egypt byl nazýván domem služby, tj. otroctví, nebo domem služebníků (Ex 13,3.14; 20,2; Dt 5,6; 7,8; 8,14; 13,5.10; Sd 6,8; Jer 34,13; Mich 6,4; srov. Sk 7,6; Gn 15,13).

Sloužit také znamená upadnout v područí a závislost jiného národa a tím do poroby jeho božstva (Gn 15,14; Sd 3,8.14; 2 Kr 25,24; 1 S 17,9; 2 S 8,6n; 10,19; 22,44; 1 Kr 4,21)¹⁹⁶. Dále Jákob, když se stal dobrovolně otrokem Lábanovým, protože se rozhodl dobrovolně sloužit za Ráchel sedm let (Gn 29,18). Ezau se také na čas stal služebníkem (Gn 27,40).

Poměr mezi králem a poddaným je také vyjádřen slovem sloužit a služebník (1 S 18,5.30; 19,4; 2 S 14,19n; 1 Kr 12,7; 1 Pa 21,3; 1 Kr 20,23). Být služebníkem někoho znamenalo uznat jeho nadvládu (2 Kr 24,1). Přitom musíme mít na paměti, že ne každá služba znamenala něco ponižujícího. Jen služba národům, které neznali Hospodina byla ponižující, protože to znamenalo službu cizím božstvům. Jinak Izraelec přijímal službu jako něco daného

¹⁹⁴ POSPÍŠIL, Ctirad Václav. *Teologie...*s. 88.

¹⁹⁵ NOVOTNÝ, Adolf. *Biblický slovník...* s. 901.

¹⁹⁶ Ibid.

a samozřejmého¹⁹⁷. Dokonce to mohl být i čestný titul – Jozue měl titul služebníka Mojžíšova (Ex 24,13; 33,11; Joz 1,1). Nazývat sebe služebníkem někoho mohlo být také zdvořilostním výrazem (Gn 33,5).

3.1.2 Nový zákon

Nový zákon vidí službu v trochu jiném světle než Zákon starý. Služba (práce) není nic opovrženého. Možnost opovržení je zde rozvinuta pouze v kontextu služebníka, který je nevěrný nebo lenivý (Mt 18,32; 25,26.30; L 19,22). I přestože byl v současném židovstvu otrok chápán jako člověk nižšího druhu,¹⁹⁸ prvokřesťanská církev těchto rozdílů nečinila, protože všichni si jsou v Kristu rovni a jsou navzájem vázáni láskou. Kristovo vykupitelské dílo se vztahovalo stejně na všechny – na otroky i svobodné. Všichni mají žít pro Pána, jenž za ně zemřel (Ř 14,7nn; 2 K 5,15). Jsou si navzájem bratry (Fm 16), kteří jsou osvobozeni v Pánu (1 Kor 7,22). Všichni věřící bez ohledu na stav a povolání jsou služebníky Božími (Sk 2,18; 4,29; 16,17; 1 P 2,16; Zj 1,1; 2,20; 7,3; 19,2.5; 22,3.6). V Ježíši Kristu zmizel rozdíl mezi otrokem a svobodným (Ga 3,28; 1 K 12,13; Ko 3,11; Ef 6,8).

V Novém zákoně se také objevuje spojení – služebník (otrok) hříchu (J 8,34; Ř 6,6.16n, srov. 2 P 2,19), dále také služebník nečistoty a nepravosti (Ř 6,19), žádostí a rozkoší (Tt 3,3).

Sám Kristus je také označován za služebníka. U Jana se dovídáme, že Ježíš své poslání vidí ve službě, nikoli v úsilí o moc a slávu (J 13,1nn). Význam toho, co znamená sloužit, je velmi dobře patrný v listě sv. apoštola Pavla Filipánům – Ježíš: „vzal na sebe způsob služebníka, stal se jedním z lidí“ (F 2,7). Služba znamená naprostou oddanost, vydání duše, života (Mt 20,26nn).

¹⁹⁷ NOVOTNÝ, Adolf. *Biblický slovník...* s. 901.

¹⁹⁸ *Ibid.*, s. 903.

Naprosté služebnictví Krista stojí v pozadí řeckých výrazů pro službu - diakonein¹⁹⁹ a diakonos²⁰⁰. Cestou k Božímu království je vzájemná služba, a to je patrné i ze slov H. Haslingera, který říká: „Ježíšův život nemá elementy diakonie, Ježíšův život je diakonií...“²⁰¹. Mezi Ježíšovými učedníky dochází k převratnému přehodnocení pravé velikosti: velký je pouze ten, kdo druhým slouží (Mt 20,26nn; Mk 9,35; 10,43nn; L 22,26n). Neboť Ježíš byl mezi svými učedníky „jako ten, který slouží“ (L 22,29). I jeho učedníci si mají navzájem sloužit. Co vše měl Ježíš na mysli, když mluvil o sloužení, je nejobsáhleji vyjádřeno u evangelisty Matouše. Ježíš Kristus přijímá každou službu bližnímu jako službu sobě (Mt 25,35-40).²⁰² V pozadí všech těchto výroků²⁰³ stojí nejvyšší služba, kterou Ježíš prokázal svou smrtí (Mt 20,28; Mk 10,45). Právě tato nejvyšší služba má být pohnutkou služby učedníků (J 12,25n). V tomto smyslu sloužit bližnímu, Bohu a Kristu, jsou téměř totožné výrazy.²⁰⁴

¹⁹⁹ = posluhovati, zvláště u stolu (Mk 1,31; srov. Mt 4,11; L 8,3; 10,40; 12,37; 17,8; J 12,2).

²⁰⁰ = služebník.

²⁰¹ „Jesu Existenz hat nicht diakonische Elemente, Jesu Existenz ist Diakonie...“ (NAUER, Doris. *Seelsorge. Sorge um die Seele*. Stuttgart: Kohlhammer, 2007, s. 87).

²⁰² Takto podle rozšířeného výkladu, který ztotožňuje „maličké“ se všemi lidmi, zvláště trpícími. Nicméně původní výklad je od tohoto odlišný. Maličci byli obecně ztotožňováni s křesťany, někdy (zřídka) jen s apoštoly nebo jinou skupinou v církvi. (LUZ, Ulrich. *Das Evangelium nach Matthäus. 3. Teilband*. Zürich, Benziger, 1997, s. 526nn).

²⁰³ „Neboť jsem hladověl a dali jste mi jíst, žíznil jsem a dali jste mi pít, byl jsem na cestách a ujali jste se mne, byl jsem nahý a oblékli jste mě, byl jsem nemocen a navštívili jste mě, byl jsem ve vězení a přišli jste za mnou.“

²⁰⁴ NOVOTNÝ, Adolf. *Biblický slovník...* s. 904.

3.1.3 Služba lásky

Služba člověku vychází z lásky, které nás učí Ježíš. Pravá křesťanská služba nám zjevuje tvář Boha Ježíše Krista, Božího Syna, Služebníka a Pána.

Láska v něm, jako v nikom jiném, vidí tvář trpícího a umírajícího Krista, který volá po lásce. Láska k umírajícímu – tomu „chudákovi“ zřikajícímu se všech dober tohoto světa – je přednostním projevem Boží lásky v bližním (srov. Mt 25,31-40).²⁰⁵

Láska k Bohu, zrcadlí se v lásce k člověku, nabývá svého významu v účinné službě. Totiž sama teologie je a musí být určitou formou služby a vlastně integrací lásky projevující se ve službě.²⁰⁶ Dochází tedy k propojení teorie a praxe.

„Vždyť dogmatická teologie bez křesťanské praxe a služby by byla sterilní a v jistém slova smyslu mrtvou naukou, a křesťanská praxe spolu se službou by bez teologického a kontemplativního ponoru byla slepou.“²⁰⁷

Můžeme si položit otázku, zda je možné milovat Boha přesto, že ho člověk nevidí. Vezměme ale na vědomí, že Boha nikdo nikdy neviděl, ale přece platí, že se nám dává zcela konkrétně poznávat v Boží lásce, která se projevuje mezi námi. Vždyť On „poslal na svět svého jediného Syna, abychom skrze něho měli život“ (1 J 4,9). Bůh se tak zviditelnil v Kristu, neboť v něm můžeme spatřovat Otce (srov. J 14,9). Tím se k nám Bůh přiblížil, dostal lidskou tvář a hmatatelnou podobu. Je to veliký skutek lásky, kterým dal Hospodin najevo svou přízeň a touhu po opětované lásce člověka.

Bůh se nám dává poznávat skrze svého Syna; přichází k nám skrze lidi, v nichž je patrný; skrze své slovo, ve svátostech, při liturgii církve, v modlitbě. Zde všude zakoušíme Boha a jeho lásku k nám.²⁰⁸

²⁰⁵ *Charta pracovníků ve zdravotnictví. Dokument Papežské rady pro pastorační práci mezi zdravotníky.* Praha: Zvon, 1996, s. 94.

²⁰⁶ POSPÍŠIL, Ctirad Václav. *Teologie...*s. 139.

²⁰⁷ *Ibid.*, s. 140.

Připomeňme si slova apoštola Jana: „Říká-li někdo: ‚Já miluji Boha‘, a přitom nenávidí svého bratra, je lhář. Kdo nemiluje svého bratra, kterého vidí, nemůže milovat Boha, kterého nevidí.“ (1 J 4,20). Z uvedeného textu vyplývá, že láska k Bohu závisí na lásce k člověku. Bůh požaduje po člověku lásku ke svému bližnímu. A to ne nějakou nehmatatelnou lásku, ale zcela konkrétní projevy lásky v podobě služby potřebnému. Láska k bližnímu je cestou k setkání s Bohem a uzavření očí před bližním činí člověka slepým i vůči Bohu.²⁰⁹

Katechismus definuje lásku jako božskou ctnost, kterou milujeme Boha nade všechno pro něho samého, a svého bližního jako sebe z lásky k Bohu.²¹⁰ A je to právě láska, která nás vede a učí sloužit druhým, i přes všechnu tíhu a námahu, která je se službou spojena.

Ve skutku lásky, kdy Veronika podává roušku člověku, který se každým krokem více blíží ke smrti, nalézáme hluboký kontext služby těm, kteří prožívají poslední chvíle na tomto světě. Právě jim je třeba podat takovou roušku, která na chvíli ulehčí jejich utrpení a vydá svědectví o tom, že je milován, protože když život spěje ke svému konci, leckdy není k dispozici účinnější forma pomoci a podpory.

Když nás Ježíš žádá, abychom milovali všechny lidi, zvláště ty nejmenší a trpící, jako jeho samého (srov. Mt 25,40.45), měla by nám být tato slova hybnou silou ke splnění Jeho vůle, ve které se k nám obrací Láska sama. Apoštol Pavel v listě Korintským jasně ukazuje, jak je vše – výsady, ctnosti i služba – bez lásky ničím a nic neprospěje (srov. 1 K 13,13). Láska je jednotícím principem, vlastním Bohu, který chce vše přitáhnout k sobě. Proto se Bůh projevuje jako bláznovství lásky, která se zpodobňuje tak různými způsoby, aby člověk mohl obejmout Otce, který ve své lásce chce přivést člověka k synovství, a tak mu dát úctu a důstojnost Boží. Člověk žije tehdy, když žije v lásce Otce.²¹¹

Láska je prvním a největším přikázáním, a právě to nás zavazuje milovat – Boha i člověka v konkrétních skutecích bliženecké lásky.

²⁰⁸ BENEDIKT XVI. *Encyklika Deus...* s. 25.

²⁰⁹ Benedikt XVI. *Encyklika Deus...* s. 25.

²¹⁰ KKC 1822.

²¹¹ AMBROS, Pavel. *Fundamentální pastorální teologie*. Olomouc: Mgr. Jiří Burget, 2000, s. 94n.

„Láska je dávající se a přijímající přítomnost, která naváže s umírajícím spojením vytvářené pozorností, pochopením, starostlivostí, trpělivostí, sdílením a nezištností.“²¹²

3.1.4 Pastorační péče (pastýřská péče)

Nachází-li se člověk na konci svého života, více než kdy jindy potřebuje oporu – někoho, s kým by se mohl sdílet a kdo by mu byl na blízku v těchto těžkých chvílích. Takovou osobou může být blízký přítel, duchovní nebo pastorační pracovník. Cesta ke smrti je velkým životním úkolem, ve kterém nemá člověk zůstat sám.

Slovo pastore, pastorační péče, pastorační činnost nemá v našich poměrech většinou příliš jasné a přesné ohraničení. Pastorací se mnohdy rozumí to, co dělá kněz, zpravidla mimo technické a hospodářské práce. Jindy se rozumí pastorací jen přímé vedení farnosti, a to především tehdy, když se uvažuje o knězi jako o pastýři.²¹³ V kodexu se ale mluví i o podílu laiků v pastorační činnosti.²¹⁴

Přesnější pohled získáme, budeme-li se ptát po úloze církve. V Dokumentech 2. vatikánského koncilu, zejména v GS, se dočteme: „Radost a naděje, smutek a úzkost lidí naší doby, zvláště chudých a všech, kteří nějak trpí, je radostí a nadějí, smutkem i úzkostí Kristových učedníků, a není nic opravdu lidského, co by nenašlo v jejich srdcích odezvu.“²¹⁵

Obsahem pastýřské péče je víra, že Bůh v lidech zasel semínko, a my jen sklízíme to, co pro nás bylo zaseto. Toto semínko, které Bůh do lidí vložil je touha. V každém člověku je totiž hluboká touha po Bohu, po bezpečí, po lásce, po opravdovém domově a po svobodě. Pro sv. Augustina je touha základní existencí všech lidí. Samotný Bůh vložil do lidí touhu po věčném

²¹² *Charta pracovníků ve zdravotnictví...* s. 94.

²¹³ OPATRŇY, Aleš. *Pastorační péče v méně obvyklých situacích*. Praha: Pastorační středisko Praha, 2005, s. 9 - 13.

²¹⁴ *Codex iuris canonici – Kodex kanonického práva*. Praha: Zvon, 1994, 230.

²¹⁵ *Dokumenty 2. vatikánského...* GS 1.

společenství s Ním. Každý člověk ve svém srdci touží po Bohu, po pokoji, lásce, po společném bytí se Stvořitelem.²¹⁶

V současných příručkách pastorální teologie se úkoly církve zpravidla vyjadřují touto čtveřicí – kerygma (hlásání), diakonia (služba potřebným), leiturgia (liturgie, bohoslužba) a koinonia (péče o společenství)²¹⁷. Pastorační péčí můžeme rozumět uskutečňování těchto úkolů církve, a to tak, že v pastorační péči a činnosti jsou zpravidla zastoupeny všechny výše zmíněné složky, ovšem vždy v jiném poměru.²¹⁸

Opatrný jasně definuje, že: „Pastorační péčí v širším slova smyslu rozumíme takové jednání s člověkem, ve kterém ho respektujeme v jeho jedinečnosti, přistupujeme k němu z pozice věřících křesťanů, doprovázíme ho v jeho obtížích, nemoci, utrpení či umírání a pomáháme mu k lidsky důstojnému zvládnutí jeho životní situace včetně smrti, a to na jemu dostupné úrovni víry s perspektivou jejího možného rozvoje.“²¹⁹

Bolest, ztráty, nemoci a dokonce i cesta ke smrti se mohou stávat životními úkoly, a to zcela zásadními. Právě v závěrečných fázích cesty ke smrti může jít o dotvoření, zhodnocení, smíření a konečně vyústění celého života. V křesťanství jde o vyústění do setkání s Bohem, plného, definitivního a nezvratného.²²⁰

Nemocný, umírající člověk potřebuje vedle kvalitní lékařské péče i péči pastorační. Ta přispívá k dobrému prožití i těch posledních dnů, které mohou být svázané bolestí jak fyzickou, tak psychickou nebo duchovní.

Doprovázející se nejprve setkává s umírajícím v okamžiku úzkosti, kdy přichází, aby ho uklidnil a podržel – a to ne vždy jen obrazně. Hledá cestu, jak utrpení umírajícího pochopit a jak na ně odpovědět. Utrpení má svůj zdroj ve všem, co ohrožuje integritu člověka. Protože všechny

²¹⁶ GRÜN, Anselm. *Bilder von Seelsorge. Biblische Modelle einer therapeutischen Pastoral*. Mainz: Matthias-Grünwald, 1991, s. 9n.

²¹⁷ BENEŠ In: *Duchovní péče ve zdravotnických zařízeních. Teologické texty. zkušenosti. čísla*. Praha: Českobratrská církev evangelická, 2000, s. 9.

²¹⁸ OPATRŇÝ, Aleš. *Pastorační péče v méně obvyklých situacích...* s. 9.

²¹⁹ Ibid.

²²⁰ OPATRŇÝ, Aleš. *Pastorační péče v sociální práci*. Praha: Pastorační středisko, 2000, s. 7.

roviny osobnosti jsou křehké a zranitelné, může mít utrpení jednoho každého člověka nejrůznější důvody a rozměry. Je to dáno celistvostí a jedinečností každé lidské bytosti.²²¹

Pastorační péče se každopádně musí přizpůsobovat aktuálnímu stavu nemocného, a podle toho má také vypadat. Tato péče by měla pomoci k dosažení pokoje, pramení z evangelia a je jím inspirována. Projevuje se osobním příkladem, radou, povzbuzením, potěšením, i věcnou pomocí. Cílem tohoto přístupu a postupu je žítí a umírání v tom vztahu spásy, který nám byl dán v Ježíši Kristu, a tak je definován i smysl pastorační péče, jehož cílem je najít společenství s Bohem, skrze to, co, vykonal Ježíš Kristus.²²² To lze také vyjádřit těmito slovy: „Říci ‚ano‘ k životu (bytí) na základě Božího ‚ano‘ k jeho stvoření“.²²³

Pastorační péče u těžce nemocných, umírajících pacientů, je zaměřená na posílení pacienta v jeho boji s nemocí, bolestmi a těžkostmi choroby. Přijmout nevyhnutelnou skutečnost, vyrovnat se s ní – nejen ji akceptovat, smířit se s tím, co přichází – přijmout smrt ve víře v zaslíbení života věčného.²²⁴

J. Křivohlavý a Karczmarczyk dělí pastýřskou péči u umírajících pacientů do tří fází:

1. **premortální pastýřská péče** – tzv. pastýřská péče u moribundních²²⁵ pacientů
2. **perimortální pastýřská péče** – tzv. pastýřská péče u moriendních²²⁶ pacientů
3. **postmortální pastýřská péče** – to, co je třeba vykonat v pastýřské péči po úmrtí pacienta, například v pastýřské péči o pozůstalé, truchlící a všelijak zarmoucené.²²⁷

H. Haškovcová též rozděluje proces umírání na tři časově nestejná, ale výrazná období: pre finem, in finem a post finem.

²²¹ HORÁKOVÁ In: *Duchovní péče...* s. 25.

²²² KŘIVOHLAVÝ, Jaro.; KACZMARCZYK, Stanislav. *Poslední úsek...* s. 49n.

²²³ Blühm, 1983 IN: KŘIVOHLAVÝ, Jaro.; KACZMARCZYK, Stanislav. *Poslední úsek...* s. 50.

²²⁴ KŘIVOHLAVÝ, Jaro.; KACZMARCZYK, Stanislav. *Poslední úsek...*s. 51.

²²⁵ Moribundní = v době před úmrtím.

²²⁶ Moriendní = při vlastním umírání.

²²⁷ KŘIVOHLAVÝ, Jaro.; KACZMARCZYK, Stanislav. *Poslední úsek...*s. 51.

Období **pre finem** začíná tehdy, je-li nemoc konkrétního člověka vážná a perspektivně neslučitelná se životem. Umírání v tomto smyslu je proces, jehož začátkem je diagnóza vážné, dlouhodobé a prognosticky neblahé nemoci. Smrt je pak v určitém i relativně dlouhém čase (týdny, měsíce) vysoce pravděpodobná.

Situace **in finem** je totožná s lékařským pojetím tzv. terminálního stavu. Zde se setkáváme se dvěma zásadními problémy: a to ritualizace smrti, zejména v podmínkách hospitalizace, a problematika eutanázie.

Problematika ritualizace smrti v moderních, zejména institucionálních podmínkách je závažná a naléhavá. Smrti byl upřen charakter sociálního aktu, smrt jako fenomén vypadá z běžného pole sociální pozornosti lidí. Umírání a smrt se diskrétně odehrávají mimo naši pozornost. Společnost odsunuje umírajícího do instituce a tam je profesionálně opět odsunut; smrt je opouzdřena bílou plentou, ať již doslova či obrazně.

Druhým problémovým okruhem reprezentující situace **in finem** je problematika eutanázie. Termín eutanázie je rezervován pro dvě situace. Tímto označením se jednak rozumí dobrá, snadná, krásná smrt, ale také usmrcení z útrpnosti, soucitu a milosrdenství. Téma eutanázie je dnes velmi diskutované, nezapomeňme však na jeden důležitý aspekt – eutanázie není soukromou věcí. Její akt vyžaduje dvě osoby: jednu, která eutanázii požaduje, a jednu, která ji naplňuje.

Fáze **post finem** je charakteristická péčí o mrtvé tělo, zahrnuje též péči o pozůstalé, zejména patří-li do některé z rizikových skupin.²²⁸

Konkrétní podoba pastýřské péče může být tedy dost rozdílná v souvislosti se stavem toho, komu je směřována. Důležité je, aby byl pečující dostatečně flexibilní a aby měl jasnou představu o změnách, které ve stavu těžce nemocného, umírajícího, ale také jeho nejbližších, mohou nastat.

²²⁸ HAŠKOVCOVÁ, Helena. *Lékařská etika. Třetí rozšířené vydání*. Praha: Galén, 2002, s. 205-233.

3.2 Když člověk umírá

Smrt a umírání patří k lidskému životu, ovšem trendem dnešní doby je tuto jasně danou skutečnost popírat. Moderní člověk je nakloněn k tomu vyloučit smrt a vše, co s ní souvisí, ze svého zorného pole.²²⁹ Ale toto tabuizování nikterak nezabrání tomu, aby se nám vždy jednou za čas smrt připomněla ve své plné síle. Možná právě proto se na druhé straně vynořuje četná literatura, která se touto problematikou do hloubky zabývá.

Snad nejpodrobněji se tématem smrti a umírání zabývá autorka mnoha knih Elisabeth Kübler – Rossová, která je považována za jednu z vůdčích osobností na světě, zabírající se touto tematikou.²³⁰ Její práce se zakládá nejen na teoretické, ale především praktické rovině. Během svého působení se setkala s mnoha lidmi a právě s tolika lidskými osudy, které ve své jedinečnosti byli jasným ukazatelem toho, že lidé při svém umírání vystřídají typické způsoby chování.²³¹ Elisabeth Kübler – Rossová rozlišuje pět fází:

1. Popření
2. Vzpouora a hněv
3. Smlouvání s osudem
4. Deprese
5. Přijetí a souhlas

Pro práci s umírajícími je znalost těchto fází nezbytně nutná. Sama jsem se s ní setkala při své praxi v hospicích, byla aktivně používána a svou výpovědní hodnotou značně přispívala ke správnému přístupu veškerého ošetřujícího personálu a doprovázejících (lékaři, zdravotní sestry, pastorační asistenti, kněží, blízcí příbuzní).

²²⁹ SMOLÍK, Josef. *Pastýřská péče*. Praha: Kalich, 1991, s. 212.

²³⁰ *Péče o pacienty - Péče o umírající*. 5. 5.2000, (online). Dostupné na WWW: <http://www.zdrav.cz/modules.php?op=modload&name=News&file=article&sid=1667>.

²³¹ PERA, Heinrich; WEINERT, Bernd. *Nemocným na blízku. Jak pomáhat v těžkých chvílích*. Praha: Vyšehrad, 1996, s. 135.

3.2.1 Fáze umírání

Pro dobrou orientaci v situaci umírajícího člověka je nezbytně nutné přihlídnout k jeho psychickému stavu, který se do jeho jednání a chování promítá. Kdybychom se nechali lehkovážně unést tím, jak s námi umírající může v určitém stádiu průběhu nemoci jednat, mohlo by dojít k řadě mrzutostí, které právě v tomto úseku života jsou naprosto nežádoucí.

Je důležité vědět, že ve zcela stejných fázích se nachází nejen umírající, ale i jeho nejbližší, kteří jsou závažným stavem nejvíce postiženi. To je nutné si uvědomit především tehdy, jednáme-li se členy rodiny o závažnosti stavu umírajícího, protože je samozřejmé, že jejich reakce bude odpovídat tomu, v jaké fázi se právě nachází.

První stadium – popírání a izolace

Vyznačuje se odmítáním a popřením, že by se dané onemocnění týkalo právě mě. Úzkostné odmítání stanovené diagnózy je typičtější u pacientů, kteří byli informováni předčasně nebo stroze a necitlivě někým, kdo nemocného dost dobře neznal, nebo sám chtěl mít onu nepříjemnou a těžkou chvíli „rychle za sebou“ a nebral proto v úvahu, zda pacient je, či není schopen a připraven zprávu přijmout.

K fázi popírání se více či méně uchylují téměř všichni pacienti a to nejen v prvních fázích nemoci nebo bezprostředně poté, co byli s diagnózou seznámeni, ale čas od času i ve fázích pozdějších.

Odmítání a popírání funguje jako jakýsi odrazník, popisuje Kübler – Rossová, který tlumí účinky nenadálé a šokující zprávy, dovoluje pacientovi trochu se sebrat a, s postupem času, také zmobilizovat v sobě jiné, méně radikální obranné strategie.

První pacientovou reakcí na zprávu o nemoci terminální povahy může být dočasný šok, otřes, z něžž se postupně zotavuje. Když počáteční ochromení začne ustupovat a člověk najde sílu znovu se vzchopit, jeho obvyklým postojem je: „Ne, to se určitě netýká mě.“ Protože ve svém podvědomí jsme všichni nesmrtelní –

naše podvědomí nepřipouští možnost vlastní neexistence – je pro nás zcela nepředstavitelné, že bychom měli stanout tváří v tvář vlastnímu konci.

Podle toho, jakým způsobem byl pacient o svém stavu zpraven, kolik času má na to, aby si ten přirozený a nevyhnutelný běh věcí uvědomil a také na tom, jak byl svým dosavadním životem připraven čelit obtížným situacím, závisí, zda a jak dlouho pacient od svého odmítání upustí a uchýlí se k méně radikálním obranným mechanismům.

Druhé stádium – zlost

Když se už nedá pokračovat v prvotním popírání a odmítání, nastoupí pocit zlosti, vzteku, závisi a rozmrzelosti. Vyvstane otázka: „Proč právě já?“

Zatímco první stádium, stádium popírání, jsou lidé v okolí nemocného schopni přijímat a tolerovat v podstatě bez problémů, pro stádium zlosti nachází pacientova rodina a zdravotnický personál porozumění jen obtížně. Pacientův hněv se obrací na všechny strany, vybíjí se takřka na komkoli, kdo se právě namane: „Doktoři jsou neschopní, nevědí ani jaké udělat testy a co nasadit za dietu.“

Rodinu, přicházející na návštěvu, přijímá pacient v neradostné a v nepřítěš vstřícné náladě a s malou vírou v budoucnost, což z takového setkání činí oboustranně neradostnou událost. Příbuzní reagují smutkem a slzami, pocity provinění či studu, nebo odmítnou chodit na návštěvy – obojí jen umocňuje pacientovu nespokojenost a zlobu.

O příčinách zlosti našich pacientů nepřemýšlíme vůbec a nebo málo, a jejich zlobné výpady bereme osobně, ačkoli – alespoň z počátku – nemá taková zloba nic společného s lidmi, proti kterým se obrací.

Potřebný náhled získáme pouze tehdy, jestliže sami nemáme strach, a nestavíme se tudíž do obranné pozice. Musíme se naučit nemocnému naslouchat, přijímat jeho někdy i „nespravedlivou“ zlost s vědomím, že úleva, jež se dostaví s jejím vyjádřením, mu pomůže snáze akceptovat poslední hodiny života.

Jiným typem problémového pacienta je člověk, který byl zvyklý rozhodovat o všem sám a který reaguje zlostí a vztekem, musí-li se takového postavení zříci.

Třetí stádium – smlouvání

Třetí stádium, stádium smlouvání je sice méně známé, ale pro pacienta stejně důležité, jako stádia předešlá. Jestliže zprvu by pacient nedokázal čelit skličujícím faktům, a později, ve druhé fázi, byl rozezlen na lidi i Boha, třeba se mu podaří docílit jakési dohody, která by onu nevyhnutelnou událost pomohla alespoň oddálit. „Jestliže se Bůh rozhodl vzít mě z této země, a jestliže nereagoval na mé zlostné výpady, snad bude přístupnější, požádám-li ho hezky a po dobrém.“

Vážně nemocný pacient se uchyluje ke stejným manévřům jako malé děti, které, když slyší od rodiče „ne“, mohou se vztekat, být zlé, mohou si dupnout, mohou se zamknout ve svém pokoji a na čas úplně odmítat své rodiče. Ale nakonec začnou uvažovat i o jiném postupu. Vyjdou ven a sami se chopí prací a řeknou: „Když budu celý týden hodný, a každý večer budu umývat nádobí, tak mě pustíš?“ Jistá šance, že rodič na tuto dohodu přistoupí existuje a dítě tak dosáhne toho, co mu bylo původně odmítnuto. Tak i pacient má nepatrnou naději na „odměnu za dobré chování“.

Většinu smluv uzavírají nemocní lidé s Bohem. A obvykle je drží v tajnosti. Z psychologického hlediska mohou být sliby spojeny s utajeným pocitem viny a bylo by dobře, kdyby si zdravotnický personál takových poznámek všímal. Pak je možné dopátrat, zda se pacient cítí provinilý třeba proto, že zanedbával pravidelnou návštěvu kostela, nebo zda u něj existují nebo existovala hlubší neuvědomělá nepřátelská přání, která nakonec vyústila v onen pocit viny.

Čtvrté stádium – deprese

Když smrtelně nemocný pacient nemůže už dál svou nemoc popírat, když je přinucen podstoupit celou řadu operací nebo léčebných zákroků, když přibývá zjevných příznaků a ubývá sil, nemůže se tomu všemu už dál vysmívat. Nemoc provází pocit velké ztráty. Tato ztráta může mít mnoho podob: ztráta zaměstnání,

děti, peněz, ale i ztráta přitažlivého zevnějšku... Všechno to mohou být zdroje depresí.

Dalším zdrojem depresí je jakýsi hluboký „přípravný“ smutek, který musí nevyhlášeně nemocný člověk prožít, aby se připravil na konečné rozloučení s tímto světem. Tato deprese nepřichází v důsledku ztráty minulé, již utrpěné, ale v důsledku ztrát očekávaných, hrozících.

Naše reakce na smutek člověka bývá snaha ho rozveselit, říkat mu, aby se na věci nedíval tak chmurně nebo tak beznadějně. Povzbuzujeme je, aby si všímali světlých stránek, pozitivních věcí okolo nás. Ale je to často výraz našich vlastních potřeb, naší neschopnosti tolerovat delší dobu smutnou tvář. Může to být užitečný přístup, ale je-li deprese jakýmsi nástrojem, jehož prostřednictvím se nemocný připravuje na nastávající ztrátu všech milovaných, pak toto povzbuzování a ujišťování není zcela na místě.

Tím, že bychom pacienta nutili, aby pohlížel na světlé stránky věcí, znamenalo by to, že nemá přemýšlet o své nastávající smrti. Pacient je ve stavu, kdy ztrácí všechno a všechny, které má rád. Pokud mu dovolíme, aby vyjádřil svůj žal a nic neskrýval, dospěje ke konečnému smíření mnohem snáze. Bude vděčný těm, kdo s ním dokáží být i během jeho depresivních stavů, aniž by mu stále říkali, ať není smutný.

V době přípravného zármutku není potřeba slov, nebo jen málo. Důležitější bývá společně sdílený pocit, který je často nejlépe vyjádřen dotykem ruky, pohlazením vlasů nebo jen tichým posezením pospolu.

Páté stádium – akceptace

Jestliže měl pacient dostatek času a pomohl-li mu někdo prožít a zvládnout ona dříve popsaná stádia, dosáhne stavu, kdy není ani deprimován, ani necítí zlost na svůj osud. Bude schopen vyjádřit své předchozí pocity, svou někdejší nenávisť vůči žijícím a zdravým, svou dávno již rozpuštěnou zlost na ty, kteří nemusejí čelit svému konci tak brzy. Už nebude truchlit nad hrozící ztrátou tolika pro něj důležitých lidí a věcí, a na svůj nadcházející konec bude pohlížet v jakémsi tichém

očekávání. Bude unaven a ve většině případů zcela zesláblý, často bude upadat do krátkého spánku.

Akceptace by neměla být chybně považována za šťastné stádium – je to téměř ztráta vědomí. Je to, jako když bolest odejde, boj je dobojován, a přijde čas na „poslední odpočinek před dlouhou cestou“. Je to také období, kdy rodina potřebuje více pomoci, porozumění a podpory než sám pacient.

Když umírající člověk dojde vnitřního míru a akceptace, okruh jeho zájmů se zúží. Přeje si být sám, nebyt vyrušován zprávami a problémy týkajícími se vnějšího světa. Komunikace se stává stále více neverbální, ubývá slov. Blízkost člověka může ujistit, že nezůstal sám, i když už nemůže mluvit, a stisk ruky, pohled, podepření zad polštářem může sdělit víc než mnoho „hlučných slov“.

Večerní návštěva může být pro takové setkání nejvhodnější – jak pro návštěvníka, tak pro pacienta končí den. Je to doba, kdy nemocniční personál nenaruší společnou chvíli, kdy nepřijde sestra, aby změřila teplotu, a uklízečka nevytírá podlahu – je to ta krátká chvílka, kdy lékař už dokončil své pochůzky a kdy pacient není nikým rušen. Setkání je přínosem nejen pro pacienta, ale i pro návštěvníka, protože vidí, že umírání není tou děsivou a hroznou věcí, které se tolik lidí chce vyhnout.

Jsou pacienti, kteří bojují až do úplného konce, kteří zápasí a neustále v sobě živí naději, takže je téměř nemožné, aby dosáhli stádia akceptace. Jsou to ti pacienti, kteří jednoho dne řeknou: „Už prostě nemůžu dál.“ Tehdy přestanou zápasit, boj je u konce. Čím tvrději pacient vzdoruje konci, čím více se jej snaží popřít, tím větším problémem pro něho bude dosáhnout stádia akceptace s klidem a důstojně.

Rodina a personál mohou považovat tyto pacienty za houževnaté a silné, mohou tento boj podporovat až do konce a pacientovo finální smíření se svým koncem si pak mohou vysvětlovat jako zbabělé poddání se nemoci.

Jak tedy rozpoznat, kdy se pacient poddává „příliš brzy“, kdy by mu malý zápas z jeho strany v kombinaci se zásahem lékaře mohl ještě dát šanci dále žít? Jak takovouto situaci rozlišit od stádia akceptace, kdy je naše přání prodloužit pacientův život často v protikladu s jeho touhou po odpočinku, klidné smrti?

Nejsme-li schopni rozlišit od sebe tato dvě stádia, způsobíme našemu pacientovi více škody než dobrého. Budeme zklamáni marností svého úsilí a nemocnému člověku proměníme umírání v poslední bolestný zážitek.

Pacient se může dostat do stádia, kdy smrt přichází jako velká úleva. Nemocným se umírá snadněji, když jim umožníme a pomůžeme postupně se odpoutat od všech významných vztahů v jejich životě.²³²

3.2.2 Jednotlivá stádia vývoje

Nemocný člověk nemusí ve svém prožívání procházet jednotlivými fázemi podle tohoto schématu, tedy v pořadí od prvního stádia po akceptaci nebo smíření. Ideální by samozřejmě bylo dosáhnout posledního stádia smíření ještě před smrtí, a to jak pro pacienta, tak pro jeho rodinu. Cílem ovšem není tlačit někoho z jednoho stádia prožívání do druhého. Pacient může potřebovat pro překonání určitého kroku více času nebo nemusí být vůbec schopen připustit si myšlenku vlastní konečnosti. Takového člověka bychom neměli nikdy nutit, aby se „choval tak, jak to odpovídá našim potřebám“. Měli bychom být k dispozici, abychom mu pomohli se dostat co nejdále.

Jedni dosáhnou akceptace snadno a rychle, třeba i bez pomoci zvenčí – tedy kromě tichého porozumění a absence rušivých vnějších zásahů. To bývají ti lidé, kteří cítí, že prožili svůj život plně a jsou s ním spokojeni. Druzí mohou dosáhnout podobného stavu, mají-li dostatek času, aby se na svou smrt připravili. Budou ale potřebovat více pomoci a pochopení svého okolí a podporu pro své úsilí dostat se přes jednotlivá stádia. Bez pomoci zvenčí by se dostávali dál jen těžko.

Většina pacientů jeví známky dvou či tří „stádií“ zároveň a jednotlivé fáze se nemusí objevovat v tomtéž pořadí. Na nás je zjistit, co pacient prožívá a jak mu v dané chvíli nejlépe pomoci bez ohledu na to, kolik času „zbývá“, protože to s jistotou nemůžeme říci.

²³² KÜBLER – ROSSOVÁ, Elizabeth. *O smrti a umírání*. Turnov: Arica, 1993, s. 35 – 120.

Je dobré vědět, že dospěl-li nemocný do opravdového stádia akceptace, a odtud se vrací do některého z předchozích stádií, může to být proto, že jsme mu v jeho vývoji nedali dostatečnou volnost. Mohou to způsobit nejrůznější dobře míněné lékařské zásahy, které si pacient ovšem nepřeje, či někdo z rodiny, kdo na nemocného stále naléhá a viní ho z toho, že opouští své blízké. V tomto posledním stádiu je regrese známkou toho, že v naší péči není něco v pořádku. V případech ostatních stádií se to říci nedá.

Je-li o pacienta dobře postaráno po stránce tělesné, psychické i duchovní, umírá většinou ve stavu akceptace, kdy necítí strach ani zoufalství.

Akceptování vlastní konečnosti není vyhrazeno jen pro terminálně nemocné a umírající pacienty, či staré lidi. Tato možnost vnitřního smíření je otevřená všem bez rozdílu a čím dříve člověk začne s přijímáním vlastní smrti jako součásti svého života, tím snadnější bývá tato cesta smíření s realitou. Vyrovnaní s vlastní smrtí je jednou z nejrealističtějších věcí, protože každý, dříve či později, zemřeme.²³³

3.2.3 Být s umírajícím

Touha po blízkém člověku, se kterým by bylo možné sdílet své nejzávažnější pocity, je jednou z nejnaléhavějších potřeb umírajícího. Je to dáno i proto, že v této komplikované životní etapě se mění zaběhlý žebříček hodnot a člověk potřebuje docela jiné věci než když byl zdravý. Je velmi prospěšné, může-li závažné skutečnosti takový člověk řešit s někým, komu plně důvěřuje a kdo je připraven s umírajícím jeho těžkou situaci sdílet. Mohou to samozřejmě být právě nejbližší – rodina a přátelé umírajícího, ale zrovna tak to může být doprovázející v podobě duchovního.

²³³ KÜBLER – ROSSOVÁ, Elizabeth. *O smrti...* s. 121n.

3.2.4 Rozhovor s umírajícím

Navzdory tomu, že se mnoho lidí domnívá, že slova jsou zbytečná, že platí pouze činy, můžeme rozhovor definovat jako základní prostředek pastorační péče. Nicméně právě při setkání s nemocným, a především s nevyлéčitelně nemocným, si uvědomíme, jak ten čin, který by nemocný nejvíce uvítal – totiž úplné odstranění nemoci a jejích příznaků – není dosažitelný. A ti, kdo pohrdají slovy, se v takové situaci cítí být zcela bezmocní a právě proto kontakt s nemocným nevyhledávají.²³⁴

Rozhovory, sdílení svých pocitů a hledání odpovědí na ještě nezodpovězené otázky, to vše je pro umírajícího člověka podstatným úsekem jeho života. Totiž právě nyní je třeba umírajícímu nabídnout svůj čas i své ucho a vyposlechnout to, co třeba ještě nikdy nebylo řečeno. Je to důležitá součást smíření se s danou těžkou situací umírajícího, aby mohl z tohoto světa odejít klidný a vyrovnaný.

Protože rozhovor může být dost náročný, je také důležité, aby se na něj ten, kdo rozhovor vede, dostatečně připravil. První a nejdůležitější podmínka dobře vedeného rozhovoru je osobní vyrovnání se s vlastní smrtelností.²³⁵

„Spřátelit se se smrtí je duchovní úkol na celý život, úkol, který ve svých nejrozličnějších odstínech hluboce ovlivňuje naše vztahy s bližními. Každý krok směrem k hlubšímu sebepoznání nás přivádí blíže i k těm, s nimiž sdílíme své životy. Jak se postupně učíme uvést v život pravdu, že smrt již ztratila svůj bodec, objevíme v sobě dar, vést druhé k tomu, aby odhalili tutéž pravdu. Neznamená to, že bychom udělali nejprve ‚jedno‘ a pak ‚druhé‘. Umění spřátelit se se svou smrtí a pomáhat druhým, aby se dokázali spřátelit s tou svojí, jsou dvě věci, které nelze od sebe oddělit. V království Ducha Božího jsou život a služba druhým totožné.“²³⁶

²³⁴ OPATRŇY, Aleš. *Malá příručka pastorační péče o nemocné*. Praha: Pastorační středisko, 1995, s. 14.

²³⁵ Winter uznává, že člověk s touto otázkou není nikdy zcela hotov, ale k dobré pastýřské péči o umírající je třeba vytvořit si dobrý nosný postoj k vlastní smrti. (Srov. KŘIVOHLAVÝ, Jaro; KACZMARCZYK, Stanislav. *Poslední úsek...* s. 53).

²³⁶ NOUWEN, Henri J. M. *Náš největší dar. Úvahy o smrti a o službě umírajícím*. Praha: Zvon, 1997. s. 59.

Kdo je tedy připraven setkat se s umírajícím? Takový člověk by neměl vědomí své vlastní smrtelnosti odsouvat do pozadí svého bytí, ale měl by o tom, že jeho život je časově omezený a nebude trvat nekonečně dlouho, často přemýšlet. Je totiž nutné, budeme-li hovořit s umírajícím člověkem, nemít strach ze smrti. Dále nestačí znalost tématu pouze na teoretické rovině, cílem je vřelé osobní setkání, které umírajícího naplní nadějí a pochopením. Tady nestačí akademické tituly a umění o věci filosofovat, zde se má angažovat takový člověk, který stojí v pravdivém vztahu ke své vlastní smrti, který ve svém životě poznal řadu umírajících lidí, byl při jejich umírání a přitom v této zkoušce obstál. Jedná se o osobní boj, pokus osobně se vyrovnat s něčím, co se týká mne, čeho se zcela přirozeně bojím a děším. Jde o zápas, jehož výsledkem je přijetí faktu konečnosti vlastního života. Teprve ten, kdo takovým bojem prošel, se může postavit tváří v tvář nejen své vlastní smrti, ale i smrti druhého člověka.²³⁷

V pastoračním rozhovoru bývá kladeno velké množství otázek, ale ne na všechny musí pastorující odpovídat. Některé dotazy umírající klade proto, aby jimi spíše volal o pomoc, než aby na ně slyšel dlouhou a učenou přednášku. Na druhou stranu není samozřejmě správné otázky trpícího člověka nějak bagatelizovat.

Lehce se také může stát, že se v rozhovoru dotkneme velmi citlivých a zraňujících témat. V takové chvíli je nutné nezahrnout klienta ani milými, útěšnými, leč nepravdivými slovy, ani ho nesytit výčitkami a ponižováním, byť by byly věcně oprávněné. Každého člověka, ať je v jakkoli zuboženém stavu, je třeba respektovat v jeho lidské důstojnosti.

Zde je důležité připomenout, že pastorační rozhovor není agitací pro náboženství, a za každou cenu tedy náboženským být nemusí. Má být veden v takovém stupni víry, jaká je klientovi přiměřená.²³⁸

²³⁷ KŘIVOHLAVÝ, Jaro; KACZMARCZYK, Stanislav. *Poslední úsek...* s. 53n.

²³⁸ OPATRŇÝ, Aleš. *Pastorační péče v méně obvyklých situacích*. Praha: 2005, Gratis, s. 9.

3.2.5 Naslouchat umírajícímu

Pro rozhovor je nutné nejen umění mluvit, ale i umění naslouchat. Ne všichni lidé totiž naslouchat umí. Ovšem naslouchat druhému neznamena jen zaregistrovat všechna slova, která nám jsou sdělována. V této věci jde o to slyšet, nebo přesněji vyslechnout z toho, co umírající řekl to, co mu je, o co mu jde, co potřebuje, čeho se bojí, co ho trápí.²³⁹ Důležité je ze slov těžce nemocného, umírajícího člověka pochopit, jak vidí sám sebe, svou situaci, a svou budoucnost. Proč nepoložíme nemocnému přímou otázku a nezeptáme se ho na to? Problém je totiž v tom, že to, co je pravé a to, co je hrané, se od sebe dá jen těžko odlišit. Takový člověk by si totiž mohl přát, aby byl viděn jako člověk statečný – a podle toho by formuloval to, co nám o sobě říká. Nebo by naopak naříkal, ale nemyslel by to tak. Proto je odpověď na otázku, kterou nemocným tak často klademe, tolik ošidná: Tak řekni, jak ti je?²⁴⁰ Smysluplnější totiž je vyvarovat se tohoto přímého dotazu a snažit se pochopit z toho, co nám nemocný sám říká, jak mu je, jak se cítí.

Cíl pastoračního rozhovoru s umírajícím souvisí s tím, oč jde v pastýřské péči obecně. Je to jednak posílení víry, jedná-li se o člověka pro víru otevřeného nebo přímo věřícího. S tím souvisí i podpora vztahu umírajícího člověka k Bohu, návrat do otevřené Boží náruče. Dalším důležitým bodem je také zbavení se strachu a obav, které způsobují nepřiměřenou úzkost.²⁴¹

White formuluje cíl rozhovoru s umírajícím v rámci pastorační péče takto: „Smrt by měla být pacientem přijata poté, co se s ní setká tváří v tvář, a to tak, aby umírající k této nezvratné skutečnosti vyjádřil svůj osobní souhlas a své kladné stanovisko.“²⁴²

²³⁹ KŘIVOHLAVÝ, Jaro. *Vážně nemocný mezi námi*. Praha: Avicenum, 1989, s. 91.

²⁴⁰ *Ibid.*, s. 92.

²⁴¹ KŘIVOHLAVÝ, Jaro; KACZMARCZYK, Stanislav. *Poslední úsek...* s. 55.

²⁴² WHITE In: KŘIVOHLAVÝ, Jaro; KACZMARCZYK, Stanislav. *Poslední úsek...* s. 55.

Křivohlavý definuje tři způsoby naslouchání:

1. Naslouchání ušima – slyšením
2. Naslouchání očima – viděním
3. Naslouchání srdcem – milováním²⁴³

Naslouchání tomu, co slyšíme – umění naslouchat se učíme od malička, když se snažíme porozumět tomu, o čem je řeč, porozumět tomu, co nám kdo říká, pochopit, co kterým slovem míní. A to není snadné, protože každé slovo, které slyšíme, nemá jen jeden jediný význam, ale celou řadu významů, tedy i velkou možnost nesprávného pochopení. Význam slov, tak, jak jim rozumíme při naslouchání, je tedy pouze přibližný. Náš výklad je jen domněnkou, a i když se hodně přiblížíme, i potom si musíme být vědomi toho, že ten, kdo ta slova řekl, jimi mohl rozumět přeci jen trochu něco jiného, nežli my. Důležité je si také uvědomit, že při naslouchání slyšíme nejen slova, ale i způsob, jak jsou tato slova vyjádřena. Záleží na rychlosti řeči, důrazu, pomlčkách i pauzách. To vše má svůj smysl a dotváří „obraz“ toho, co je řečeno.²⁴⁴

3.2.6 Mlčení může být více než slova

Dříve či později nastane chvíle, kdy bolest přestane, umírající už téměř nevnímá; mizí i potřeba potravy.²⁴⁵ V této fázi si blízcí často nevědí rady, netrpělivě chodí po chodbě a s úzkostí čekají na okamžik smrti. Umírajícímu můžeme pomoci již jen přítomností a mlčením.

„Může člověk, i v té nejvyšší formě lidského sdílení, kterou je hluboká osobní láska mezi lidmi, vstoupit a postarat se o druhého v tom, co je mu nejvlastnější? Existuje něco, co nemůžeme sdělit ani tomu nejmilovanějšímu člověku? Ano, takovou oblastí je umírání a smrt. Ty nemají

²⁴³ KŘIVOHLAVÝ, Jaro. *Povídej naslouchám*. Praha: Návrat, 1993. s. 23.

²⁴⁴ *Ibid.*, s. 23-26.

²⁴⁵ KÜBLER – ROSSOVÁ, Elizabeth. *Hovory...* s. 133.

vztah k ničemu z toho, co známe. Nemůžeme si je předem nacvičit, každý je musí prožít sám za sebe. Každý umírá svou vlastní smrtí a nakonec v ní zůstává sám.“²⁴⁶

Je na místě, aby lékař, sestra, ošetřovatelka nebo duchovní požádali psychicky odolnějšího člena rodiny, aby zůstal u umírajícího. Těm druhým, kteří nejsou schopni zůstat u lůžka umírajícího, pomáhá ujištění, že nezůstane sám, až bude smrt přicházet.²⁴⁷ Protože základem komunikace je fyzická přítomnost – být s umírajícím, popřípadě jemný taktilní kontakt (držet nemocného za ruku) – může být právě tato forma vzájemného sdílení, již beze slov, tím nejúčinnějším projevem lidského zájmu.²⁴⁸

Ten, kdo má dostatek sil a lásky, aby se posadil k nemocnému, a chápe hodnotu mlčení, která je silnější než slova, ví, že pohled na umírajícího nevbuzuje hrůzu. Vidí jen pomalé vyhasínání života...²⁴⁹

3.2.7 Smrt dříve a dnes

Oproti minulosti se změnil způsob vyrovnávání se se smrtí. Dříve lidé umírali doma, ve známém prostředí, obklopeni rodinou, která ze zkušenosti věděla, jak se o umírajícího postarat, co má rád a naopak, co mu může být na obtíž. Umírající tak mohl prožívat klid související s důvěrou ve svou rodinu, obklopen lidmi, které má rád a kteří mají rádi jeho. To vše bylo velmi kladným vlivem pro překonání strachu a úzkosti. A především umírání nebylo odsunuto na okraj, „za plentu dění“. I děti byly svědky umírání, a tak měly možnost vidět smrt jako přirozenou součást života a tím akceptovat i svou vlastní konečnost.²⁵⁰

²⁴⁶ AMBROS, Pavel. Projevy duchovního života ve službě umírajícím. *Studijní texty z pastorální teologie III. Služba nemocným*. Olomouc: Refugium, 2002, s. 12.

²⁴⁷ KÜBLER – ROSSOVÁ, Elizabeth. *Hovory...* s. 133.

²⁴⁸ *Komunikace s nevléčitelně nemocným. Sborník z odborné konference pro veřejnost. IV. den hospicové paliativní péče*. Hospic sv. Jana N. neumanna, Prachatice, 2009.

²⁴⁹ KÜBLER – ROSSOVÁ, Elizabeth. *Hovory...* s. 133.

²⁵⁰ HAŠKOVCOVÁ, Helena. *Práva pacientů. Komentované vydání*. Havířov: Nakladatelství Aleny Kutilové, 1996, s. 135.

Tradiční model umírání s sebou nese poznání, že smrt patří k životu, a že umírání má ustálený řád. Umírající si tak mohl být jistý základními vzorci chování, nemusel si tedy lámat hlavu a zabývat se zvláštnostmi psychické podpory umírajícího. Umírání mělo charakter sociálního aktu, vědomí sounáležitosti s osudem blízkého člověka bylo pravidelné a praktická přítomnost u lůžka umírajícího byla samozřejmostí.²⁵¹

Nevýhodou klasického modelu umírání byla nepřítomnost profesionální pomoci. Lékařská péče byla dostupná jen nejmajetnějším občanům. Problém mohl vzniknout i tehdy, neměl-li umírající rodinu. Tím se rozplynula i naděje zemřít v blízkosti svých milovaných, takže mnozí umírali v nuzných a nedůstojných podmínkách na ulici, ve špíně a bez jakékoliv péče.²⁵²

Dnes je smrt společností vnímána jako tabu. Ani diskuse o ní nebývají přijímány přívětivě, děti z takových debat, oproti časům minulým, bývají vylučovány úplně.

Moderní společnost silně potlačila vědomí smrti. O smrti se nemluví, a vůbec už ne s umírajícími. Skutečnost jejich smrti je vyčleněna z kontextu sociálního spoložití do prostor nemocnic.²⁵³

V minulosti byla smrt přijímána přirozeněji, epidemie si vyžádaly mnoho životů, smrt v raném dětství byla častá a rodina, která neztratila ani jedno ze svých dětí, byla spíše výjimkou. Za posledních několik desetiletí se medicína výrazně změnila. Díky používání synteticky připravených léků, zejména antibiotik, došlo k významnému snížení úmrtnosti na infekční nemoci. Lepší péče a lepší osvěta vedou k podstatně nižší úmrtnosti. Mnoho nemocí, na které kdysi lidé umírali, se dnes dá úspěšně léčit.

Též rozvojem medicíny lékaři dokážou velmi mnoho. Ale pacient se v jejich rukou stává pouhým objektem, na který je léčba směřována. Nezapomíná

²⁵¹ KÜBLER-ROSSOVÁ, Elizabeth. *O smrti a životě po ní*. Praha: Aquamarin, 1997, s. 37.

²⁵² HAŠKOVCOVÁ, Helena. *Práva pacientů...* s. 136.

²⁵³ GASTAGER, H.; et. al. (Hg). *Praktisches Wörterbuch der Pastoral – Anthropologie: Sorge um den Menschen*. Göttingen; Wien; Freiburg; Basel: Vandenhoeck & Ruprecht: Herder, 1975, s. 1077.

se však, že člověk není jen fyzickým tělem a že naše potřeby zdaleka nekončí správnou funkcí všech lidských orgánů?

Čím více specializovaných lékařů se kolem nás pohybuje, tím více nás vyšetřují, a tím více se pro takové lékaře stáváme anonymními osobami, se kterými se třeba ani osobně nesetkají, nepozdraví.²⁵⁴

Postoj ke smrti se v západním kulturním okruhu během dějin měnil. Přírodní člověk chápal smrt jako přirozený děj, jako součást života, odehrávající se v rámci rodových a kmenových rituálů, a už od nejstarších dob se setkáváme s doklady o víře v posmrtný život, často chápaný velmi hmotně.²⁵⁵

„Antický člověk měl o posmrtném životě představu šeré podsvětí krajiny stínů, ale znal pojem dobré smrti: *euthanatos*. Tou byla klidná, rychlá, bezbolestná smrt nebo čestná smrt na bojišti (s tím rezonuje rytířský ideál a představa o spásné moci smrti v islámské svaté válce). Podle svědectví nejstarších vrstev Písma neuvažoval biblický člověk o posmrtném nebo věčném životě – smrt patriarchů byla naplněním dobrého života, odcházeli syti životem, po splnění svých úkolů, požehnání potomstvem, a vděčně vraceli svému Stvořiteli dar života, který z jeho rukou přijali. Brzy se ovšem dovršilo poznání, že neexistuje pouze šťastná smrt dovršeného člověka, ale že lidé umírají předčasně, v utrpení, násilně, že dobrý člověk nevíteží vždy nad svými nepřáteli a že zločinec se často dožívá dlouhého spokojeného života. A tak pozdější knihy Starého zákona svědčí o víře, že Bůh, dárce života, nechtěl takovou smrt, jak ji běžně zakoušíme – že „zlá“ smrt je následkem hříchu, porušení řádu, a že vykoupení je možné jen Božím zásahem, v životě za hranicí smrti.“²⁵⁶

V dalších stoletích se pohled na smrt změnil. Náboženství zdůrazňovalo soud individuální duše v okamžiku smrti a tím rozšířilo představu jednotného soudu všech duší na konci světa. Výtvarní umělci začali ztvárňovat nikoliv duchovně povznášející obrazy duší vstupujících do nového světa, ale realistické scény rozkladu těla. Oba tyto faktory se týkaly emoce strachu.

Smrt se postupně stala čímsi, co existuje mimo jedince, zlem, kterému se člověk musí vyhnout za každou cenu. V devatenáctém století už měly poslední

²⁵⁴ KÜBLER – ROSSOVÁ, Elizabeth. *O smrti a životě...* s. 39.

²⁵⁵ Pohunková, Dagmar. Umění odcházet. *Teologické texty*, 2001, roč. 12, č. 3, s. 109.

²⁵⁶ Pohunková, Dagmar. Umění odcházet... s. 109.

vůle a závěti spíše právní než duchovní charakter a umírání přestalo být přirozenou událostí zažívanou ve vědomém, uvolněném stavu. Umírající přestal mít vliv na to, co se kolem něj děje. Obřady určené k ochraně duše obstarali náboženští odborníci, zatímco právní poradci dostali na starosti dokumenty týkající se těla a majetku. Je proto přirozené, že lidé mají strach, když se toho okolo umírajícího děje tolik a přitom „do věcí nemůžou mluvit“.

Dnes má moderní medicína možnost poskytnout nám různé léčebné postupy. Tato skutečnost a možnosti volby, který prostředek bude, nebo nebude nasazen, nás nutí rozhodovat o životě člověka. V této situaci je důležité, aby každý jednal odpovědně. Zda a jak přejímá člověk odpovědnost za konec svého života, to souvisí úzce s jeho postojem ke smrti. Pro věřícího člověka je důležité i zodpovědět si své rozhodnutí před Bohem.²⁵⁷

3.3 Svátostná péče o umírající

V krizi umírání zakouší i křesťan úzkostné pocity spojené s konečností svého pozemského bytí. Za připomenutí stojí, že nemocný, umírající a trpící člověk zaujímal v Ježíšově životě přední místo, a že uzdravování nemocných bylo nedílnou součástí jeho poslání. V dnešní době se s ním nemocní mohou setkávat prostřednictvím svátostí, znamení Boží blízkosti. Trpící v nich může zakusit lásku Otcovu, může v nich potkat Krista a naplněn Duchem Božím může objevovat nový život.²⁵⁸

Křesťanská duchovní péče spočívá především ve zprostředkování Božích milostí a účasti člověka na Božím životě, což je zárukou spásy a věčného života.²⁵⁹

Právě nemocní a umírající jsou svěřeni do duchovní péče zvláštním způsobem: má se jim hlásat radostná zvěst o vykoupení (evangelium), udělovat první a nejpotřebnější svátost křtu,

²⁵⁷ VIRT, Günter. *Žít až do konce*. Praha: Vyšehrad, 2000, s. 13.

²⁵⁸ PERA, Heinrich; WEINERT, Bernd. *Nemocným nablízku...* s. 79.

²⁵⁹ BRABEC, Ladislav. *Křesťanská thanatologie*. Praha: Gemma, 1991, s. 85.

vkládat na ně ruce a zahánět od nich nemoc i demony, umírajícím vlévat naději v odpuštění hříchu a ve věčný život.²⁶⁰

Pro umírající jsou určeny především tři svátosti – svátost pomazání nemocných, svátost smíření a eucharistie.

3.3.1 Svátost pomazání nemocných

Církev věří a vyznává, že mezi sedmi svátostmi existuje jedna svátost určená zvláštním způsobem k tomu, aby posilovala ty, kteří jsou postiženi nemocí: pomazání nemocných.²⁶¹

Dokumenty 2. vatikánského koncilu nám o této svátosti vypovídají: „Svátostí pomazání nemocných a modlitbou kněží doporučuje celá církev své nemocné trpícímu a oslavenému Pánu, aby jim ulehčil a zachránil je. Vybízí je, aby se dobrovolně přidružili ke Kristovu utrpení a k jeho smrti, a tak byli prospěšní Božímu lidu.“²⁶²

Svátost pomazání nemocných vychází z listu apoštola Jakuba, kde jsou uvedena zaslíbení i pokyny, jak se má udělovat.²⁶³

Apoštolská konstituce „*Sacram unctionem infirmorum*“ z 30. listopadu 1972 v duchu 2. vatikánského koncilu²⁶⁴ stanovila, že má být dodržováno v římském obřadu následující: „Svátost nemocných se uděluje nemocným v nebezpečí smrti tak, že se mažou patřičně posvěceným olejem (olivovým nebo jiným rostlinným) na čele a na rukou a říká se přitom jedenkrát: „Skrze toto svaté pomazání ať tě Pán pro své milosrdenství posílí milostí Ducha svatého, ať tě vysvobodí z hříchů, ať tě zachrání a posílí.““²⁶⁵

²⁶⁰ BRABEC, Ladislav. *Křesťanská...* s. 85.

²⁶¹ KKC 1511.

²⁶² 2. vatikánský koncil, LG 11.

²⁶³ „Je někdo z vás nemocen? Ať zavolá starší církve, ti ať se nad ním modlí a potřájejí ho olejem ve jménu Páně. Modlitba víry zachrání nemocného, Pán jej pozdvihne, a dopustil-li se hříchů, bude mu odpuštěno.“ (Jk 5,14n).

²⁶⁴ 2. Vatikánský koncil, SC 73.

²⁶⁵ KKC 1513.

Svätost nemocných pomáhá křesťanům k životu. Stává se ale, že lidé chápou tuto pomoc v silně negativním smyslu, jako hrozbu, ne jako pomazání, ale jako „vymazání“, jako zasvěcení smrti.²⁶⁶ Pro správné udělení této svátosti by nemělo chybět přiměřené vysvětlení, vedoucí ke správnému pochopení.

Pomazání nemocných není jen pro ty, kdo se ocitli v krajním ohrožení života. Příhodná doba k přijetí této svátosti je již tehdy, když věřící začíná být v nebezpečí smrti pro nemoc nebo stáří.²⁶⁷

Pro udělení svátosti nemocných lze stanovit tyto zásady, které snad alespoň trochu pomohou předejít jejímu špatnému chápání:

- udělení svátosti pomazání nemocných by mělo být součástí celkové péče o umírajícího člověka
- aby se toto svátostné znamení zbavilo nádechu „zvěstování smrti“, doporučuje se udělet tuto svátost ve skupinách, a to např. v rámci mše svaté – tedy lidem, kteří mají ke smrti různě daleko.²⁶⁸

Pomazání nemocných je slavením liturgie ve společenství,²⁶⁹ a to ať už se koná v rodině, v nemocnici nebo v kostele, pro jednoho nemocného nebo pro skupinu nemocných. Je velmi vhodné slavit je během eucharistie.²⁷⁰

Svätost pomazání nemocných je poselství plné radosti. Vždyť sám Kristus se s námi chce setkat i v těžkostech naší nemoci, ve chvílích spojených s utrpením a bázni z přicházející smrti. V okamžicích krize umírajícího podepírá modlitba společenství věřících, je pomazán pro boj proti beznaději a opuštěnosti²⁷¹ a ochraňuje konec naší pozemské existence jakoby pevnou hradbou se zřetelem na tyto poslední boje před vstupem do Otcova domu.²⁷²

Zprostředkování udělení svátostí patří k pastorační péči o nemocné a umírající. Přijetí svátosti v krajní situaci lidského života má pro věřícího

²⁶⁶ PERA, Heinrich; WEINERT, Bernd. *Nemocným nablízku...* s. 79.

²⁶⁷ 2. vatikánský koncil, SC 73.

²⁶⁸ PERA, Heinrich; WEINERT, Bernd. *Nemocným nablízku...* s. 80.

²⁶⁹ 2. vatikánský koncil, SC 27.

²⁷⁰ KKC 1517.

²⁷¹ Srov. PERA, Heinrich; WEINERT, Bernd. *Nemocným nablízku...* s. 81.

²⁷² Srov. KKC 1523.

nedocenitelnou hodnotu. V péči o umírající tak má své neopomenutelné místo. Ve světle minulosti však není dostatečně zřejmý smysl udílení svátosti pomazání nemocných a je chápán chybně: „Udílení a přijetí svátostí mohou být pouze potvrzením a konečným cílem společné cesty k víře, nikoli její východisko.“²⁷³ Tak se může stát, že se pacient octne v situaci sebeklamu, popírání a iluzí a není schopen svátosti přijmout. V takovém zablokování nepomůže přemlouvání, skrytý nátlak, ani přímé výhružky. Naopak se pouze posiluje strach z bezvýchodné situace. Pak se tato svátost stává pečetí zvěstující smrt a beznaděj.²⁷⁴

3.3.2 Svátost smíření

Svátost smíření, nebo také zpověď, je pro věřícího člověka, žijícího pravdivým životem víry, nepostradatelnou a nutnou záležitostí pro nalézání správné cesty směrem do Boží náruče. Na konci našeho pozemského putování tato svátost nabývá ještě více svého významu, protože právě skrze ni nám budou a nebo nebudou otevřeny dveře do Nebeského království.

Věřící si uvědomuje, že je před Bohem vždy hříšník. Doba nemoci před koncem života se přímo nabízí k tomu, aby člověk přemýšlel o svém vlastním životě, o tom, co prožil ve společenství s druhými, i o svém vlastním vztahu k Bohu. V tomto období se může zcela otevřít milosrdnému Bohu, přijmout jeho odpuštění a připodobnit se svému vzoru – Ježíši Kristu.²⁷⁵

Účinky této svátosti jsou: Odpuštění hříchů, smíření s Bohem vnitřním posvěcením; rozmnožení milosti; obnovení předchozího stavu před Bohem; pokoj duše.²⁷⁶

²⁷³ „Spendung und Empfang der Sakramente können nur Bestätigung und Endziel eines gemeinsamen Wegs zum Glauben und nicht dessen Ausgangspunkt sein.“ (GENEWEIN In: SPORKEN, Paul. *Umgang mit Sterbenden. Medizinische, pflegerische und pastorale Aspekte der Sterbehilfe*. Düsseldorf: Patmos, 1973, s. 93).

²⁷⁴ SPORKEN, Paul. *Umgang mit Sterbenden...* s. 94n.

²⁷⁵ Srov. PERA, Heinrich; WEINERT, Bernd. *Nemocným nablízku...* s. 82.

²⁷⁶ ZVĚŘINA, Josef. *Teologie...* s. 270.

Církev definuje, že skrze svátosti uvedení do křesťanského života dostává člověk nový Kristův život. V tomto životě jej uchováváme „v hliněné nádobě“ (2 K 4,7). Nyní je ještě „ve stanu, v kterém tady na zemi bydlíme“ (2 K 5,1), který je podroben utrpení, nemoci a smrti. Tento nový život Božího dítěte může být oslaben, ba dokonce ztracen hříchem.²⁷⁷ A těm, kdo přistupují ke svátosti smíření, se dostává od Božího milosrdenství odpuštění toho, čím se proti Bohu dopustili.²⁷⁸

3.3.3 Eucharistie – pokrm na cestu

Svaté přijímání je potravou na cestu a pomáhá vytrvat, i když hrozí, že osamocenost a strach zvítězí. Je pokrmem pro těžké chvíle.²⁷⁹ Večere Páně – svátost eucharistie je nedílnou a přední součástí křesťanova života.²⁸⁰ Tato svátost byla ustanovena tu noc, kdy byl náš Spasitel při poslední večeři zrazen. Právě tehdy ustanovil eucharistickou oběť svého těla a své krve, aby pro všechny časy, dokud nepřijde, zachoval v trvání oběť kříže a aby tak své milované snoubence církvi zanechal památku na svou smrt a na své vzkříšení: svátost milostivé lásky, znamení jednoty, pouto bratrské lásky, velikonoční hostinu, v níž je požíván Kristus, duše se naplňuje milostí a dává se nám záruka budoucí slávy.²⁸¹

Eucharistie, jakožto svátost Kristovy velikonoční oběti by měla vždy být poslední svátostí pozemské pouti, „pokrmem na cestu“ (viaticum) pro „přechod“ do věčného života.²⁸²

Hmatatelná Boží přítomnost ve chlebu života přetrvává i tehdy, když lidské tělo umírá. Svate přijímání je Božím darem, který nás převádí přes práh smrti. Jako skutečný a opravdový chléb života je pokrmem na cestě k Bohu.²⁸³

²⁷⁷ KKC 1420.

²⁷⁸ Srov. 2. vatikánský koncil, LG 11.

²⁷⁹ PERA, Heinrich; WEINERT, Bernd. *Nemocným nablízku...* s. 83.

²⁸⁰ Nevyčerpatelné bohatství této svátosti se vyjadřuje různými jmény, která se jí dávají. Každé vyzdvihuje některé rysy. Nazývá se: Eucharistie, Večere Páně, Lámání chleba, Eucharistické shromáždění. (KKC 1328n).

²⁸¹ 2. vatikánský koncil, SC 47.

²⁸² KKC 1517.

²⁸³ PERA, Heinrich; WEINERT, Bernd. *Nemocným nablízku...* s. 83.

Eucharistie je zárukou budoucí slávy a naší spásy. V jedné starobylé modlitbě církev oslavuje tajemství eucharistie. „Ó, svatá hostino, při níž se sytíme Kristem. Koná se památka jeho utrpení; mysl se naplňuje milostí a dává se nám záruka budoucí slávy.“²⁸⁴

3.4 Modlitba

Láska otevírá vztah s umírajícím, jenž vede k modlitbě neboli ke spojení s Bohem.²⁸⁵ A protože modlitba je „přirozená potřeba lidského srdce“²⁸⁶, může se u umírajícího, hledajícího pevné zakotvení ve víře, v naději a lásce ke Kristu, zrodit touha po modlitbě.

„Modlitba je lidská ‚prapotrba‘. Je-li potlačena, někde se to projeví. Lidé, kteří se přestali modlit, musí za to draze zaplatit, např. ztrátou duševní rovnováhy, neklidem, útekem do otupělosti, tím, že jsou zahlušeni bezvýznamnostmi.“²⁸⁷

Modlitba je účinný prostředek k vypořádání se s těžkou nemocí, s ní spojeným utrpením a se smrtelnou úzkostí. Modlitba není ničím jiným nahraditelná. Právě v ní člověk nalézá výlučný vztah k Bohu a tento vztah dále prohlubuje.

„Modlitba – ‚dech duše‘, jak říkají mudrci všech věků – je lano, kterým nás Bůh přitahuje do své blízkosti. Snad už jste, vážení čtenáři, sami zakusili, co mínil Ježíš slovy: ‚Na kříži vás všechny přitáhnou k sobě.‘ Výstižně k tomu říká Jörg Zink v úvaze k 33. žalmu: ‚Tvůj kříž, Pane, mě utěšuje; je to znamení, že mě miluješ, že jsi mi blízko a že ti patřím.‘“²⁸⁸

²⁸⁴ KKC 1402.

²⁸⁵ *Charta pracovníků ve zdravotnictví...* s. 95.

²⁸⁶ „Naturbedürfnis des menschlichen Herzens“ Heiler, F. In: PESCH, WILHELM. *Leben mit Sterben*. Mainz: Matthias - Grünewald, 1987, s. 74.

²⁸⁷ ABELN, Reinhard; KNER, Anton. *Modlit se člověk naučí jen modlitbou*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1997, s. 7.

²⁸⁸ ABELN, Reinhard; KNER Anton. *Umírání znamená loučení. O křesťanském poselství smrti*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1993, s. 32.

V modlitbě se člověk otevírá Bohu a Bůh člověku. Vzájemným působením v dialogu s Bohem postupně poznáváme Boha i sebe. I když hledat Boha začínáme s nejasnými představami o tom, kdo Bůh je a co si o nás myslí, je modlitba cestou k následování Krista v radosti i všech těžkostech, se kterými se na cestě životem potýkáme. Podstatou modlitby je setkání s Bohem a poznávání Boha skrze toto setkání.

„Modlit se k ukřižovanému a oslavenému Pánu, vzhlížet k tomu, který chce být pro zesnulé vším jako ‚Vysvoboditel na soudu‘, který jediný může napřimovat zkroušené a utěšovat truchlící – to smíme činit vždy.“²⁸⁹

Modlitba je milost, při které nám Bůh dává pocítit svou blízkost. Tato milost nastane nejspíše tehdy, ponese-li v sobě obraz Boha, který se v nás bude odrážet a formovat nás. Bůh je ten, který nás vede, ten, který se člověka ujímá takového, jaký je.²⁹⁰ V modlitbě se člověk svěří a odevzdává Bohu. Tím se osvobozuje pro čin, učí se být trpělivý. Modlitba je projevem života.²⁹¹

Prostředky pro komunikaci s Bohem

Za prvé je to mysl, do které Bůh může přímo vložit nové myšlenky. Může naši mysl osvítit, abychom viděli jeho, sebe a smysl svého života jasněji.

Může se také dotknout našeho srdce, naší vůle a inspirovat v něm nové touhy, dát odvalu pokračovat a sílu potřebnou k tomu, abychom se pozvedli nad našimi slabostmi. Bůh nás může posilnit, abychom hluboce a trvale milovali.

Bůh nás může zasáhnout v našich citech a pocitech. Když cítíme hořkost a skleslost nebo tupou bolest osamocení, může Bůh tyto city proměnit jemným dotekem své milující moci. Bůh nevyhléčil jen tělesně nemocné, ale i citově nemocné.

²⁸⁹ ABELN, Reinhard; KNER Anton. *Umírání znamená loučení...* s. 31.

²⁹⁰ ABELN, Reinhard; KNER, Anton. *Jak se máme modlit? Myšlenky a podněty.* Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1994, s. 41.

²⁹¹ ABELN, Reinhard; KNER, Anton. *Modlit se...* s. 20.

Impuls Boží milosti můžeme přijmout také ve své představivosti. Za podpory milosti můžeme ve své vizuální představivosti spatřit Ježíšův pohled nebo ve své sluchové představě uslyšet jeho hlas, jak praví „Miluji tě“.

Další cestou je i naše paměť. Říká se, že láska se skládá ze stejných dílů paměti a intuice. Když s námi Bůh komunikuje tím, že stimuluje naši paměť, může povzbudit lásku. Nejmocnější podporou v pokračujícím vztahu víry je pro většinu lidí vzpomínka na dobrotu Boží.²⁹²

Ať už člověk zapomene na svého Stvořitele nebo se skrývá daleko od jeho tváře, ať už prožívá chvíle radosti, či těžké období umírání a smrti, Bůh volá neúnavně každého člověka k tajemnému setkání v modlitbě.²⁹³

3.4.1 Modlitba a služba

V kontaktu s umírajícími se vystavujeme nejen příležitosti poznávání Pána ve svých bližních, ale i k nelehkým úkolům rady, pomoci nebo jiného dobra, kterým lze ulehčit v těžkostech. V nemocných, trpících a strádajících se nám totiž ukazuje přímý pohled na toho, který se za nás obětoval, který také trpěl a strádal.

A právě v tomto setkání se nabízí možnost modlitby v kontextu se službou. Modlitba za skutek služby, skrze skutek služby, díky a prosby.

Věřící se s Kristem setkávají v modlitbě, ve které ho také mohou prosit o radu, pomoc a sílu. Provází-li službu modlitba, je sloužící i příjemce služby v dobrých rukou. Modlitba je pevným a dobrým nástrojem k pomoci a prospěchu.

Službu umírajícím lidem provází nejen stinné chvíle, kdy je dobré utéci se pro radu k Nejvyššímu, ale i chvíle opředené radostí, vítězstvím a pokojem. Také tyto chvíle by mohly být společně sdíleny v modlitbě, v rozhovoru s Kristem.

²⁹² Modlitba – Prostředek komunikace s Bohem. Dostupné na WWW: <http://www.vira.cz/modlitba-meditace>.

²⁹³ KKC 2567.

Ve chvílích nejtěžších, v opuštěnosti a bezradnosti, si připomeňme povzbuzující slova papeže Benedikta XVI: „V nejmenším se setkáváme se samým Ježíšem a v Ježíšovi se setkáváme s Bohem.“²⁹⁴

Služba v modlitbě a lásce nás má tedy dokonaleji přivádět do Boží náruče, do bytí s Ním, který se nám v modlitbě a ve službě bližním dává poznat. Tak se může služba bližnímu stát modlitbou, ve které plně sdílíme blízkost Nejvyššího.

Podle slov sv. Lukáše: „Je třeba se stále modlit a neochabovat“ (srov. L 18,1) a přidává se i sv. Pavel: „V každý čas se modlete“ (srov. Ef 6,18). To znamená, ustavičně se modlit, dovolit Boží lásce, aby úplně ovládla naše srdce.²⁹⁵

Modlitba hledající smysluplnost činnosti se bude v první řadě zaměřovat na vnímání Boha v našem životě a v naší službě. Jednou z nejzákladnějších charakteristik Boha lásky a služby je jeho úchvatné sklonění se k nám v dějinách spásy.²⁹⁶ Tedy spojením služby a modlitby se nám dostává nového poznávání Boha v podobě lásky. Modlitbou dosahujeme dokonalejšího spojení s Bohem. On je s námi, ale my máme svobodu v rozhodnutí a modlitba je naším „ano“ k tomu abychom i my byli s ním.

Příkladným propojením modlitby a služby je nám Bible. Konkrétně se obracím k evangeliu sv. Jana, ve kterém se zaměřuji na tento Ježíšův čin: „Pak nalil vodu do umyvadla a začal učedníkům umývat nohy a utírat je plátnem, jímž byl přepásán.... Jestliže tedy já, Pán a Mistr jsem vám umyl nohy, i vy máte jeden druhému nohy umývat.“ (J 13,5.14).

Služba lidem nás připodobňuje Bohu, a Kristem jsme přímo vybízeni, abychom, tak jako On, činili službu a projevovali tím lásku svým bližním.

Bůh se nám nedává jako odměna za úkony lásky, ale přímo v těchto úkonech, ve kterých se spodobujeme s Kristem a na základě této podobnosti se smíme těšit z jeho přítomnosti.²⁹⁷

²⁹⁴ BENEDIKT XVI. *Deus Caritas...* s. 11.

²⁹⁵ Srov. Matka Tereza. *Myšlenky na každý den*. Nové město: Praha, 1995, s. 12.

²⁹⁶ POSPÍŠIL, Ctirad Václav. *Teologie...* s. 44n.

²⁹⁷ *Ibid.*, s. 56.

Jako Kristus chce neustále konat Otcovu vůli, je toto pobídka i pro nás, abychom se v modlitbě ptali po cestě, kterou máme kráčet (srov. J 4, 34). V praxi to může znamenat, že se lépe zorientujeme v potřebách svého bližního i v tom jak mu pomoci. Modlitba též vede k pochopení sebe sama, k rozpoznání situací, ve kterých mohu přispět, ale i k poznání kterým příležitostem se raději vyhnout. Ve službě bližním je totiž nutné si být vědom, v čem jsem si méně nebo více jistý a nevyhnutelné je dobře znát a odhadnout svou citlivost, kam už raději ne, a včas a s rozumem situaci přenechat někomu jinému.

V modlitbě dochází ke konfrontaci určité situace v dialogu a hlubšímu pochopení smyslu naší práce. Modlitba zaručuje požehnání práci, oproti tomu rutina a stres pro nevěřícího člověka může vyvolávat napětí a nechuť.

3.4.2 Ježíšova modlitba

Křesťanská modlitba je hluboce zakořeněná v židovské starozákonní modlitbě. To vidíme na Ježíšově vlastní modlitbě.²⁹⁸ „Boží Syn, který se zrodil z Panny, se naučil modlit, a také se modlil, podle svého lidského srdce.“²⁹⁹ Tajemství tohoto srdce je veliké. Je to lidské srdce Božího Syna.³⁰⁰ Ježíšovým nejnaternějším tajemstvím je jeho božská jednota s Otcem. Přesto ale žil jako člověk, což je zvlášť zřejmé z jeho modlitby.³⁰¹

Ježíš se naučil modlit od Marie a Josefa, a to formami a výrazy židovské modlitby. V synagoze se učil poznávat bohoslužbu svého lidu a v jeruzalémském chrámu se modlil s nazaretskými poutníky. Právě v chrámu se také poprvé ukázal hlubší, skrytý pramen jeho modlitby. Svým rodičům, kteří ho se strachem hledali, dvanáctiletý Ježíš říká: „Což jste nevěděli, že musím být tam, kde jde o věc mého Otce?“ (L 2,49).

²⁹⁸ SCHÖNBORN, Christoph. *Cesty modlitby*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2000, s. 25.

²⁹⁹ KKC 2599.

³⁰⁰ Srov. Ibid, 470.

³⁰¹ SCHÖNBORN, Christoph. *Cesty...* s. 25.

A právě tak, jak Krista provázela modlitba po celý život, nalezneme ho i na začátku jeho poslední cesty, v Getsemanech, jak se modlí. Zde se nám ukazuje Ježíš, který podstupuje zápas o postoj dokonalé vydanosti a připravenosti pro Boží vůli.³⁰²

Evangelia vydávají svědectví, že Ježíš často odcházel do samoty, aby se tam modlil, někdy i celou noc. Na této cestě ho dodnes následuje řada lidí a modlí se především v noci. Z těchto hodin strávených o samotě s Otcem vychází jeho působení, slova, kázání a nakonec i odhodlání vydat se na cestu do Jeruzaléma, k utrpení na kříži, až k hodině smrtelného strachu.³⁰³

„Kdo se chce modlit ve ztišení, s dětským srdcem a objektivním pohledem, měl by se ohlížet po dobrých vzorech, které by mu ukázaly cestu a daly orientaci. Asi nejkrásnějším vzorem je pro nás Ježíš. Úžasný není fakt, že se Ježíš modlil, ale způsob, jakým to činil. Evangelisté mluví stále znovu o tom, že Ježíš odcházel na osamělá místa, například na horu, aby se modlil (Mt 14,23). Ježíš se modlil před vyvoláním apoštolů (L 6, 12), modlil se předtím, než se v době čtvrté noční hlídky setkal s učedníky, když kráčet po hladině jezera; modlil se v Getsemanské zahradě a na kříži, když ho zachvátil smutek. Modlitba byla pro Ježíše životně důležitá.“³⁰⁴

3.4.3 Modlit se k Ježíši

Prosit v Ježíšově jménu může každý, kdo Ježíše přijal jako svého Pána a Spasitele a žije z podstaty tohoto vztahu.³⁰⁵ Kdyby byl Ježíš pouhým člověkem a nebyl pravým Bohem a pravým člověkem, nemohli bychom se k němu modlit. Mohl by být nanejvýš vzorem naší modlitby.³⁰⁶

³⁰²LACHMANOVÁ, Kateřina. *Síla přímlyvné modlitby*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2007, s. 89.

³⁰³SCHÖNBORN, Christoph. *Cesty...* s. 26.

³⁰⁴ABELN, Reinhard; KNER, Anton. *Jak se máme...* s. 22.

³⁰⁵LACHMANOVÁ, Kateřina. *Síla přímlyvné...* s. 105.

³⁰⁶SCHÖNBORN, Christoph. *Cesty...* s. 29.

Řada našich modliteb se také k Ježíši obrací. Na tomto místě bych ráda vzpomněla na „Ježíšovu modlitbu“: „Pane Ježíši Kriste, Synu Boha živého, smiluj se nade mnou hříšným.“³⁰⁷

„Modlitba k Ježíšovi je jím už vyslyšena během jeho veřejné činnosti, a to prostřednictvím znamení (zázraků), která předjímají moc jeho smrti a jeho zmrtvýchvstání: Ježíš vyslyšá modlitbu víry vyjádřenou slovy³⁰⁸, nebo v mlčení.³⁰⁹ Naléhavá prosba slepců ‚Synu Davidův, smiluj se nad námi‘ (Mt 9,27), ‚Synu Davidův, Ježíši, smiluj se nade mnou‘ (Mk 10,47) přešla do tradice ‚*Ježíšovy modlitby*‘: ‚Pane Ježíši Kriste, Synu Boha živého, smiluj se nade mnou hříšným!‘“³¹⁰

Modlitba Ježíšova se skládá ze dvou částí. První zní: „Pane Ježíši Kriste, Synu Boží,“ je oslavou, druhá prosbou o smilování: „Smiluj se nade mnou, hříšným.“ Je pozoruhodné, že nelze lépe, správněji ani přesněji vyjádřit přání a prosbu ubohé, hříšné duše, než právě těmito slovy.³¹¹

Osvědčená modlitební praxe východní církve považuje za vhodné, aby se tato krátká modlitba stala trvalou a často opakovanou modlitbou srdce, aby se uskutečnila Ježíšova slova a příkazy, že se máme neustále modlit a nikdy neochabovat (srov. L 18,1).³¹²

Pro zdárné překonání těžké chvíle, kdy se k člověku blíží smrt, máme účinnou zbraň. Tou zbraní je modlitba. Okamžik smrti je chvílí rozhodnutí, který shrnuje celý život člověka. Ve smrti se stává náš čas a náš život věčností. Tak anebo tak. Ve smrti hovoří Bůh a člověk, oni oba, poslední slovo, které zůstává a nikdy nezanikne, ale zůstává v uchu a v srdci, nyní a navždy.³¹³

„Budeme mít milost učinit z tohoto okamžiku modlitbu, velekněžskou modlitbu našeho života, která vše obětuje a vše přináší, to všechno, čím jsme, čím

³⁰⁷ KKC 2616.

³⁰⁸ Malomocný: srov. Mk 1,40-41; Jairos: srov. Mk 5,36; Kananejka: srov. Mk 7,29; kající se zločinec na kříži: srov. L 23,39-43.

³⁰⁹ Ti, kteří přinesli chudého: srov. Mk 2,5; žena trpící krvotokem, která se dotýká jeho šatů: srov. Mk 5,28; slzy a drahocenný olej kajícnice: srov. L 7,37-38.

³¹⁰ KKC 2616.

³¹¹ SCHIIGUMEN, Herman. *O modlitbě*. Jihlava: Pravoslavné nakladatelství, 1994. s. 14.

³¹² SCHÖNBORN, Christoph. *Cesty...* s. 29.

³¹³ RAHNER, Karl. *O potrebe a požehnaní modlitby*. Spišské Podhradie: Kňazský seminář biskupa J. Vojtašáka, 1992, s. 87.

jsme byli, co jsme udělali, co jsme přetrpěli, povznášejíc do světla Boha a klesajíc do hlubin jeho smilování? Budeme umírat s tímto poznáním a láskou? Poznává naše umírající srdce ve smrti toho, který nás v této podobě naposledy v tomto životě potkává, toho, který sám zemřel a hle, On žije, Ježíše Krista?“³¹⁴

Odevzdáme v hodině smrti, modlíce se, svého ducha do Božích rukou? Nezbývá než na závěr konstatovat slovy Karla Rahnera: „Nechť milosrdný Bůh požehná milostí, abychom se s tímto světem rozloučili v modlitbě, aby poslední slovo srdce v tomto čase mohlo být prvním slovem věčnosti, která nikdy neskončí! Blažený, kdo umí vyjádřit takovou modlitbu rozhodnutí v rozhodování.“³¹⁵

³¹⁴ „Budeme mať milosť urobiť z tohoto okamihu modlitbu, veľkokňazskú modlitbu nášho života, ktorá obetuje všetko a prináša všetko, to všetko, čo sme a čo sme boli, čo sme urobili, čo sme pretrpeli, povznášajúc do svetla Boha a klesajúc do hĺbin jeho zmilovania?“ (RAHNER, Karl. *O potrebe a požehnaní modlitby...* s. 88).

³¹⁵ „Nech milosrdný Boh žehná milosťou, aby sme sa s týmto svetom rozlúčili, modliac sa, aby posledné slovo srdca v tomto čase mohlo byť prvým slovom večnosti, ktoré sa nikdy neskončí! Blažený, kto vie sám vypovedať takúto modlitbu rozhodnutia v rozhodovaní.“ (RAHNER, Karl. *O potrebe a požehnaní modlitby...* s. 88).

ZÁVĚR

Smrt v jejím tajemství není možné jednoznačně vysvětlit ani ji s konečnou platností porozumět. To ale neznamená, že by bylo dobré se této problematice vyhýbat. Považuji za přínosné poctivě se pokusit nalézt smysl tohoto tématu a to i přes jeho neproniknutelnost.

Tato práce neměla vyústit v jasné pochopení problematiky smrti, nemá a ani nemůže vést k metafyzické jistotě v otázkách smrti, a jejím cílem není ani zbavit člověka strachu a nejistoty z umírání. Ale snažila jsem se poukázat na to, že nám k přijetí této skutečnosti může pomoci základní orientace v tématu, byť i nejasná a neucelená. Pro toto určení by mohly posloužit informace, které diplomová práce poskytuje.

Pokusila jsem se smrt zasadit do teologického kontextu a pojednat o ní v perspektivě tajemství zjeveného výkupnou smrtí Ježíše Krista.

V první kapitole jsem definovala pojem smrt, a to z hlediska teologicko antropologického, zasadila jsem ji do kontextu Starého a Nového zákona, a načrtla filosofický pohled k předloženému tématu.

Ve druhé kapitole jsem rozvinula myšlenku o eschatologický rozměr a položila důraz na ústřední motiv, kterým je výkupná smrt Kristova a jeho zmrtvýchvstání.

V závěrečné kapitole jsem se snažila předložit službu bližním nejen jako východisko, ale jako smysl života žitého pro Krista. Pro přiblížení se k pochopení umírání a smrti totiž považuji za podstatné nalézt smysl ve službě bližním – umírajícím. Právě v nich se nám dává zcela konkrétně poznat sám Kristus a my tak máme příležitost se se smrtí smířit a uchopit ji i s jejími zápory. Služba bližním nám tedy může být klíčem k pochopení našeho života, který konec konců ke smrti nevyhnutelně míří.

I přes negativní stránku našeho zániku, která zavání nicotou bytí, jsem se pokusila předložit příslib, který nám byl dán v životě a vykupné smrti našeho Pána Ježíše Krista – naději na život věčný.

Použitá literatura:

ABELN, Reinhard; KNER, Anton. *Jak se máme modlit? Myšlenky a podněty*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1994. 43 s. ISBN 80 85527-41-3.

ABELN, Reinhard; KNER, Anton. *Modlit se člověk naučí jen modlitbou*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1997, 55 s. ISBN 80-7192-234-X.

ABELN, Reinhard; KNER, Anton. *Umírání znamená loučení. O křesťanském poselství smrti*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1993, 43 s. ISBN 80-85527-35-9.

AMBROS, Pavel. *Fundamentální pastorální teologie*. Olomouc: Mgr. Jiří Burget, 2000, 132 s. ISBN 80-902798-2-1.

BAUER, B. Johannes (Hg.). *Bibeltheologisches Wörterbuch. Zweiter Band*. Graz; Wien; Köln: Styria, 625 – 1292 s. ISBN neuvedeno.

BEINERT, Wolfgang. *Slovník katolické dogmatiky*. Olomouc: Matice cyrilometodějská, 1994, 479 s. ISBN neuvedeno.

BENEDIKT XVI. *Encyklika Deus caritas est*. Praha: Paulínky, 2006, 63 s. ISBN 80-86949-03-6.

Bible. Písmo svaté Starého a Nového zákona. Ekumenický překlad. Praha: Ústřední církevní nakladatelství, 1985. ISBN neuvedeno.

BOUBLÍK, Vladimír. *Člověk očekává Krista*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1997, 184 s. ISBN 80-7192-271-4.

BOUBLÍK, Vladimír. *Teologická antropologie*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2006, 192 s. ISBN 80-7195-059-9.

BOUBLÍK, Vladimír. *Teologie dějin spásy*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2002, 166 s. ISBN 80-7192-486-5.

BRABEC, Ladislav. *Křesťanská thanatologie*. Praha: Gemma, 1991, 118 s. ISBN 80-85206-06-4.

Codex iuris canonici – Kodex kanonického práva. Praha: Zvon, 1994, 812 s. ISBN 80-7113-082-6.

Dokumenty 2. vatikánského koncilu. Praha: Zvon, 1995, 605 s. ISBN 80-7113-089-3.

DOLISTA, Josef. *Perspektivy naděje. (Teologická výpověď o naději nevzkříšení)*. Brno: Cesta, 1997, 125 s. ISBN 80-85319-64-0.

DREHSEN, Volker; et al. (Hg.). *Wörterbuch des Christentums*. München: Orbis Verlag, 1995, 1439 s. ISBN 3-572-00691-0.

ELIAS, Norbert. *O osamělosti umírajících*. Praha, Nakladatelství Franze Kafky, 1998, 66 s. ISBN 80-85844-39-7.

FRANKL, Viktor Emil. *Lékařská péče o duši*. Brno: Cesta, 2006, 237 s. ISBN 80-7295-085-1.

GRÜN, Anselm. *Bilder von Seelsorge. Biblische Modelle einer therapeutischen Pastoral*. Mainz: Matthias-Grünwald-Verlag, 1991, 96 s. ISBN 3-7867-1532-7.

GRÜN, Anselm. *Smrt v životě člověka*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1997, 72 s. ISBN 80-7192-221-8.

GUARDINI, Romano. *O posledních věcech. Křesťanské učení o smrti, posmrtné očistě, vzkříšení, soudu a věčnosti*. Řím: Křesťanská akademie, 1972, 127 s. ISBN nevedeno.

HAŠKOVCOVÁ, Helena. *Lékařská etika. Třetí rozšířené vydání*. Praha: Galén, 2002, 272 s. ISBN 80-7262-132-7.

HAŠKOVCOVÁ, Helena. *Práva pacientů. Komentované vydání*. Havířov: Nakladatelství Aleny Kutilové, 1996, 176 s. ISBN 80-902163-0-7.

HAŠKOVCOVÁ, Helena. *Thanatologie. Nauka o umírání a smrti. Druhé přepracované vydání*. Praha: Galén, 2007, 244 s. ISBN 978-80-7262-471-3.

HÖRNING, Martin; LEPPING, Peter (Hg.). *Der Tod gehört zum Leben. Sterben und Sterbebegleitung aus interdisziplinärer Sicht*. Münster: LIT, 2005, 221 s. ISBN 3-8258-7781-7.

Charta pracovníků ve zdravotnictví. Dokument Papežské rady pro pastorační práci mezi zdravotníky. Praha: Zvon, 1996, 109 s. ISBN 80-7113-168-7.

Katechismus katolické církve. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2002, 818 s. ISBN 80-7192-473-3.

KŘIVOHLAVÝ, Jaro. *Vážně nemocný mezi námi*. Praha: Avicenum, 1989, 107 s. ISBN nevedeno.

KŘIVOHLAVÝ, Jaro; KACZMARCZYK, Stanislav. *Poslední úsek cesty*. Praha: Návrat domů, 1995, 95 s. ISBN 80-85495-43-0.

- KŘIVOHLAVÝ, Jaro. *Povídej - naslouchám*. Praha: Návrat, 1993, 105 s. ISBN 80-85495-18-X.
- KÜBLER – ROSSOVÁ, Elizabeth. *Hovory s umírajícími*. Hradec Králové: Signum Unitatis, 1992, 135 s. ISBN 80-85439-04-2.
- KÜBLER – ROSSOVÁ, Elizabeth. *O smrti a umírání*. Turnov: Arica, 1993, 251 s. ISBN 80-900134-6-5.
- KÜBLER – ROSSOVÁ, Elizabeth. *O smrti a životě po ní*. Praha: Aquamarin, 1997, 101 s. ISBN 80-901922-9-7.
- LACHMANOVÁ, Kateřina. *Síla přímlybné modlitby*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2007, 125 s. ISBN 978-80-7195-174-2.
- LENZEN, Wolfgang. *Liebe, Leben, Tod. Eine moralphilosophische Studie*. Stuttgart: Philips Reklam jun., 1999, 323 s. ISBN 3-15-009772-X.
- LEUENBERGER, Robert. *Der Tod. Schicksal und Aufgabe*. Zürich: CVB Buch, 1971, 150 s. ISBN 3 290 11267 5.
- LUZ, Ulrich. *Das Evangelium nach Matthäus. 3. Teilband*. Zürich: Benziger, 1997, 561 s. ISBN 3-545-23129.
- MISCONIOVÁ, Blanka. *Péče o umírající – hospicová péče*. Praha: Národní centrum domácí péče České republiky, 1998, 96 s. ISBN nevedeno.
- NAUER, Doris. *Seelsorge. Sorge um die Seele*. Stuttgart: Kohlhammer, 2007, 320 s. ISBN 978-3-17-019117-4.
- NOUWEN, Henri J. M. *Náš největší dar. Úvahy o smrti a o službě umírajícím*. Praha: Zvon, 1997, 112 s. ISBN 80-7113-214-4.
- NOVOTNÝ, Adolf. *Biblický slovník*. Praha: Kalich, 1992, 1407 s. ISBN 80-7017-528-1.
- OPATRNÝ, Aleš. *Malá příručka pastorační péče o nemocné*. Praha: Pastorační středisko, 1995, 27 s. ISBN nevedeno.
- OPATRNÝ, Aleš. *Pastorační péče v méně obvyklých situacích*. Praha: 2005, Gratis, 113 s. ISBN nevedeno.
- OPATRNÝ, Aleš. *Pastorační péče v sociální práci*. Praha: Pastorační středisko, 2000, 13 s. ISBN nevedeno.

PERA, Heinrich; WEINERT, Bernd. *Nemocným na blízku. Jak pomáhat v těžkých chvílích*. Praha: Vyšehrad, 1996, 200 s. ISBN 80-7021-152-0.

PESCH, Otto Herman. *Das Gebet*. Mainz: Mathias-Grünerwald-Verlag, 1980, 124 s. ISBN 3-7867-0812-6.

PESCH, Wilhelm. *Leben mit dem Sterben*. Mainz: Matthias-Grünewald-Verlag, 1987, 107 s. ISBN 3-7867-1318-9.

PETERS, Uwe Henrik. *Wörterbuch der Psychiatrie und medizinischen Psychologie: mit einem englischen und französischen Glossar*. Augsburg: Bechtermünz, 1997, 676 s. ISBN 3-86047-864-8.

POSPÍŠIL, Ctirad Václav. *Teologie služby. Kniha (nejen) pro ty, kdo se věnují křesťanské charitě a diakonii*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2002, 216 s. ISBN 80-7192-748-1.

GASTAGER, H.; et. al. (Hg). *Praktisches Wörterbuch der Pastoral – Antropologie: Sorge um den Menschen*. Göttingen; Wien; Freiburg; Basel: Vandenhoeck & Ruprecht: Herder, 1975, 1228 s. ISBN 3-525-62153-1.

RAHNER, Karl. *O potrebe a požehnaní modlitby*. Spišské Podhradie: Kňazský seminár biskupa J. Vojtáššáka, 1992, 89 s. ISBN 80-7142-033-4.

RATZINGER, Joseph. *Eschatologie. Smrt a věčný život*. Brno: Barrister & Principal, 2004, 195 s. ISBN 80-85947-19-6.

SCHERER, Georg. *Smrt jako filosofický problém*. Kostelní vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2005, 271 s. ISBN 80-7192-914-X.

SCHIIGUMEN, Herman. *O modlitbě*. Jihlava: Pravoslavné nakladatelství, 1994, 63 s. ISBN neuvedeno.

SCHÖNBORN, Christoph. *Cesty modlitby*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2000, 112 s. ISBN 80-7192-623X.

SMOLÍK, Josef. *Pastýřská péče*. Praha: Kalich, 1991, 264 s. ISBN 80-7017-276-2.

SPORKEN, Paul. *Umgang mit Sterbenden. Medizinische, pflegerische und pastorale Aspekte der Sterbehilfe*. Düsseldorf: Patmos, 1973, 103 s. ISBN 3-491-00426-6.

ŠPIDLÍK, Tomáš. *Věřím v život věčný / Eschatologie*. Olomouc: Refugium Velehrad – Roma s.r.o., 2007, 251s. ISBN 978-80-86715-93-3.

VIRT, Günter. *Žít až do konce*. Praha: Vyšehrad, 2000, 95 s. ISBN 80-7021-330-2.

Výklady ke Starému zákonu. Díl I. Zákon. Praha: Kalich, 1991, 600 s. ISBN 80-7017-408-0.

WÄCHTER, Ludwig. *Der Tod im Alten Testament*. Berlin: Evangelische Verlagsanstalt, 1967, 233 s. ISBN neuvedeno.

ZVĚŘINA, Josef. *Teologie Agapé - II. svazek*. Praha: Scriptum, 1994, 488 s. ISBN 80-85528-20-7.

Články a sborníky:

Blaženínová, Jana. Vědomí smrti jako hledisko k ocenění života. *Getsemany*, 1997, roč. 7, č. 10, s. 215 - 216.

Duchovní péče ve zdravotnických zařízeních. Teologické texty. zkušenosti. čísla. Praha: Českobratrská církev evangelická, 2000.

Fischer, Jan. O smrti. *Křesťanská revue*, 2002, roč. 5, č. 69, s. 130 - 135.

Komunikace s nevléčitelně nemocným. Sborník z odborné konference pro veřejnost. IV. den hospicové paliativní péče. Hospic sv. Jana N. Neumanna, Prachatice, 2009.

Kremer, Jacob. Paruzie a soud nad světem. *Teologické texty*, 2001, roč. 12, č. 3, s. 108 – 109.

Lehmann, Karl. Věčný život. *Teologické texty*, 2002, roč. 13, č. 2 - 3, s. 93 – 94.

Macek, Petr. Kristův kříž jako poselství a poslání. *Teologická reflexe*. 2006, roč. 12, č. 1, s. 51 - 59.

Pohunková, Dagmar. Umění odcházet. *Teologické texty*, 2001, roč. 12, č. 3, s. 109 – 111.

Rahner, Karl. O křesťanském umírání. *Teologické texty*, 2001, roč. 12, č. 3, s. 90 – 92.

Skalický, Karel. Zakládající událost křesťanství: Ukřižování a zmrtvýchvstání Ježíše Nazaretského. *Teologické texty*, 2005, roč. 16, č. 3, s. 90 – 93.

Studijní texty z pastorální teologie III. Služba nemocným. Olomouc: Refugium, 2002.

Internetové zdroje:

Péče o pacienty - Péče o umírající. [online] Publikováno 5. 5. 2000, [online] [cit. 2010-2-28]. Dostupné na WWW: <<http://www.zdrav.cz/modules.php?op=modload&name=News&file=article&sid=1667>>.

Jan Pavel II. *Člověk neexistuje pro smrt.* [online] [cit. 2010-2-28]. Dostupné na WWW: <http://pastorace.cz/index.php?typ=texty&sel_char=V&sel_tema=43&sel_podtema=326&sel_text=3218>.

Modlitba – Prostředek komunikace s Bohem. [online] [cit. 2010-2-28]. Dostupné na WWW: <<http://www.vira.cz/modlitba-meditace>>.

Použité zkratky:

WHO – World health organization – Světová zdravotnická organizace
SZ – Starý zákon
NZ – Nový zákon
CIC – Codex iuris canonici (Kodex kanonického práva)
KKC – Katechizmus katolické církve (český překlad – Kostelní Vydří 2002)
LG – Lumen gentium
GS – Gaudeum et spes (Dokumenty 2. vatikánského koncilu)
SC – Sacrosanctum Concilium (Dokumenty 2. vatikánského koncilu)

Použité zkratky Písma svatého:

Starý zákon

Gn – První Mojžíšova
Ex – Druhá Mojžíšova
Dt – Pátá Mojžíšova
Joz – Jozue
Sd – Soudců
1 S – První Samuelova
2 S – Druhá Samuelova
1 Kr – První Královská
2 Kr – Druhá Královská
1 Pa – První Paralipomenon
Jb – Jób
Ž – Žalmy
Kaz – Kazatel
Iz – Izajáš
Jr – Jeremjáš
Ez – Ezechiel
Dan – Daniel
Mi – Micheáš
Sír – Sírachovec
2 Mak – Druhá Makabejská

Nový zákon

Mt – Matouš
Mk – Marek
L – Lukáš
J – Jan
Sk – Skutky apoštolské
Ř – Římanům
1 K – První list Korintským
2 K – Druhý list Korintským
Ga – Galatským
Ef – Efezským
F – Filipským
Ko – Koloským
1 Sol – První list Tesalonickým
2 Te – Druhý list Tesalonickým
1 Tm – První list Timoteovi
2 Tm – Druhý list Timoteovi
Fm – Filemonovi
Žd – Židům
Jk – List Jakubův
1 P – První list Petrův
2 P – Druhý list Petrův
1 J – První list Janův
Zj – Zjevení Janovo

ABSTRAKT

HUSÁKOVÁ, Petra. *Smrt v tajemství z pohledu teologické antropologie*. České Budějovice 2010. Diplomová práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích. Teologická fakulta. Katedra filosofie a religionistiky. Vedoucí práce Doc. Mgr. Jaroslav Vokoun, Th.D.

Klíčová slova: smrt, smrt v tajemství, teologická antropologie, eschatologie, služba, péče o umírající, modlitba a svátosti

Práce pojednává o smrti v perspektivě tajemství zjeveného výkupnou smrtí Ježíše Krista, popisuje a zasazuje ji do kontextu teologického a antropologického. Rozebírá pohled na smrt ve Starém a Novém zákoně a definuje základní pojmy ve vztahu k eschatologii. Ukazuje důsledky pro praktickou službu umírajícím, která v plnosti rozvíjí vztah člověka a Boha. Téma smrti je pojednáváno ve víře v život věčný, který nám byl odkázán vykupitelskou smrtí Ježíše Krista.

Abstract

Death in mystery from the perspective of theological anthropology.

Key words: death, death in mystery, theological anthropology, eschatology, service, care of dying persons, prayer and sacraments.

This theses deals with death from the perspective of the mystery of the revelation of Jesus Christ, it describes and puts it into the context of theological anthropology. It analysis death from the point of view of the Old and New testament and defines the basic terms in relation to eschatology. It shows the consequences for the practice of care of dying persons, which in fullness develops the relationship between man and God. The theme of the thesis is being elaborated upon from the perspective of a believer in eternal life given to us through the death and resurrection of Jesus Christ.